پښتو ټولنه ـ کابل

ادبي فنون

Ketabton.com

عبدالرووف بېنوا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

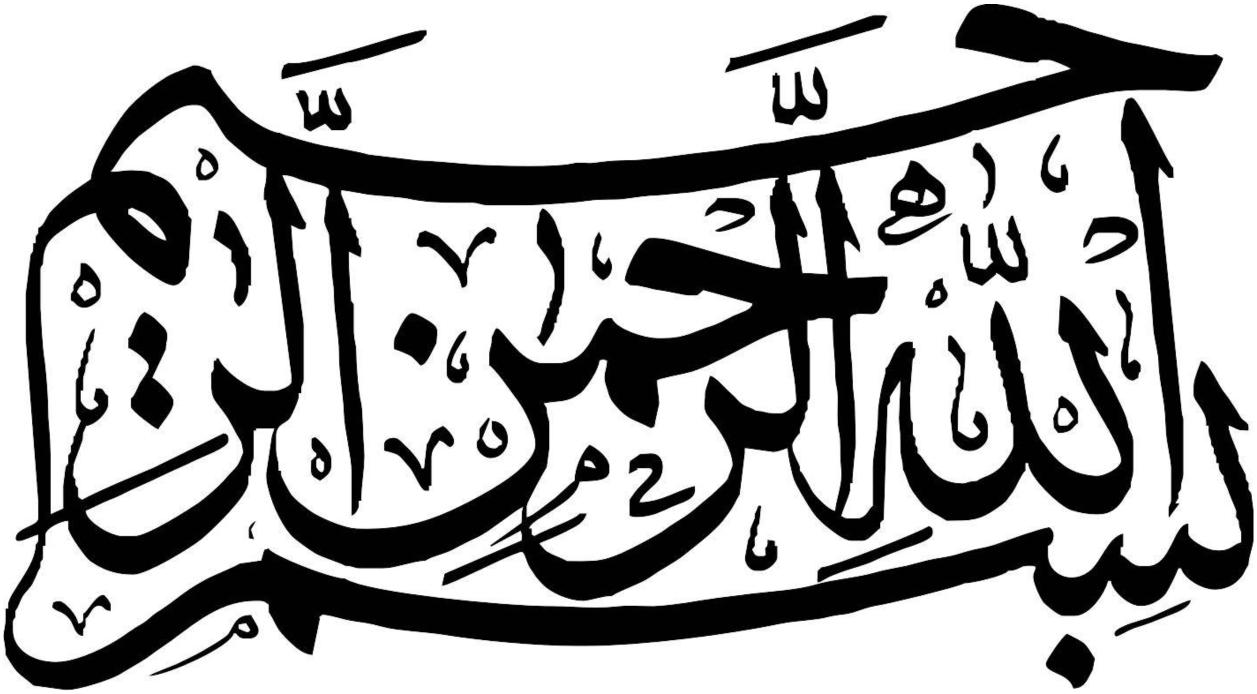

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب پېژندنه :

||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||

د کتاب نوم :: ادبي فنون

لیکوال :: عبدالرووف بېنوا

چاپکال ::(دوهم ځل) 1383ل کال

چاپشمېر :: (1000) ټوکه

ډیزاین :: د هوسۍ مجلې اداره

کمپوزر :: صالح محمد صالح

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي فنون

د 1323 هـ کال په مینځ کي دمعارف د وزارت له خوا د ادبیاتو فاکولته تاسیس شوه، د نورو ښوونکو په ډله کي زه هم ددې فاکولتې په معلمۍ سرلوړی شوم او وګمارل شوم چي د ادبي فنونو درس ورکړم.

دا کار په سر سري نظر آسانه ښکاریږي، اوماته هم ډېر ګران نه شو ښکاره، ځکه چي په دې فنونو کي ډېر عربي او پارسي آثار لیکل شوي وه. او له ښه مرغه زما مطالعه هم پکښي جاري وه. مګر کوم وخت چي مي په کار ګوتي پوري کړې دډېرو مشکلاتو سره مخامخ شوم دا ځکه چي ما په پښتو درس ورکاوه او دا فنون مي باید د پښتو سره تطبیق کړي وای، او یا مي د پښتو مخصوص فنون را څرګند کړي او را ایستلي وای، په دې باب کي چي یوه رساله هم نه ده لیکلي شوې، او نه ئې مثالونه له ادبیاتو څخه راوتلي او ټاکل شویدي، ځګکه نو ددې فنونو تطبیق ډېر وخت او زیار غوښت د یوه مثال دپاره به ما شپې اوه دېوانونه پرله اړول او ډېر فکر به مي کاوه څو دادی په ډېر خلص ډول په دې مقصد کامیاب شوم او په دې کتاب کي مي هغه درسونه او یا دهغو تفصیل راوړ چي ما دادبیاتو په فاکولته کي متعلمینو ته ښودلی دی. البته نور پوه زلمیان به ئې لا ښه پسي پوره کړي او یا که زه کوم ځای غلط شوي یم لطفاً به ئې صحیح کړي. په ډېره مینه.

(ع. بېنوا)

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوی خدای (ج) په نوم

پیل

تعریف:

ادبی فنون هغه علمونه دي چي د هغو په مرسته دلیکونکو لیکني او د وینا کوونکو ویناوي او د شاعرانو شعرونه ښکلي، لطیف او سمیږي.

غرض:

مهم غرض له دې فنونو څخه د لیك، وینا او شعر موثر کېدل دي، چي که کم لیك یا وینا یا شعر په دې ادبی مزایاووښکلی شوي وي، د اروېدونکو او لوستونکو په مغزو کښي ښه اغېزه کوي، او لطافت ئې ډیرېږي او یا اقلاً تنفر نه څیني کوي او ددوي په کومك لیکونکی یا وینا کوونکی یا شاعر خپل مقصد لاس ته راوستلای شي.

موضوع:

د ادبی فنونو موضوع نثر، شعر او وینا ده، یعني د نثر او وینا او شعر سګره او نا سره څرګندول او ناسم سمول او ښې خونده خوند ور کول دي، څکه چي ټولي هغه معناوي چي زړه وړونکي او معقولي دي د الفاظو په ذریعه فهمول کیږي او د الفاظو د سمولو او پېژندلو او دهغو د ترکیب دپاره څو فنه ټاکلي شویدي، چي د هغو په واسطه الفاظ هم سمیږي او هم پېژندل کیږي. او بل دا چي په هره ژبه کښي دا خبره ضروری ده چي سمه به لیکله کېږي او هر ژبور مجبور دی چي سمه به ئې لولي، نو ویل څانته فن او قانون لري او لیکل څانته، چي همدې فنونو ته ادبی فنون وایي، او هیڅ یوه ژوندۍ او سمه ژبه په مستقیم یا غیر مستقیم ډول ددې فنونو له مراعات څخه خلاصېدلای نه شي، بلکی په طبعي ډول که کمه ژبه خوږه او کلام ئې خوږ وي (که ئې لیکونکی یا ویونکی قصد وکړي که ئې ونه کړي) ددې فنونو اغېزه پکښي څلیږي (لکه د عربو د جهالت د وقت اشعار) نو له دې څخه څرګندیږي چي دا فنون عموماً د پخوانیو له پخو ویناو او خوږو اشعارو څخه رائیستل شویدي.

د ادبی فنونو وېش

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ادبی فنونو په وېش کي راز راز مختلفي نظرېي موجود دي او ډول ډول وېشونه پکښي شوی دي، او پخوانیو شرقي پوهانو پر څو علومو سره وېشلي دي. احتمال لري چي په اروپا کي په بل ترتیب وي، مگر دلته د شرقي پوهانو نظرېي راوړو:

پخوانۍ شرقي نظریه:

پر پخوانۍ شرقي اصطلاح چي اوس هم په شرق کښي تقریباً تعقیبېږي ادب هغه پوهنه ده چي منثور یا منظوم کلام په پېژندل کیږي یعني دکلام ښه والی، بدوالی، تېتوالی، لوړوالی، سم او ناسم ځیني څرگند شي، چي په دې صورت نو د بلاغت اسباب او دبلیغ کلام و اصولو ته هم ادب ویلای شو (1) او ځکه نو د اولنو په نظر د ادب علم په ډېرو عربي علومو پوري اړه لري، چي دا علوم نو "ادبی فنون" یا "ادبی علوم" بللای شو، مگر ددې علومو په شمېر او ټاکلو کي هم د پخوانیو پوهانو نظرېي سره مختلفي دي، مثلاً : د ادبی علومو په ټاکلو کي څوك د قرائت علم هم په ادبی علومو کي داخلوي او څوك ئې نه، یا دا چي ځیني علماء د بدیع علم مستقل نه گڼي او د معاني او بیان تابع ئې شمېري، همدارنگه د ادبی فنونو په شمېر کښي هم اختلاف دی، ابن انبازی (2) دا فنون اته بولي او زمخشری (3) ئې خپل د قسطاس په کتاب کښي دوولس راوړي، او قاضي ذکریا (4) بیا د بیضاوي په حاشیه کښي څورلس ذکر کړیدي، چي علم قرائت ئې هم په ادبی فنونو کي داخل گڼلی، محمد د محمود امین زوی (5) پخپل کتاب نفایس الفنون کي ادبی علوم پر پنځلسو فنونو مشتمل بللي دي (6) جرجي زیدان بیا لیکي : چي صرف، نحو، لغت، عروض، قوافی، صنعت، شعر، تاریخ او انساب ادبي علوم دي او ادیب هغه څوك گڼي چي په دې ټولو علومو پوه او خبر وي او یا په یوه ددې علومو کي پوره عالم وي، او په نورو خبروي، دا عالم او ادیب ئې هم دا فرق ټاکلی دی چي ادیب له هر څه څخه هغه ښکلې برخه انتخابوي او عالم یوازي یو مقصد تعقیبوي او مهارت پکښي مومي (7) بل بیا وایي د ادب علمونه دیارلس دي چي ددې دیارلسو څخه اته اصول او پنځه فروع گڼي.

اصول ئې:

لغت، نحو، صرف، اشتقاق، معانی، بیان، عروض او قافیه.

فروع ئې:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسم الخط، قرض الشعر، انشاء محاضرات او تاريخ دی، د بديع فن د معاني او بيان تابع ګڼي (8) سيد شريف (9) بيا ادبي علوم دوولس ياد کړيدي او داسي ئې راوړي:

د ادب علم وار دواره پر دوو برخو وېشل کېږي:

1.اصول

2.فروع

اصول:

د ادب د علم اصول اته دي، ځکه چي ادبي علوم په الفاظو اړه لري چي په دې صورت کښې به يا دالفاظو د مفرداتو او موادو او هئيات څخه خبري کيږي چي دا "دلغت د علم" کار دی. او يا به يوازي د الفاظو د صورتو او هئيات څخه بحث دی، چي په "علم صرف" اړه لري. او يا به د کلمو د نسبت له حيثه وي چي په اصلوالي او فرعوالی کي د يوې کلمې نسبت بلي ته وشي، البته دا د "اشتقاق علم" دی او يا دا چي بحث له مګرکباتو څخه وي او دا هم پر څو ډوله دی، ځکه چي که په اصل ترکيبيه هئيات او د اصلي معناو په اداء کولو کي بحث وي "د نحو علم" دی او که د معنا دافادې دکيفيت په شاوخوا کښې وي چي کمه معنا ترهغې معنا واضحه او کمه تر هغي بلي معنا پټه ده، دا "دبيان په علم" اړه لري او "د بديع علم" د معاني او بيان له ملحقاتو څخه دی او په هغو کي داخل دی، او که بحث له هغو مرکباتو څخه وي چي هغه وزن ولري دا بيا دوه قسمه دی، ځکه چي که يوازي په وزن کښې خبري وي "دعروض علم" باله کيږي او که دبيتو په اواخرو کي خبري وي "دقافيې علم" دئ.

فروع:

مګګر فروع څلور دي : دا له دې جهته چي که د ليکني او کتابت پر نقشونو بحث وي " د خط علم" دی او که دا بحث په منظوم کلام پوري خاص وي، "قرض الشعر" دی او که يوازي په نثر پوري اختصاص ولري " د انشاء علم" باله کيږي او که په يوه پوري اختصاص ونه لري "علم محاضرات" دی چي "تاريخ" او "انساب" هم په دې برخه کي شامل دي) .10(

د سيد شريف وېش اکثرو پوهانو منلی او هم دا علوم ئې ادبی فنون بللي دي ځکه نو موږ ځان مجبور ګڼو چي ددې علومو لنډ ـ لنډ تعريف راوړو او هم دا تعريفونه به په راتلونکو بحثونو کي څه نه څه مرسته راسره وکړي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

- (1)د صرفو علم:

يو علم دی چي دکلمو د ابنیه له حالاتو څخه بږغیږي، او د ابنیه له حالاتو څخه هغه عوارض مراد دي چي د کلماتو پر جوهر واردیږي، لکه : حرکات، سکنات، ډېرول، لږول، اړول، ادغام، الیشېدل (ابدال) او نور داسي...

(2)د لغتو علم:

دا علم د مفرداتو هغه مدلولات بیانوي چي ددوی دپاره وضع شوي وي او همدارنګه د مرکباتو پر وضع او د هغو دلالت پر جزئیه معانیو ښیي.

- (3)د اشتقاق علم:

دا هغه علم دی چي د يوې کلمې څخه د بلې کلمې را ايستل راښيي او دا را ايستل به د يو جوهري تناسب په واسطه وي چي دا تناسب به ددوي په منځ کښې موجود وي، چي يوه کلمه له بلې راوباسي او يوې ته اصل او بلې ته فرع ووايي، او اصل مشتق منه او فرع مشتق بولي، چي ګويا دا علم فيلالوجي کيفيت لري.

_ (4)د خط يا ليکلو علم :

دا هغه علم دی چي د الفاظو د تصوير او ليك د نقوشو کيفيت راښيي.

_ (5)د نحو علم:

ددې علم په مرسته د کلمې او کلام او احوال د اعراب او بناء له حيثه څرګنديږي.

_ (6)د معاني علم:

هغه علم دی چي د لفظ حالات بيانوي، مګر دا بيان له داسي حيثه چي دکلام مطابقت د مقام له اقتضاء سره څرګندوي، لکه د مجاز عقلي بحث چي (د يوه شی اسناد هغه شی ته وشي چي دده دپاره نه وي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ (7)د بیان علم :

ددې علم په مرسته سړی کولای شي چي يو مطلب په پټه او ښکاره په څو مختلفو لارو اداء کړي چي دا علم زما په عقیده تر بدیع یعني د الفاظو تر ښکلیتوب ډېر اهمیت لري او ضروری دی.

ـ (8)د بدیع علم:

چي ددې علم په مرسته د بلیغ کلام وجوه او علامې او نښې پېژندل کیږي.

ـ (9)د عروض علم:

دا علم د شعر اوزان او بحرونه بیانوی.

ـ (10)د قافیې علم:

دا علم د بیتو د پای حال څرګندول او پېژندل دي.

ـ (11)قرض الشعر یا نقد الشعر:

دا هغه علم دی چي د شعري کلماتو حال څرګندوي، مګر نه د وزن او بحر له حیثه بلکي د ښه والي، او بدوالي، خوند، او بې خوندۍ له حیثه یعني شعر ته د تنقید په سترګه کتل دي، چي دا علم پوهانو د عروض تر علم هم ضروری ګڼلی دی، ځکه چي که دا علم منځ ته راشي نو حقیقي ادیب او شاعر به له درواغجن او مقلد اوغله ادیب او شاعر څخه جلا شي.

ـ (12)د انشاء علم:

انشاء په لغت کي شروع او ایجاد او وضع ته وايي، مګر په اصطلاح کي هغه علم دی چي دده په واسطه دمعانیو څخه د استنباط کیفیت پېژندل کېږي مګر دا په داسي الفاظو تعبیر شوي وي چي د مقام سره وړ وي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

_ (13)د محاضرات علم:

محاضره په لغت کي تقريباً د محاورې او حاضر جوابۍ په معنا راځي په اصطلاح کي هره وينا پر خپل ځای ويل او ښه سمه محاوره کول او پر ځای حاضر جوابه او فی البديهه د محاضرې علم دی) 11.(

چي دا فن هم په ادبي فنونو کي خورا ډېر اهميت لري او هر څوك چي ددې ملکې څښتن وي د هر چا خوښ او په هر ځای کي لوړ مقام لري، دا فن تر هر فن د شاعر شعر او وينا کوونکی وينا ورخوندوره او خوږه کوي او اغېزه ئې ډېره وي.

تبصره:

چا اوچابيا علاوه پر دې علومو څو نور علمونه هم مستقلاً ادبي علوم شمېرلي دي چي مشهور ئې دادي:

_ تاريخ او قصص:

چي د تېرو ورځو او پخوانيو وګړو حال څرګندوي، او د مهمو اشخاصو زېږېدنه او وفات راوړي، او د ملتونو او اولسو رسمونه او دودونه معلوموي.

_ د انساب علم:

ددې علم په مرسته د اولسو او قبيلو روابط او خپلوی پېژنو او د هر نژاد او تبر اصل او فرع سره جلا کوی.

_ د مسالك او ممالك علم:

د ښارو اولارو د نومو پېژندنه او د حالاتو څرګندونه پورتنی علم بولي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

_ د احاجي او اغلوطات علم:

احاجي د احجيه جمع ده، احجيه په لغت کي مشکله او مغلقه کلمه بولي، اغلوطه په لغت کي د هغه مشکل کلام يا هغي مشکلي مسئلې معنا ورکوي چي سړی په اشتباه کي اچوي) 12(

په دې علم کي د هغو الفاظو او ترکيباتو څخه بحث کيږي چي ظاهراً د قياسي قواعدو سره مخالف وي.

_ د امثالو علم:

د متلو پيژندل او دهر متل ريښه پيدا کول، او د استعمال ځای ئې موندل په پورتني علم پوري اړه لري.

_ دواوين:

د مدونه اشعارو او مصنوعه تراکيبو پيژندل د دواوين علم بولي، د نفايس الفنون ليکونکی (13) دا علم د څورلسو ادبي علومو څخه بللی دی.

تر دې ځايه پوري د اولنو پوهانو د نظريو اختلاف و، او هم په دې ترتيب نوري نظريې هم سته چي د پوهانو هر ټولې له ځانه ادبی علوم ټاکلي دي او هر چا پخپله خوښه څه چي ئې لازم ګڼلي وېشونه په ګډ کړي دي. مگر زما په عقيده د ادبی فنونو اوعلومو د ټاکلو دپاره به همدغه جملې کافي وي چي ووايو:

"ټول هغه فنون او علوم چي د وينا، ليك او لوست، نظم او شعر په ښکلولو او لطيف کولو او سمولو کي برخه اخلي او د هغو تاثير او اغېزه ور ډېروي هغه ادبي علوم باله کيږي."

لمن ليکونه

.1تاريخ ادبيات ايران � همايي � 4 مخ

.2عبدالرحمن معروف په ابن انبازی دعربيت او ادبيت له پوهانو څخه دی (775) _ (513)

.3په (538 _ 467) هجري

.4قاضی حميد الدين ذکريا بن محمود د اتمي هجري پېړۍ له محدثينو او د عربي ادب له پوهانو څخه دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

5.د ابو اسحق د محمود شاه د زوی معاصر.

6.هغه دا علوم دي : خط، لغت، تصریف، اشتقاق، نحو، معاني، بیان، بدیع، عروض، قوافي، تقریض، امثال، دواوین، انشاء، استیفا. (تاریخ ادبیات همایي ، 10 مخ)

7.تاریخ ادب اللغه العربیه ، جرجي زیدان ، 2 ج ، 95 مخ.

8.دائرآ المعارف بستاني ، 2ج، 655 مخ.

9.علی د محمد جرجاني زوی چي په میرسید شریف معروف او د خورا مشهورو پوهانو څخه دی، په (835 هجري) وفات شویدی (تاریخ ادبیات همایي ، 10 مخ).

10.کشف الظنون طبع استنبول، لومړی جلد 44 مخ، تاریخ ادبیات همایي 1 ج ، 11 مخ.

11.تاریخ ادبیات همایي لومړی جلد ، 11، 23 مخ.

12.اقرب الموارد د همایي په حواله.

تاریخ ادبیات ایران ، همایي ، ج1.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عروض علم

ضروري توضيح:

دمخه تردې چې تاسي د عروض علم وپېژنئ، دا نکته باید تاسي په زړه ولرئ چې د پښتو ملي اشعار چې ددې ادب مهم رکن دی د عربي ژبی د عروض تر قواعدو لاندي کورت نه راځي، بلکي د اروپايي ژبو د اشعارو په څېر د سیلاب او سیلابل له رویه وېشل کيږي، او په هجايي صورت ئې سم او ناسم سره بېلېږي، چي وروسته به درته راوړه شي.

هو ! د پښتو ځيني اشعار په عربی عروضو تکلفاً برابرېږي مگر دا اشعار د دېوانو اشعار دي چې شاعرانو یې د عربی او پارسي په تقلید اشعار ویلي دي په دې تکلفي اشعارو کي هم اکثر شعرونه نه برابريږي، ځکه چي د پښتو د ځینو کلمو ابتداء په ساکن کيږي نو که دا کلمې د بيتو په سر کي راشي ددې دپاره په عربی عروضو کي هيڅ قاعده نه لري، ځکه چي په عربي کي ابتداء په ساکن له سره شته نه، او بل دا چي خلیل بن احمد د عربی ژبي دپاره بحور ټاکلي نه (ددوي په اصطلاح) دعجمي ژبو دپاره، تر دې يادوني وروسته به نو اوس دعروض دعلم په ښووني پيل وکړو، او څنگه چي پښتو شعرونه اصلاً نه پر برابريږي او هغه چي برابريږي هم بې خونده دي نو مثالونه د پارسي څخه راوړو که څه هم دا عروض د پارسي ژبي دپاره هم نه دي وضع شوي.

تعریف:

عروض عرضه کولو ته وايي (1) او اصطلاحاً هغه علم دی چي دعربي شعر د اوزانو کره او ناکره صحيح او فاسد په پېژندل کېږي) 2.(

موضوع:

ددې علم موضوع شعر ته د سموالي اوناسموالي له حيثه کتل دي).3(

واضع:

د عروض د علم واضع خليل بن احمد الفراهيدي دی چي په دوهم هجري قرن کي ئې ژوند کاوه. (4) که څه هم تر دې دمخه نورو شاعرانو پر همدې عروضو برابر نظمونه ويلي وه مگر دا علم چا نه وْ ورته وضع کړي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا علم ولي عروض بولي ؟

ځکه چي اشعار د خليل پر قواعدو عرضه کيږي، او څوك لا وايي چي خليل دا قواعد په عروض کي چي يو ځای دي وضع کړي دي نو د هغه ځای په نوم ئې ياد کړيدي) .5(

د عروض ارکان:

د عروض د علم رکنونه ددې علم اجزاء او افاعيل دي افاعيل هغه متحرکات او سکنات دي چي بيت ځيني جوړيږي، بيت په عربي خوني او کور ته وايي هر بيت دوې برخي وي ، چي هري برخي ته مصراع يا مصرع وايي، او مصراع د دروازې يوې پلې ته وايي د بيت د لومړی مصراع لومړې جز ته صدر وايي او آخر جز ته يې عروض د دوهم مصراع لومړی جز ابتداء او وروستی جز ضرب يا عجز بولي او هغه اجزاء چي د صدر او عروض يا ابتداء او ضرب په مينځ کي راځي هغه ته حشو وايي).6(

افاعيل:

افاعيل لس کلمې دي : فعولن، فاعلن، مفاعيلن، فاعلاتن، مستعفلن، مفاعلتن، متفاعن، مفعولات، فاعلاتن، مس تفع لن، چي دوره ئې پنځه حرفيز او نور ټول اوه حرفيز دي، د درو شيانو څخه ترکيبيږي : سبب، وتد، فاصله.

سبب دخېمې مراندو ته وايي، وتد ئې زيرك دی فاصله د دوو مراندو تر منځ جلاوالي ته وايي، او دلته سبب دوه حرفيزه کلمه ده، نو که ئې آخر ساکن وْ لکه "تن" خفيف سبب ورته وايه شي، او که متحرك وْ " تنه " (غير ملفوظي هـ) ثقيل سبب دی، وتد دري حرفيزه کلمه ده نو که ئې د مينځ توری ساکن وْ لکه "تان" هغه مفروق وتد دی او که يې آخر ساکن وْ لکه (وزر) مجموع وتد ورته وايي، فاصله څلور حرفي يا پنځه حرفيزه کلمه ده دا هم که اول دري توري متحرك او څلورم ساکن وْ، لکه اچول د اصغرا فاصله بولي او که څلور توري متحرك او پنځم توری ساکن وْ، لکه اچولی دا نو کبری فاصله ده.

زحافات:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

افاعيل کله کله د خپل اصلي حاله تغير خوري،دې تغير ته زحاف وايي زحاف له مقصده ليري کېدل دي دا زحافات پر درې قسمه دي : يو دا چي متحرك ساكن کړي، بل دا چي د رکن له تورو يو توری کم کړي، دريم دا چي پر اصلي تورو نور څه اضافه کړي، ټول ازحيف پنځه دېرش دي) .7(

1.اخمار:

په لغت کي بوټول او ډنگرولو ته وايي، اصطلاحاً د متفاعلن (ت) ساکنول دي، او څنگه چي دا غير مانوس کيږي نو متفاعلن په مستفعلن اوړي، اخمار خاص په بحر کامل کي راځي.

2.عقب:

سر ټرلو او د وني د ښاخ غونډولو ته وايي، اصطلاحاً د مفاعلتن د لام- ساکنول دي، دا په بحر وافر کي راځي.

3.خبن:

پټولو ته وايي، اصطلاحاً د هغه خفيف سبب ساقطول دي چي د رکن په اول کي راشي فاعلن په فعلن شي دا په رجز، رم، مديد، بسيط، متدارك، سريع، خفيف، مجتث، منسرخ او مقتضب کي راځي.

4.وقف:

دريدو ته وايي، او اصطلاحاً د مفعولاتو د (ت) ساکنول دي، دا په سريع، منسرح، مقتضب بحرو کي راځي.

5.طی:

د کالو يا کاغذو پيچلو ته وايي، اصطلاحاً د هغو دوو خفيفو سببو د څلرم ساکن توري ساقطول دي چي بې فاصلې د رکن په اول کي وي، نو مستفعلن به مستعلن او مفعولات به مفعلات شي دا په بسيط، رجز، سريع، منسرح او مقتضب بحر کي راځي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.6قبض:

ترلو او بندېدلو ته وايي، مگر اصطلاحاً د پنځم سببي ساکن توري ساقطول دي نو مفاعيلن به مفاعلن او مفعولن به فعول پاته شي.دا په طويل، مديد، هزج اومتقارب کي راځي.

.7عقل:

د اوښ زنگون ترلو ته وايي، خو په اصطلاح کي د مفاعلتن د رکن متحرك لام ساقطول دي، دا په بحر وافر کي راځي.

.8 کف:

د گرځول او جامې د کناري کنډولو ته وايي، اصطلاحاً د اووم سببي ساکن توری ساقطول دي، نو مفاعيلن به مفاعيل او فاعلاتن به فاعلات شي دا په طويل، مديد، رمل، خفيف، مجتث او مضارع کي راځي.

.9وقس:

مغزي ماتولو ته وايي، مگر اصطلاحاً د متفاعلن د رکن دوهم متحرك توري ساقطول دي دا په بحرکامل کي راځي.

تبصره :

)تردې ځايه پوري مفرد زحافات بلل کېده تردې وروسته ئې مزدوجه زحافات بولي(

.10شکل:

ځلور پښې په رسۍ ترلو ته وايي، اصطلاحاً متصل د فاعلاتن او مستفعلن په رکن کي د خبن او کف يو ځای کېدل دي، دا په مديد، خفيف، رمل او مجتث کي راځي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

11.خزل:

پرېکول، کمول دي، اصطلاحاً مضمن، متفاعلن مطوي کول دي يعني څلرم توری، ساقطول دي دا په بحر کامل کي راځي.

12.تشعيث:

د تيتولو او تللو په معنا دي اصطلاحاً د فاعلاتن د وتد مجموع له دوو متحرکو څخه يو توری ساقطول دي دا په مديد، خفيف رمل او مجتث کي راځي.

13.اذاله:

لمن ايله کولو ته وايي، او دلته د آخر رکن په وتد مجموع کي الف زياتول دي نو مستفعلن به مستفلان او فاعلن به فاعلان او متفاعلن به متفاعلان راشي، دا په رجز، متدارك، بسيط، کامل، سريع، منسرخ او مقتضب کي راځي.

14.قصر:

لنډولو ته وايي، خو اصطلاحاً دا درې چي سببي ساکن د رکن او آخره څخه وغورځوي او تر هغه دمخه توری ساکن کړي، نو مفاعيلن به مفاعيل او فاعلاتن به فاعلات او فعولن به فعول او مستفعلن به مستفعل شي او دا په طويل ، مديد، هزج،رمل متقارب،مضارع خفيف او مجتث کي راځي.

15.قطع:

پرېکولو ته وايي، اصطلاحاً دادی چي د وتد مجموع ساکن د رکن له آخره وغورځوي او تر ده دمخه توری ساکن کړي، نو له مستفعلن څخه به مستفعل او له فاعلن څخه فاعل او له متفاعلن څخه به متفاعل پاته شي دا په رجز کامل، متدارك، بسيط،مديد، سريع، خفيف او مقتضب کي راځي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

16.کسف:

د اوښ پوندي پرېکولو ته وايي، د مفعولاتو د اووم حرف ساقطول دي يا د وقف او کف اجتماع ده دا په سريع، منسرح، مقتضب کي راځي.

17.حذف:

له يو شي څخه يو شی کمول دي، د رکنو له آخر څخه د خفيف سبب ساقطول دي يا دوقف او کف يو ځای والی دی، دا په مديد، خفيف، هزج، رمل، مضارع، مجتث، طويل او متقارب کي راځي.

18.اخذ:

اخيستل او قطع کول دي، دلته د ارکانو له آخر څخه مجموع وتد ساقطول دي، دا په کامل، بسيط، رجز او متدارك کي راځي.

19.صلم:

د غوږ او پزي پرېکول دي، اصطلاحاً د مفعولاتو د پای مفروق وتد ساقطول دي دا په سريع منسرح او مقتضب کي راځي.

20.قطف:

د انګور د وږي يا نور څه پرېکولو ته وايي، اصطلاحاً د مفاعلتن په آخر کي د خفيف سبب ساقطول او دمخه تر هغه ساکتول دي يا د عصب او حذف اجتماع ده، دا په وافګر بحر کي راځي.

21.بتر:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لکۍ پرېکولو ته وايي، يا له بيخه کښل ، اصطلاحاً په فعولن کي د حذف او قطع يو ځای کېدل او په مفاعيلن کي دحب او حزم اجتماع، دا په متقارب، هزج، رمل، مضارع، مجتث او خفيف کي راځي.

.22تسبيغ:

لغتاً تمامولو ته وايي، اصطلاحاً په خفيف سبب کي چي د رکن په آخر کي راغلی وي او په عروض او ضرب کي واقع وي الف زياتول دي، دا په هزج، رمل، مضارع، متقارب، مديد، طويل او مجتث کي راځي.

.23ترفيل:

لمن اوږدول دي، پر مجموع وتد باندي چي په عروض او ضرب کي واقع شي خفيف سبب زياتول دي دا مختص په عربي پوري دی، په پارسي کي لږ راځي په عربي که هم په بحر کامل کي دی.

.24جدع:

پزه او غوږ او لاس پرېکول دي، د مفعولات څخه د دواړو سپکو سببو غورځول اود "ت" ساکنول دي دا په بحر سريع، منسرح او متقضب کي راځي.

.25حب:

خسي کول دي، او اصطلاحاً د مفاعيلن د رکن څخه د دوو خفيفو سببو ساقطول دي دا په بحر هزج او مضارع کي راځي.

.26هتم:

په لغت کي غاښ له بېخه کښل دي، اصطلاحاً په ففاعيلن کي د حذف او قصگر يوځای کول دي، دا په بحر هزج او مضارع کي راځي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

27.نحر:

د اوښ د غاړي پرېکولو ته وايي، اصطلاحاً د مفعولاتو د تا او د دوو خفيفو سببو ساقطول دي دا په سريع، منسرح او متقضب کي راځي.

28.مراقبه:

په لغت کي د يو بل ساتني ته وايي، اصطلاحاً په مفاعيلن مفعولات، مستفعلن کي يوازي د دوو خفيفو سببونهْ حذفول، دا په مشاکل، قريب او جديد کي لازم او په سريع ، منسگرح او خفيف کي روا دي.

29.معاقبه:

په يو بل پسي تلل، اصطلاحاً دوه خفيف سببونه چي په شعر کي يو ځای شوي وي د هغو دواړو ساقطول يو ځای روا نه دي دا په مديد، منسرح، رمل، وافر، هزج، خفيف، طويل کامل مجتث کي راځي.

30.زلل:

په لغت کي هغه وزن ته وايي چي غوښي نه لري، اصطلاحاً په مفاعيلن کي د هتم او حزم يوځای کول دي دا په هزج او مضارع کي راځي.

31.عقص:

د وېښتانو پېچل، اصطلاحاً په مفاعلتن کي د حزم او نقص يو ځايوالی دی دا په وافر کي راځي.

32.خبل:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لغت کي لاس او پښه پرېکول دي، په مستفعلن او مفعولات کي دخبن او طی یو ځای کول دي دا په منسرح او نورو کي راځي.

.33غضب:

په لغت کي د پسه یو ښکر کېدل دي، اصطلاحاً د مفاعلتن په رکن کي حزم دی او په وافر کي راځي.

.34خرب:

په لغت کي ورانول دي، اصطلاحاً په مفاعلین کي د خرم او کف یو ځای کېدل دي، دا په هزج او مضارع کي راځي.

.35شتر :

د سترګو باڼو اوښتل دي، اصطلاحاً په مفاعیلن کي د خرم او قبض یو ځای کېدل دي، دا په هزج او مضارع کي راځي.

.36ثلم:

په لغت کي کنډو کول او ګوښه کېدل دي، اصطلاحاً د فعولن خرم، کول بېله کوم تغیره دا په طویل او مقارب کي راځي.

.37ثرم:

د مخ د غاښ ماتولو ته وایي، اصطلاحاً په فعولن کي د قبض او خرم یوځای کېدل دي دا په طویل او متقارب کي راځي.

.38خرم:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پزه پرېکول دي، د هغه مجموع وتد څخه چي د رکن په سر کي راسي لمړی متحرك توری ساقطول دي دا په هزج او مضارع کي راځي .

.39قصم:

غاښ ماتولو ته وايي، اصطلاحاً په مفاعلتن کي د عصب او خرم يو ځای کېدل دي، دا په بحر وافر کي راځي.

.40جمعه:

په جنگ کي سرې بې نېزې کېدلو ته وايي، اصطلاحاً په مفاعلتن کي د عقل او عصب اجتماع ده.

بحرونه:

د عربي عروض بحرونه شپاړس تاکل شويدي چي پنځلس خليل بن احمد جوړ کړي او يو بحر متدارك ابوالحسن اخفش باندي زيات کړيدی. شپاړس بحرونه دا دی:

(1)بحر طويل:

بيت په بحر طويل کي په څلور واره فعولن، مفاعيلن تماميږي يعني داسي:

فعولن مفاعيلن فعولن مفاعيلن

مثال چه گويم نگارينا که بامن چها کردي

فعولن مفاعيلن فعولن مفاعيلن

قرارم دل بـــــردی زصبرم جدا کردي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(2)بحر مدید:

په دې بحر کې بیت په څلور واره فاعلاتن فاعلن تامیږي مثلاً:

دل زهجرت ای صنم خون خود را میخورد

جان بدستت ای پسر جامه برتن می درد

"جامي"

(3)بحر بسیط:

ددې بحر بیت په څلور واره مستفعلن فاعلن تامیږي مثلاً:

چون خار وخس ــ روز وشب افتاده ام در رهت

باشد که برحال من افتد نظر ناگـــــــــــــــهت

"جامي"

(4)بحر سریع:

په دې بحر کې بیت په دوه واره مستفعلن مستفعلن مفعولات تامیږي مگر د زحافاتو په اثر اوړي چي یو ډول ئې دادی : مفتعلن مفتعلن فاعلات مثلاً:

وقت ضرورت چونماند گریز

دست بگیرد سر شمشیر نیز

(5)بحر خفیف:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې بحر بیت په دوه واره فاعلاتن مس تفع لن فاعلاتن تمامیږي مګر د زحافاتو په اثر اوړي چې یو ډول ئې دادی : فعلاتن مفاع لن فعلا تن راځي لکه:

ای صبا بوسه زن زمن دراورا

ورنرنجند لب چوشك کراورا

(6)بحر منسرح:

منسرح آسان ته وایي، دا بحر په څلور واره مستفعلن مفعولات تمامېږي مګر د زحافاتو په اثر اوړي مفتعلن فاعلات مفتعلن راځي لکه:

شاه جهان باد تا زمـــــانه بود

کز کرمش خلق شادمانه بود

(7)مجتث:

په څلور واره مس تفع لن فاعلاتن تمامېږي، مګر د زحافاتو په اثر اوړي چې یو ډول ئې دادی چې څلور واره مفاعلن فعالتن راشي لکه:

تو آن ګلی که مه آسمان جبین تو بوسد

فلك زصد ره فرود آید و زیدین توبوسد

(8)بحر مضارع:

د مشابه په معنی څلور واره مفاعیلن فاع لاتن راځي. او د زحافاتو په اثر اوړي یو ډول ئې مفعول فاعلاتن څلور واره راځي:

وزمن جفا نخیزد دانم که نیك داني

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

از تو وفا نیاید داني که نیـــك دائم

"خاقاني"

(9)بحر مقتضب:

د پرېکولو معنا لري په دې بحر کې ځلور واره مفعولات مستفعلن راځي او دا د منسرح عکس دی خو زحافات ئې اوړي یو ډول ئې فاعلات مفتعلن راځي لکه:

سرو گلعذار مني فصل نوبهار مـــني

من اگر چه ننگ توام عز وافتخار مني

(10)بحر وافر:

اته واره مفاعلتن راځي لکه:

چه شد صمنا که سوی کسی بچشم وفا نمی نگری

زرسم جفا نمی گذری طریق وفا نمـــــــــــی سپري

"سیفی عروضی"

(11)بحر کامل:

اته واره متفاعلن راځي چي د زحافاتو په اثر اوړي او دوه واره متفاعلن ، مستفعلن، مستفعلان لکه:

چو عیان شوی آســــــایدم روح وروان

چو نهان شوی از جان من خیزد فغان

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(12)بحر هزج:

په دې بحر کې اته واره مفاعيلن راځي لکه:

ز فرق سر وتو گرمـــاه می تابد چه فرق آخر

ببین از راس آن سروم ، هلال ابروان قمری

(13)بحر رجز:

اته واره مستفعلن راځي لکه:

ای چهره زیبای تو رشـــــــــــك بتان آذری

هرچند وصفت میکنم درحسن زان بالاتری

(14)بحر رمل:

اته واره فاعلاتن راځي لکه:

باز درپوشید گیتی تازه ورنـــــگین قبائی

عالمی را کرد مشکین بوی زلفی آشنایی

(15)متقارب:

اته واره فعولن راځي لکه:

زشرم رخت لالـــــــــه را داغ بردل

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زرشك قدت سرورا پای در گل

(16)متدارك:

اته واره فاعلن راځي لكه:

حسن ولطف ترا بنده شـــد مهرومه

خط وخال ترا مشك چين خاك ره

تبصره:

د افاعيلو هر ركن د بيت يو جز دی او دبحرو بشپړ اجزا اته دي نو كه اته سره په يوه بيت كي راغلي وه هغه ته مثمن وايي، او كه شپږ جزو راغلي وي مسدس ئي بولي، او كه څلور جزو راغلي وي مربع ئې بولي، په عجمي ژبو كي مثلث او مثنى او موحد هم راغلي دي،مگر په عربي كي نشته او د هر بحر چي په اركانو كي تغير راغلى وي هغه بحر مزاحف بولي او كه تغير نه وي راغلى هغه سالم بولي.

د پښتو عروض:

دمخه مو وويل چي د پښتو ملي شعرونه پر عربي عروضو نه برابريږي، اوځكه چي پښتو آريايي ژبه ده نو داروپايي ژبو د اشعارو په شان د سيلاب او سيلابل له رويه پېژندل كيږي، يعني په هجايي صورت ئې سم او ناسم سره بېليږي، كه څه هم د پښتو ځينو شاعرانو د پاړسي ژبي د شاعرانو په څير خپل اشعار په زور او ستم برابر كړي مگر په عمومي او اساسي ډول هېڅ نه برابريږي - دا ولي ؟

يو خو دا چي پښتو آريايي ژبه ده او عربي سامي ژبه ده او د دواړو ژبو خصوصيات سره بېل دي، بل دا چي په پښتو كي ابتداء په ساكن بيخي ډېره راځي، او دا په عربي كي هـيڅ جواز نه لري، او نه خليل بن احمد پخپلو عروضو كي د ابتداء په ساكن مراعات كړيدی، له دي څخه هم ښكاري چي خليل خاص د عربي ژبي دپاره عروض جوړ كړيدي نو كه د پښتو د بيت په سر كي ابتداء په ساكن راشي، تقطيع به ئې څنگه كوو؟ ځكه نو بايد سيلاب وپېژنو:

سيلاب يوې هجا ته وايي، هجا د خولې يو وار ښوربدل دي، يعني د حروفو ډېر والي يا لږوالى اهميت نه لري مثلاً : در، ور، پر،كه څه هم دوه توري دي مگر سيلاب ئې يو دی، لكه لا داسي وي چي څلور توري يو سيلاب ولري لكه :

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورور، ترور یا نور. دوه سپلابي کلمې لکه: اتر، خبر، زنه،پزه، گټل، وهل، درې سپلابي کلمې لکه زړه ور، مرور، کښېناستل، څلور سپلابي کلمې لکه : دړي وړي، لاندي باندي ترله وتل. پنځه سپلابي کلمې لکه وژلي شوي، خوړلي شوي. شپږ سپلابي کلمې لکه خبري اتري، يا نوري داسي کلمې، سپلاب چي وپېژانده شو نو دا هم ښکاره ده چي دپښتو د شعر په تقطيع کي فقط حرکت او سپلاب اهميت لري د تورو ډېرښت ته نه کتل کيږي.

د پښتو د شعر اقسام:

د پښتو شعرونه چي د سپلاب له رويه سگره جلا کيږي د ځانه مخصوص نومونه لري دا بايد د بديع دعلم په لفظي صنايع کي درته ويل شوي وای مگر څنگه چي تقطيع په دې علم اړه لري دلته ئې راوړو او هغه دادی) : 8(

(1)لنډۍ:

د پښتو د ملی ادب يو مهم رکن لنډۍ دي او په پښتنو کي بيخي ډېر شهرت لري د پښتو په اشعارو کي خاص وزن او سپلابونه ټاکل شويدي، د لنډۍ لومړی مصراع نهه سپلابه او دوهمه مصراع ديارلس سپلابه ده چي ټوله لنډۍ گويا دوه ويشت سپلابه ده او په آخر کي ئې هرومرو "ميم" او "هـ" يا "نون" او "هـ" راځي او لنډۍ اکثر د ښځو له خوا ويل شويدي. مثلاً دا دوې لنډۍ:

دا پېغلتوب مي د غم دود کړې

خيالي ځوانان راپسي مري خونکاره شومه

اوس به دي يو موټی ايرې کړم

ملالي سترگي که در واړوم مينه

دا پورته لنډۍ هم د ښځو له خوا دي او هم د يوې په آخر کي "ميم" او "هـگ" او د بلي په آخر کي "ن" او "هـ" راغلي دي. فقط دومره دی چي دواړي لنډۍ عشقي دي او په لنډيو کي حماسي مضامين هم ډېر ښه ځای شويدي مثلاً : يوه نجلۍ زلمی ته داسي تشجيع ورکوي:

ته په سگنگر کي ځان شهيد کړه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه به خپل شال ستا پر زيارت وغوړومه

يا ورته وايي:

توري به نه کړي نو به څه کړي

چې سپين مړوند دي زه تر سر لاندي کومه

يا دا چې:

ټوټې ټوټې په وينو راشې

چې پرهارونه دي ګنډم خوله درکومه

بيا پسله مرګه خپل مين داسي ستايي:

جانان مي سر پر وطن کښېښود

په تار د زلفو به کفن ورته ګنډمه

د لنډيو يوه لو مميزه او خصوصيت دادی چي يوه لنډۍ د موسيقۍ پر اصولو تقريباً پر پنځوس قسمه ويله کيږي يعني په جلا جلا سر او جلا جلا آهنګ اداء کيږي، او دا مزيت بېله لنډيو بل شعر نه لري .

لنډۍ د کندهار او غزني په شاوخوا کي لنډۍ بولي ځکه چي اوله مصرع ئې تر دوهمي لنډه ده د يوسفزو او پېښور خواته مسرۍ يا ټپه ورته وايي، د ننګرهار شاوخواته ئې ټکۍ بولي) .9 (

تبصره:

د پښتو هر شعر چي دغه سېلابونه درلوده هغه "لنډۍ" بولي.

(2)ناري يا ږغونه:

ناري او ږغونه د ملي اشعارو هغه شعرونه دي چي په ملي افسانو کي راوړل کيږي، او دا شعرونه عموماً دبيت په ډول وي مګر تر بيت اوږده وي او د هري افساني د نارو سېلابونه بېل بېل دي ځيني ډېر او ځيني لږ دي کوم ټاکلی سېلاب نه لري، خو دومرۍ دي چي د هري افساني د نارو سېلابونه پخپله منځ کي يو شی دي او هيڅ فرق نه سره

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري دا نارې د عربي اشعارو په څېر په کوم بحر کي مقيدي نه دي بلکي د اروپايي آزادو شعرو په شان ويلي شويدي، لکه د فتح خان په نقل کي دا ناره چي رابيا د فتح خان محبوبه د جنگ پر وخت دده پر کرنگ آس باندي کړې ده :

د فتح کرنگه نال به دي زرين کړم

که دي دا وار فتح راوړ،خپل امېل به دي د غاړي لونگين کړم

لومړی مصراع 12 سېلابه ده او دوهمه مصراع 20 سېلابه ده ددې افسانې ټوله نارې همدا سېلابونه لري ځکه چي ملي افسانې ډېري دي او نارې ئې هم ډېري دي نو نوري افسانې ستاسي مطالعې ته پرېږدو.

(3)نيمکۍ:

نيمکۍ د پښتو يو قسم مرکب شعر دی چي له دوو جزو څخه جوړ شويدی يو هغه جزو چي څو واره تکرارېږي، دې جز ته "سر" وايي او بل هغه جز دی چي په منځ کي ورلوېږي دې جز ته "ټکۍ" وايي .

په نيمکۍ کي اول سر ويل کيږي دغه سر عموماً يو بيت يعني دوه مسرۍ وي مگر دا دوې مسرۍ که څه هم په قافيه کي سره يو شانته وي مگر په سېلاب کي برابري نه وي يعني د مستزاد په شکل لومړۍ مسرۍ ئې اوږده او دوهمه لنډه وي. عموماً لومړۍ مسرۍ 13 سېلابه او دوهم 7 سېلابه وي، تر سر وروسته يوه يوه ټکۍ ويله کيږي او سر پکښي تکرارېږي، او د ويلو صورت ئې داسي دی چي ټکۍ د اولي مسرۍ تر ويلو وروسته د سر لنډه مسرۍ ورسره تکرارېږي، بيا چي د ټکۍ دوهمه اوږده مسرۍ وويله شي د سر دواړي مسرۍ ورسره بيا تکرار ويلي کيږي دا ډول نو هر قسم ټکۍ په نيمکيو کي ويلي کيږي په نيمکيو کي هر يو تن د مجلسيانو څخه حق لري چي يو يو بند وار په وار د غزلچي سره ووايي سر خوئې يو وي صرف هر يو تن له ځانه ټکۍ ور اچوی. نيمکۍ اکثر د مسابقې په ډول ويلي کيږي.

د نيمکۍ نمونه داده:

سورکی پېزوان دي په کنډو ختلی لمر دی

چا وې چي مازديگر دی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

منګی دي کېده خوله دي راکه

چا وې چي مازديګر دی

مور ته دي وايه چي په پوله ولوېدمه

چا وې چي مازديګر دی

سورکی پېزان دي په کنډو ختلی لمر دی

تر پايه

په پورته نيمکۍ کي سر همهغه اول مستزاد بيت دی.

(4)بګتۍ:

د پښتو د ملي اشعارو يوه غوره نوعه بګتۍ ده، بګتۍ په مجلس کي تر رباعي، غزل او چاربيتو وروسته بلکي د غزلو او چاربيتو تر منځ په ورو او چابك آواز ويله کيږي. آوازونه پکښي اوچتيږي، بګتۍ هم "سر" لري او غالباً يو بيت وي، چي ددې بيت ددواړو مسريو قافيه سره برابره وي. تر سر وروسته بندونه لري چي هر بند ئې څلور مسرۍ وي درې اولي مسرۍ ئې پخپل کور کي ځانته قافيه لري اود څلرمي مسرۍ قافيه ئې د سر سره برابريږي، مګر د هر بند په پاى کي د بګتۍ سره ورسره اخيست کيږي. د بګتۍ نمونه داده:

دا توري سترګي رانه تېريږي

د حاله زما کله خبريږي

دا توري سترګي سره ئې لاسونه

په بام ولاړه کوي سيلونه

اوربل کې ايښي تازه ګلونه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

موزي دله خان به ترې جاريږي

دا توري سترگي....................

....................تر پايه

(5)چاربيته:

چار بيته دپښتو دملی اشعارو خورا برجسته نوعه ده، او ډېر شهرت لري ځکه چي په چاربيته کي د قصيدې او مثنوي په شان ډېر اوږده مضامين او لويي لويي قيصې ويلي کيږي، د چاربيتي ويل په تندۍ او چالاکۍ وي. چاربيته هم يو سر لري چي هغه ته "پيرو" يا "کسر" هم وايي، د چاربيتي مسرۍ اوږدې وي اوعموماً چاربيته دوه قسم ده، يو هغه چي هر بند ئې دوه بيته يعني څلور مسرۍ ولرى بله هغه چي هر بند ئې څلور بيته يعني اته مسرۍ وي، په اول صورت کي ورته مجازاً چاربيته ويله کيږي، کله چاربيته په مستزاد شکل هم راځي، مگر په هغه کي هم اوږدې مسرۍ وي د چاربيتي د هر بند آخر بيت د سر سره همقافيه دی.

مثالونه د اول قسم:

ځوك به پيدا نه شي د فرهاد او شرينۍ په شان

يو ځای به ځوك نه شي د آدم او درخانۍ په شان

يو ځای به ځوك نه شي لکه وْ عاشق فرهاد

بل به ئې کولو په آشنايي پسي فرياد

وئې کړه خوارى ځکه حاصل ئې شه مراد

کړي به ئې خبري د طوطا د ښارونۍ په شان

دوهم قسم : دا دوهم قسم درې ډوله لري يو دا چي د هر بند اول درې بيتونه پخپل کور کي سره يو قافيه وي او آخر بيت ئې د سر سره په قافيه کي يو وي، دوهم دا چي د هر بند د اولو درې بيتونو اولي مسرۍ ئې پخپل منځ کي په يوه قافيه وي او آخري مسرۍ په بله قافيه وي، دريم دا چي ټوله مقفي وي يعني هر بيت ئې پخپل منځ کي قافيه داره وي بلکه هره مسرۍ ئې. دغى چاربيتې ته "زنځيري" چار بيته وايي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول مثال:

شاګرده او نص د الهی پروردګار دی

استاذه بل حدیث د محمد نبي حضرت دی

شاګرده په جهان کي جبرائیل نومی ملك دی

استاذه خاص مقام دده په اووم آسمان فلك دی

شاګرده ټول وجود ئې د حجر حدیده کلك دی

استاذه سر ترپایه په وزرو باندي چك دی

شاګرده د رحمت په ډنډ کي ډوب لکه سمك دی

استاذه ما په دي خبره هم ویستلی شك دی

بېحده ښایسته د نور په شان شعله انګار دی

د باد په شان ته ګرځي په هوا باندي اوچت دی

ترپایه .... (میاګل)

دوهم مثال:

د ښایست آواز دي ولاړئ په عالم کي لور په لور

زه دي سوی یم په اور ټیك دئ کوز که له جبینه

د ښایست آواز دي لاړه په کابل په هندوستان

ځکه ناست یمه حیران ، را رسېږي یا نصیبه

عاشقي ده ډېره ګرانه ځي د اوښکو مي باران

پرې لوند مي شو ګریوان پوه نه شوم په ترتیبه

په هر چا باندي تیرېږي دفاني دنیا دوران

څوك راځي څوك تري روان، کاندي یاروته قریبه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

باري خپل دي که پردي دي راکوي راته پېغور

سترګي نشمه نیولی ګوره ډوب یم ستا په مینه

ترپایه .... (محمد دین)

دریم مثال:

کله به راشي په پوښتنه د ملنګ کړي ځنګ

لري کړه زنګ شوم رنګ ستا په تهمت کي

کله به راشي چي دي وکړمه دیدار سهار

زړه مي پرهار د یار دلاسه ډېر دی

شومه په غم کښي ستا د میني ګرفتار په جار

وسوم په نار آنګار راته چاپېر دی

آخر به تېر شي د نیمکړي دنیا وار په خوار

مه اخله آزار بیمار په زلفو ګیر دی

مخ دي ځراغ دی پري راځم لکه پتنګ په شرنګ

لري کړه زنګ شوم رنګ ستا په تهمت کي

ترپایه .... (محمد دین)

(6)رباعی:

د پښتنو په عامه طبقه کي کوم شعر ته چي رباعي وايي هغه د پارسي رباعی په شان نه ده، بلکي کوم شعر ته چي خاصه طبقه غزل وايي د پښتو بې سواده او عوام شاعران ورته رباعي وايي، که څه هم عوامه طبقه شاعران چي ملي اشعار وايي له ځانه جلا غزل هم لري او فرق ئې دا کوي چي په رباعي کي اکثره د پند او نصیحت خبري وي او په غزل کي عشقي او په وزن کښي هم فرق سره لري غزل په چست او تند آواز ویل کیږي او رباعي په آرام او اوږده ږغ کوم وخت چي مجلسیان مجلس شروع کوي نو رباعي تر غزل او چاربیتي دمخه وايي او مجلس ملتفت کوي.

تر کومځایه چي زه په دې باره کي معلومات لرم هغه دي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رباعي نمونه:

خدایه څه شوه هغه ښکلي ښکلي خلك

په ظاهر په باطن سپین سپېڅلي خلك

هیڅ خندا مي ددې خلکو سره نه شي

ژړه وي مي هغه تللي تللي خلك

خبر نه یم چي وکومي خواته لاړل

لیده نه شي هغه ما لیدلي خلك

دریغ یو ځلي خو بیا په دنیا راغلي

له جهانه په ارمان وتلي خلك

"رحمان" هسي ګوښه خوند له خلکو بیا موند

چي هر ګز نه دی دا خوند موندلي خلـــــــك

)رحمان بابا(

(7)غزل:

د پښتو غزل او رباعي څه نور فرق نه لري فقط په رباعي کي د پند او نصیحت خبري وي او غزل عشقي کلام وي، رباعي ورو ورو ویله کیږي او غزل چسته او تنده.

د پښتو غزل له پنځو بیتو تر پنځلسو پوري وي او دپښتو په ټولو دیوانو کي غزلي زیاته برخه لري او هغه ته عام شاعران کتابي غزل وایي. څنګه چي د غزلي مثالونه ډېر او هر چاته معلوم دي له مثاله ئې صرف نظر وشو.

(8)بدله:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدله په پښتو کي ځانته ځانته معناګاني لري، د کندهار په اصطلاح کي يوازي د ښځو آوازو ته بدلي وايي، د نارينه آوازونو ته بدلي نه وايي د جنوبي او مشرقي او ځينو نورو پښتنو په اصطلاح کي د بدلو اطلاق عام دی، هم د ښځو او هم د نرو آوازو ته هم بدلي ويل کېدای شي.

ځني پښتانه لا لنډۍ ته هم بدله وايي.

(9)لوبه:

په لوبه کي ډېري اصطلاح ګاني موجودي دي په ځينو اصطلاح ګانو کي لوبه لکه د بدلو يو عام نوم دی. او داسي يوه خاصه نوعه نه لري بلکي په ټولو اشعارو يې اطلاق کېږي دا اصطلاح په کندهار او جنوبي کي نشته، بلکي دا د کوزي خوا د پښتنو اصطلاح ده، او په ځينو اصطلاح ګانو کي لوبه هم لکه د بګتو او د غزلو يو خاص نوم دی اود شعر په يوه خاصه نوعه ئي اطلاق کيږي .

بيا په دې کي هم دوه اصطلاح ګاني دي په يوه اصطلاح کي د لوبي اونيمکۍ هيڅ فرق نشته بلکي دواړه يو شی دی، او هغه نيمکۍ چي مخکي تېره شوه، دغي ته بعينه لوبه هم وايي، او په بله اصطلاح کي د نيمکۍ او دلوبي په منځ کي هم فرق شته هغه دادی چي د نيمکو په منځ کي ټکۍ رالويږي، اود لوبي په منځ کي ټکۍ نه رالويږي بلکي عليحده د لنډو لنډو مصرو بندونه لري، سرئې د نيمکۍ په شان وي او په منځ کي ئې د ټکيو په غير نور بندونه راوړلي شي او دهر بند آخره مصره ئې د مطلع سره په قافيه کي موافقه وي او دمطلع هغه لنډه مصره هم ورسره تکراريږي .

دلوبي نمونه داده:

د حکيم جاني خلك ډېر ډېر صفت کوي

توري سترګي خاري

حکمه ئې سيند ته کړه ګزاره

بيا يې پرې تيرې کړه انباره

چي راو نه وځي دوباره

تقدير له ګوره چي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوبو، اوبو کړه سرسري

توري سترګي خماري

(10)سندري:

دا تسمیه یا دا نوم هم په پښتنو کي مشهور دی، او اکثر پښتانه ئې استعمالوي سندري هم لکه د بدلو یو عام نوم دی، او کمه یوه خاصه نوعه نه لري د سندرو او د بدلو فرق صرف دومره دی چي دبدلو اطلاق په یوه اعتبار سره د سندرو نه هم عام دی ځکه چي سندري یوازي د ښځو آوازونو او بدلو ته وایي، او بدلي د نارینه وْ آوازنو ته هم وایي، او د ښځو هغې ته هم ، د سندرو اصطلاح یوازي په مهمندو او باجوړ کي وجود لري، او په بل محیط کي دا اصطلاح دومره مروجه نه ده، څنګه چي د کندهار خلك د ښځو آوازونو ته بدلي وایي اود نارینه وْ آوازنو ته غزل وایي دا رنګ دا خلك د ښځو آوازونو ته سندري واي او د نارینه وْ هغې ته یا بدلي وایي او یا لوبي، د مهمندو په محاوره کي داسي ویلی شي چي ښځي سندګري وایي او داسي نشي ویلی چي فلاني ځایکښي سړي سندري وایي.

مشترك اقسام:

دا اقسام د عربي او پارسي او پښتو په منځ کي مشترك دي او د عربي او فارسي رنګ پرې پروت دی، لکه : مخمس، مسدس، مستزاد، یا داسي نور چي په پښتو کي ویل شویدي، دا نوع اشعار یا دا تسمیه په عامو پښتنو کي نشته، او نه مخمس او مسدس پېژني، بلکي دا نومونه د پښتو ځیني ادیبانو د بلي ژبي نه پښتو ته راګډ کړیدي:

(1)مربع:

مربع یوداسي شعر دی چي د وزن او آهنګ په لحاظ د غزل یا د رباعي په رنګ دی، مګر فرق ئې د قافیې او د یو مخصوص اسلوب په واسطه سره کېدای شي، هغه دادی چي مربع د اول څخه تر آخره پوري څلور څلور مصرع، یعني دوه دوه بیته ویلی شي او لومړی څلور واړه مسری په یوه قافیه بناء کیږي، او وروسته به بیا دری مسری متحده القافیه او څلرمه به ئې د اول بند په قافیه سره ویلی شي، دا سلسله به په دې ډول تر آخره پوري جاري وي،

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مگر د مربع د ویلو طریقه داده : چي کم وخت چي څلورمي مسرۍ ته را ورسيږي نو هغه اول بيت هم ورسره تکرار شي. خوشحال خان ختك وايي:

1

دريغه بيا مي دوه په دوه ويلی راز وي

لا يو رازويلی نه د بل آغـــــــــــاز وی

ستا له لوري واړه ناز له مـــا نياز وي

په مزه مزه خواږه ويل باز بـــــــاز وي

2

هميشه په هغه خوي کښي چي دي خپل وْ

هغه خيال چي دي د زلفو د اور بـــــــل وْ

دا خسته خاطر مي هسي لکه تـــــــل وْ

فراغت بېغمه تا سره دم ســـــــــــاز وي

3

چي به تا پياله د ميو راکـــــــــــــــــــوله

ستا د شونډو د بوسي سره مي چښـــــــــــله

زه مست وي ته هم مسته لايعقـــــــــــــــله

می خوری دي په سر تور سر گريواني واز وي

4

له همه واړه عالمه ئې ورتـــــــــــــــړلی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا له لاسه زما دم باده خـــــــــوړلی

صراحي راته خندا کړي شمــــــع ژاړي

په جهان کي خو دا دوه ټوکه انباز وي

5

ښه آواز که ډېر دبربط د موسيقار دی

يا د جنګ د مغني يا د مزمار دی

د رباب د چاري تار يا دبل تار دی

مه وي دا ستاد جراو وښو آواز دی

6

د وصال په کـــامرانۍ مي دسترس وي

لـــــــــکه وه تر هغه مينه يو په لس وي

په نيکخوا باندي ښادي هوا هوس وي

په ډېر غم کـــي چهره زرده د غماز وي

7

چي يې وليدی د يار په خط وخال کي

په هزار رنګه خوښي ئې په وصال کي

هومره غم بېلتانه کېښود په خوشحال کښي

مه بېلتون وي مه ئې دا سوز وګـــــــداز وی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(2)مخمس:

مخمس د وزن او د آهنګ په حيث د مربع سره هېڅ فرق نه لري، بلکي يو شی دي مګر صرف فرق ئې دومره دی چي مخمس د پنځو مصرو يعني د دوه نيمو بيتونو څخه شروع کيږي، دا رنګ د مخمس پنځه اولي مصرۍ هم په يو قافيه سره ويلي شي، او وروسته به بيا د هر بند څلور مصرۍ پخپل مينځ کښي په يوه قافيه سره راځي او پنځه مسره به ئې د اول بند په قافيه سره ويلی شي دا سلسله به تر آخره پوري چاري وي د مخمس نمونه داده، خوشحال خان ختټك وايي:

و عاشق ته دوه قدمه بحر وبر دی

نه ئې ګرد په لمن پروت نه دامن تر دی

په فرياد ناري وهي په نارو سر دی

چي د عشق په ګرانه لار کښي ډېر خطر دی

هر قدم چي پکښي اخلي ډار د سر دی

عاشقان د ستا د خولې په جامي سپيني

قلندر دی نه لباس جامې رنګيني

اندرون مي واړه پرشه درست په ميني

که سينه مي سوه چاك کړي وبه ويني

چي مي ستا له غمه ويني درست جګر دی

نتيجه ئې سوړ سوړ آه سپيني اوبه وي

آبله دننه زړه لمبه ئې سره وي

مشقت مي هم په ځان هم مي په زړه وي

زه خبر نه يم له عشقه چي عشق څه وي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هومره اورم چي له حسنه ئې اثر دی

د بلبلو خوشحالي وي په گلزار کي

د عاشق د زړه خوښي وي په دیدار کي

څو به عمگرتېروم په انتظار کی

صبر مه غواړه له ما دعشق په کار کي

جو دانه صبر په ما باندي لوی غر دی

اول مینه د یوسف و زلیخا وه

بیا د پسه د مجنون او د لیلی وه

د هغه پسه د وامق او د عذرا وه

عاشقي لا زه ته نهْ وْ چي پیدا وه

نه چي ما اوتا گډ کړی دا هنر دی

که پلو له مخه لیري محبوبا کا

بیدلان به پروانه په خپل لقا کا

تل له ماسره فتنې جنگ و غوغا کا

خو ځما طالع شه نه دی یا جفا کا

گڼه کوم یو په وفا تر ما بهتر دی

یو زمان مي خالي مه اوسه له خیاله

په خوله گونگ اوسه د عشق له قیل وقاله

په ناله دي که بتر شي تن تر ناله

د عشق غم له خلکو پټ لره خوشحاله

څه ئې پټ کړم چي عالم ځیني خبر دی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(3)رباعي:

دا رباعی دپښتو د مخصوص رباعي سره فرق لري، دلته د رباعي اطلاق پر دوو بیتو باندي کیږي، رباعي خامخا ځلور مسرۍ وي د رباعي د اول بیت مسرۍ په قافیه کي د یوبل سره برابر وي او د دویم بیت دویمه مسرۍ ئې بیا د اول بیت سره په قافیه کي شریکه وي درباعي نمونه داده، خوشحال خان ختټک وایي:

زه دي کباب کړم، خداي دي کباب کړه

غلیم خو نه یې څه خوحساب کړه

نه دي وفا شته ، نه دي جفا شته

ناکسه درومه خدای دي خراب کړه

یو چي ډېر خوري سوګندونه

بل چي ډېر کاندي پورونه

آشنايي ورسره مه کړه

د بې پت دي دا خویونه

ښکلې دلبره د څورلس کالو

خوله یې خوشرنګه حقه د لالو

راغله ژر ولاړه زما زړګی ئې

یو ووړ په دواړو سترګو ملالو

(4)قطعه:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

قطعه په وزن او آهنګ کي د رباعي په شان راځي، مګر فرق دومره دی، چي رباعي د دوو بيتونو څخه زياته نه راځي او قطعه دوه بيته هم وي او د دوو بيتو څخه زياته هم وي او بل فرق دادی چي د قطعې د اول بيت اوله مسره د دوهمی مسرۍ سره په قافيه کي برابره وي د قطعې د دواړو بيتونو دويمي مسرۍ په قافيه کي سره موافقي راځي، قطعې ته قطعه ځکه وايي، چي دا د غزل يا قصېدې يو ټوټه ده، د قطعې نموني دادي خوشحال خان خټك وايي:

چا په وخت د ځکندن ووې مجنون ته

وخت آخر دی په زړه ياد ولره خدای

ده وې زړه مي د ليلی په يادو پور دی

پکښي نشته دی د نورو يادو ځای

انديښنه که په غګره کېږدي

غر به هم لکه وېښته کا

خوار سړی ملامت نه دی

که په غم کښي ځان اوبه کا

چي هاتيان ساتې پيدا که لويه خونه!

چي هاتيان پرې ننوزي هسي ور

کيدړ هر چرته خپل وخت ساعت بدل کا

لوی ځنګل بويه زمري لره يا غر

(5)مسدس:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسدس هغه شعر ته وايي چي هر بند ئې شپږ شپږ مسرۍ وي او د اول بند ټولي مسرۍ ئې په يوه قافيه ويلي شوي وي او بيا د هر بند شپږمه مسره د اول بند دقافيې سره موافقه وي، کله د مسدس اطلاق په هغه نظم هم کيداى شي چي څلور مسرۍ ئې په يوه قافيه وي او دوه مسرۍ ئې په بېله قافيه ويلي شوي وي د مسدس نمونه داده، خوشحال خان ختك وايي:

مه کړه رخ دي نه دى د غمزې په تېغ خونونه

خون د عاشقانو خون بها لري لکونه

ته چي راښکاره شې په وربل ايښي ګلونه

نر ناحقه لافي د ښايست کا نوري جونه

ته چي په ګلرنګه جامو درسته شې ګلګونه

سرې لمبګې کړې بلي د حيران عاشق په خونه

خوله دي غونچه ګل ده تيارېږي شګفتن ته

تور بانړو نېزې لري د زړونو و شفتن ته

مه پرېږده زلفين په عذارو آشفتن ته

ورځ د عاشقانو نژدې کيږي و خفتن ته

ته چي پلو واخلې د جمال و تن ته

ولي هسي کار کړې چي بې اوره سيزي زړونه

ورځې دي محراب دي د عاشق ورته سجود دى

مخ دي سپين کاغذ دى دا خط ښکلى پرې ودود دى

خال دي چي د ورځو په پيوند باند نمود دى

واړه د آهونو په لوګيو تور کبود دى

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

درست دی سر ترپایه نندارہ سرہ وجود دی

ونه د جائفلو واړه ګنج وړی ویغونه

ناز دی عاشق کش وْ، اوس دي خال باندي زياتی شه

رنګ دي وداني کا خوي دي خير په وېراني شه

تا ګيسو پرېشان کړه درسته جهان په پريشاني شه

تا چي مخ ښکاره کړ، درست جهان په حيراني شه

خلك ځان ځاني شه د خپل ځان په آساني شه

څوك دی چي به اخلي دخوشحال ختېك غمونه

(6)مثنوي:

مثنوی هم د شعر د انواعو یوه نوعه ده، او د شعر په انواعو کي دا نوعه ډېره عامه او آسانه ده، مثنوي هغه نظم ته وايي چي هر بيت ئې په جدا جدا قافيه ويلی شوی وي، او هر یو بيت ئې مقفي وي، د مثنوي بيتونه د قافيې په لحاظ د يو وبل سره هيڅ ربط نه لري بلکي هر يو متفاوت او په بېله بېله قافيه وي، دمثنوي تعداد څه معلومه اندازه نه لري، په هره اندازه لړ وي که ډېر د مثنوي اطلاق پر کيږي، د پښتو ځيني کيسې او حکايتونه، رومانونه اکثره په مثنوي کښي ليکل شويدي، د مثنوي يو بيت ته فرد يا بيت وايي د مثنوي نمونه داده.

خوشحال خان وايي:

د هر چا سره چي يو نفس قرين شوم

د هغه له خويه بويه په زړه شين شوم

زړه مي خوښ په هيچا نه شو په عالم کښي

له عالمه سره زيست کړم په ډېر غم کښي

خود سود له مخه څوك راسره يار شو

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي ئې خپل مقصود پوره شو نو ویزار شو

هر چي تا سره یاري کا نه یاران دي

همګي واړه لړم دي یا ماران دي

زامن واړه د زړه رنځ د خپل بابا دي

لوڼه ګُل د زړه ژوري د ماما دي

که دي یار دی که دي خېښ دی که دی ورور دی

دخپل ځان دی د خپل سود دی د خپل کور دی

تش د خولې لباس مباس دی سره کیږي

د هر چا خاطر خپل سود وته پر کیږي

د راحت په وخت سل لافي د یاری کا

د محنت ساعت چي راسي ویزاری کا

(7)قصیده:

قصیده هم د شعر یوه پراخه نوع ده، په قصیده کي اوږده اوږده مضامین ویلي شي د وزن او د آهنګ په حیث قصیده د غزل مرتبه لري او ټول قصیدې قافیه د اول بیت په مسرو بناء کیږي، قصیده په هره ژبه کښي علیحده انداز لري، په عربي کښي د لسو بیتو څخه په پورته ټولو ته قصیده ویلی شي او په پارسي کښي قصیده د پنځه ویشت بیتونو څخه کمه او د یو سلو اویاو نه زیاته نه وي او په پښتو کي د شپاړس او لس بیتونو څخه کمه او د یوسلو اویا ؤ نه زیاته نه وي، خوشحال خان په خپل دیوان کي قصیدو ته لویه حصه ورکړې ده او په پښتو کي ئې دا نوعه ډېره پراخه کړېده، د قصیدې نمونه داده، خوشحال خان وایي:

قصیده

(8)ترجیع بند:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجیع بند داسي اشعارو ته وايي، چي د غزل په طور پنځه يا اووه بيته وويل شي، او وروسته بيا شپږم يا اووم يا لسم بيت په بله قافيه راوړلی شي چي د اولو بيتونو نه په معنی کي هم مختلف وي، او په قافيه کي هم، او بياپه دې ډول دهرو پنځو يا اوو يا نهو بيتونو څخه وروسته هم دغه بيت تکرار شي په ترجيع بند کي هر يو بند اکثره طاق راځي يعني يا پنځه او يا اوه، يا نهه، بيته وي، مگر سره ددې هم ددې پوره تخصيص نشته، کله د ترجيع بند بندونه جفت هم وي لکه چي په دې مثال کښي معلوميږي. د ترجيع بند بندونه غالباً د پنځو او لسو بيتو په مينځ کي وي اگر چي د خوشحال خان په ديوان کي تر نولسو بيتونو پوري هم يو يو بند راغلی دی:

ترجيع بند ستا دلوري که هزار جور وجفا وي

له عاشقه به په سل رنگه وفا وي

په عاشق باندي معشوقه عنايت کا

ستا مدام په عاشق باندي عنا وي

ښه ما ومنل چي ته بې حد زيبا يې

په جهان به کم څوك تا غوندي زيبا وي

ولي خدای چي ښه جمال وچاته ورکا

نه په دا چي دی بې مهره کبريا وي

که قضا په ما زړه سوی کا هم به ومرم

که يو څو ورځي جنگ او فتني دا وي

که تل زما سره غوغا جنگ و جفا کړې

ستا د در په خاورو پروت بې قدره ښه يم

په بل لوري که په تخت کښېنم ښه نه يم

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

2

زه چي تل ژړا زارۍ کوم وتاته

ته هم کله کله غتې وګوره ماته

دا همه واړه زما د بخت اثر دی

ګنه تا کله ترخه ویل وچا ته

چي په حسن و جمال تر نورو زيات وي

په هغه باندي د زړه مينه وي زياته

که جفا کړې که ستم کړې که عتاب کړې

هر څه ستا پر ما خواږه دي تر نباته

زه چي ومرم څه به بل سره جفا کړې

جګي جګي لا ژوندی يم ستا جفا ته

ستا په کوی کي لکه پروت يم پروت به اوسم

عهد قول زما هم دا دی تر مماته

ستا د در په خاورو پروت بې قدره ښه يم

په بل لوري که په تخت کښېنم ښه نه يم

3

د رقيب په ويل مه وژنه ما ياره

د يارۍ حق په تا ګنم بې شماره

که مي وژنې بل ګناه په ما ثابت کړه

چي را ښه د رقيب زړه نه شي يکباره

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

که زه ستا له لاسه ومرم بختور یم

خو وینا ده د رقیب په ما د شواره

ستا د مخ محبت هسي په ما ډېر دی

لکه مینه د بلبل په ګل بسیاره

تل جفا د ښایسته ؤ سره مل وي

په جهان کښي هیڅ ګل نه وي بېله خاره

که ته هرڅه جفا کار او دل آزار یې

زه "خوشحال" به دي لاړ نه شم له دلباره

ستا د در په خاورو پروت بېقدره ښه یم

په بل لوري که په تخت کښېنم ښه نه یم

(9)ترکیب بند:

ترکیب بند هم د ترجیع بند غوندي قاعده لري چي پس د هر یو بند نه یو یو بیت د فصل په تور راوړلی شي، مګر فرق صرف دومره دی چي په ترجیع بند کي هم هغه یو بیت فاصل واقع کیږي چي دمعنی او قافیې په لحاظ پکښي څه تغیر نه وي او په ترکیب بند کي بېل بېل بیت فاصل واقع کیږي چي هم په معني کي د یو بل نه جدا وي او هم په قافیه کي د ترکیب بند نمونه داده، خوشحال خان ختك وایي:

دل آرامه که دما د درد دوا کا

سکه اول دی د مهر دوا راکا

د دلدارو هوادار له در او دوکه

دما دم له اه سرد سره واوا کا

د وصال سودا سودا د سر ومال ده

هر ګدا کله دا سود او دا سودا کا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د آدم آل اولاد سره کل مکر

که د دور رسم هم داوْ اوس هم دا کا

درومه درومه ګله مه کوه له درده

کله کله درد هم مراد اداء کا

د ملوکو مهر وګوره له اصله

کله دوی د مردمراد ورکړه له وصله) 10(

2

تا چي کړې له هر چا سره ياري ده

ښکاره کړې دي له ياره طراري ده

ته چي ځان ګڼې دلداره اې دلداره

کله چا له تا ليدلي دلداري ده

ستا دقهر طاقت هيڅ راسره نشه

راشه قهر له زړه لېري که زاري ده

ترکيب بند

دا چي کله عاشق خاندي کله ژاړي

دا ئې تللې له خاطره قراري ده

که سر ښندنه ګرانه تر هر څه ده

چي له ياره سر ساته شي اغياري ده

ته چي سر ساتې له ياره اغياري کړې

شيرين ځان تر آشنا ځار کړه که ياري کړې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

3

زه زائر یم ځانه ستانه تل تر تله)11(

تر تا ځار شم ځانه ډېر ښه ئې تر بله

چي د غم په ګزه دي زه زهير شهید کړم

تل تل خانده ! تل تل خانده ! ته قاتله!

چي تل تل په قهقه خاندې زهیرېږم

چي ئې ترخه تویوي دخوږو تله

یو په شله ښایسته تر جونو خانه

تا به ستایم تابه ستایم یو په شله

ته جانان تر وتازه تر نسترن یې

زه زهیر خسته جلیا یم تر بلبله

تر بلبلي جلیا زه زهير خسته یم

چي بلبله په غوغا زه فم بسته یم

(10)مستزاد:

مستزاد هم د اشعارو یو نوعه ده مستزاد هغه شعر ته وايي، چي یوه مصرع ئې اوږده وي او بله يې لنډه وي، د مستزاد هر یو دغه لنډه مصرع په آخر کښې لري، لکه دا چي وربانديي زياته کړي شوي او مستزاد هم ورته په دې نسبت وايي. د مستزاد اول بیت چي په هره قافیه وویلی شو هغه نو داسي دی لکه دغزل یا د چاربیتي سر، چي د هر بیت نه وروسته دویم بیت، به هم په دغه قافیه سره تکرارېږي د مستزاد نمونه داده:

مورِ پښتانه یو ، د غیرت په ځای کي سر ورکوو هم مال و زر ورکو

همدارنګه نور بیتونه.

(11)مسبع:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسبع يو داسي شعر دی چي هر يو بند ئګې اوه مسرۍ وي، د مسبع اول بند يعني اوه اوه مسرۍ په يوه قافيه سره ويلی شي او ټولي مسرۍ به په قافيه کي يوتر بله برابري وي. د مسبع قافيه په اول بند شروع کيږي، اول بند چي په کمه قافيه شروع شو نو د مسبع قافيه به هم هاغه وي او د هر بند په آخر يعني په اومه مسره کي به هم دغه قافيه تکراريږي.

(12)مثمن:

مثمن هم د مسبع په طرز يو شعر دی چي په قافيه او لهجه او وزن کي د مخمس خيلو سره ما به الافتراق نه لري. په کم وزن او آهنګ چي مسبع او مسدس او مخمس راتلی شي په هغه وزن او آهنګ مثمن هم راتلی شي، صرف فرق دومره دی چي د مسبع بندونه اوه اوه مسرۍ او د مثمن بندونه اته اته مسرۍ وي.

(13)معشر:

دا نوعه هم د مثمن او مسبع په شان يوه نوعه ده، د وزن او آهنګ په لحاظ ددې دواړو سره څه فرق نه لري، په کم وزن چي مثمن او مسبع راځي په هغه وزن معشر هم راتلی شي د معشر هر بند لس لس مسرۍ وي. د معشر قافيه په لسو مسرو بناء کيږي، د معشر نمونه د خوشحال خان له ديوانه داده:

جلوګر ئې خط وخال وي خوش خرم د يار په حال وي

لمن ليکونه

1.المعجم فی معائير اشعار العجم 20 مخ

2.علم الادب يسوعي لومړی جز 360 مخ

3.علم الادب يسوعي لومړی جز 360 مخ

4.دخليل وفات په 174 هـ (791 م) کي واقع شويدی

5.علم الادب ا. ج. 360 مخ

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

6.المعجم فی معائیر اشعار العجم 23،24 مخ

7.المعجم فی معائیر اشعار العجم 35 مخ

8.ددې قسمت مهمه برخه صدیق الله رښتیت له مقالو څخه د کابل د 1318 کال په کالنۍ کښي نشر شوې اقتباس شوې ده. "بېنوا"

9.د ژوند مجله ، منطبعه دهلي

10.په دغه بند کي غیر منقوط صنعت هم شته

11.په دې بند کي هم یو لفظي صنعت راغلی، یعني یو توری ټکي لري او یونه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ليکني اصول

د ليکني لنډ تاريخ:

د زړه د راز د ښکاره کولو دپاره خبري پيدا شوې، مګر د انسانانو د يو بل د ارتباط په اثر يوازي خبري کافي نه وې، ځکه چي دوو انسانانو که يو د بل په غياب کي خپل ارتباط سره ساتلای او غوښتای ئې چي يو بل ته د زړه راز ښکاره کړي، کومه وسيله په منځ کي نه وه، نو له دې وخت څخه ليکني ته ضرورت پېښ شو نو وار دواره يې د هرشي شکل سره له ځينو مخصوصو علامو ليکه يعني د انسان له شکله به ئګې د انسان مفهوم اخيست او د غره له شکله به ئې د غره مفهوم. همداسي نور شکلونه ، مثلاً مصريانو د کور دپاره داسي يو مربع شکل ليکه:

مګر په دې صورت انسانان له ډېرو مشکلاتو سره مخامخ شول ځکه چي د هرفعل دپاره ئې بايد جلا جلا شکل ټاکلی وای، نو په دې نسبت ئې دخپلو آوازو دپاره اشکال وټاکل چي اوس ئې موږ توري بولو، او مقطعه و حروف ئې جوړ کړه او دهر مطلب دپاره به ئې يو حرف وضع کاوه) .1(

د خط لومړني مخترعين فنيقان دي چي ورو ورو بيا نورو معاصرينو هم اقتباس او زده کړه (2) چي له هغو څخه پخواني يونانيان او آثوريان بيا د يوناني له اقتباسه يعني له پخوانۍ لاتيني څخه د فرنګ او اروپا خطونه تشکيل شوه، او آثوري حروفو څخه بيا د مشرق ټول ليکونه لکه د عرب، تيونس، مصر، مراکو، سودان، عراق پارس، افغانستان او نور پيدا شوه (3) وروسته ئې د ډېر زيار په نتيجه کي تکميل وموند او پای يې دغه چي وينو ئې.

املاء:

املاء په لغت کي مهلتورکولو،ځنډولو، او ډکولو ته وايي او په اصطلاح کي دې ته وايي چي يو سړی يو ليك بل ته وايي او هغه ئې ليکي او کله پر هغه ليك هم اطلاقيږي چي يو سړی يو څه وايي او بل هغه ويل ليکي) .4(

د املاء په زده کړه کي ددې شيانو مراعت ضروری دی:

(1)د کلمو صحيح تلفظ:

ليکونکي ته بايد د کلمې صحيح تلفظ معلوم وي، چي دليکني پر وخت غلط نه شي، ځکه چي په هره ژبه کي لږ يا ډېر ليکل او د عامو خلکو تلفظ توپير لري خصوصاً په اروپايي ژبو کي مثلاً : په پارسي کي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(آب ته "او" خواب ته " خو") وايي، او د "من چه ميدانم" پر ځاى "مچم" وايي يا په پښتنو کي د " نه يم خبر" پر ځاى "نيخه" استعمالوي يا نور داسي.

نو که ليکونکي ته د لغت صحيح تلفظ څرګند وي او څه چي وايي يا ئې اروي هغه وليکي دا کومه املائي غلطي او اشتباه ځيني بېله شي، ځکه چي په ليك کي د ګرامري اصولو مراعات لازم دى.

(2)د کلمو نښلول:

د کلمو په نښلولو کي بايد ډېر دقت وشي، داسي نه چي يوه بشپړه کلمه د يوې بلي بشپړي کلمې سره ونښلول شي دا غلطي علاوه پر دې چي د املاء له اصولو مخالفه ده اکثراً د کلمې معنا هم اړوي مثلاً : "نه وي" چي د "نباشد" معنى لري کله يو ځاى وليکل شي "نوى" د "نو" په معنى ورکوي يا مثلاً يوه بشپړه کلمه له بلي سره ونښلول شي لکه "ټولو ګړى" ځکه چي ټول ځانته کلمه او "وګړي" ځانته کلمه ده مګر ټوليمشر چي د ټول او مشر څخه يوه کلمه ده ترکيب شوېده بايد يو ځاى وليکل شي دا ځکه چي دلته ئې دريم مفهوم پيدا کړيدى (5) يا داسي نور مثالونه.

(3)د پښتو مخصوص توري:

د پښتو د مخصوصو تورو د اشکالو ځاى پېژندل او د هغو مراعات کول دي، اکثر ليکونکي د "ځ" او "څ" فرق نه کوي همدارنګه د "ږ" او "ژ" فرق ته ملتفت نه دي کله لا د "ز" او "ځ" پر بېلوالي نه قائليږي مګر دا فرقونه خورا ضروري دي که ونه شي معنا غلطيږي مثلاً د پښتو د مخصوصو تورو په ليکلو کي داسي اشتباهات پيښيږي:

ږ:

دا تورى دوه تلفظه لري بلکي کله کله پر درو لهجو ويل کيږي " ږ" چي يو رقم د " ژ" ډېل آواز دى چي دا تر غزني پورته خوا لهجه ده، بل "ګي" چي د کابل کښته خوا لهجه ده او دريمه لهجه د " ګ" او "ږ" ترمنځ لهجه ده چي دلوګر شاوخواته ده. نو ليکونکي بايد پخپل ليك کي ددې توري ځاى وپېژني او هغه د پارسي په "ګ" ونه ليکي که نه وي معنى ئې تغير مومي مثلاً : " لږېدل" د "کم شدن" په معنى او "لګيدل" د "چسپيدن" يا د "ګرفتن" په معنى راځي بايد سره بېل وي، په تلفظ کي څه فرق نه کوي په هره لهجه چي وي مګګر په ليکلو بايد يو شکل وي.

همدارنګه ځيني زلمي ليکوال د " ږ" او " ژ" فرق نه کوي د "ږېري" پر ځاى " ژيره" ليکي د " کوږ" په عوض " کوژ" ليکي چي دا هم لويه غلطي ده.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښ:

دا توری هم تقریباً درې تلفظه لري چي یو "ښ" بل "خ" او بل ددې دوو تورو ترمنځ یوه لهجه ده.

په دې توري کي هم اکثر لیکونکي اشتباه کوي څوك د "ادم" پر ځای چي عربي کلمه ده " ښادم" لیکي او څوك بیا د "ښندل" په عوض چي د نثار کردن په معنی دی "خندل" چي د خندیدن په معنی دی لیکي. مثلاً : خندل او ښندل، ښور او خور،پوښ او پوخ، پښه او پخه او داسي نور.

څوك لا دا توری په شین لیکي اوتلفظ کوي مگر دا هم غلط دی مثلاً : خندل ، ښندل ، شندل . درې سره جلا جلا معناوي لري

همدارنگه : ښور ، خور، شور بېل بېل دي. نو ځکه پر لیکونکي ددې توري د ځای پېژندل او پر خپل ځای استعمالول لازم دي.

ځ:

چي تر " ز" لږ شانته دروند ویل کیږي ددې توري باید له "ز" څخه فرق وشي بعضي لیکونکي ئې نه کوي. مثلاً : "زما" او "ځما" دواړه په "ځ" لیکي او دا ئې خیال دی چي هر ځای "ز" وي هغه "ځ" لیکل کیږي ، مگگر دا عقیده غلطه ده، " ز" خپل ځای لري او "ځ" خپل ځای. مثلاً : " زه" د من په معنی "ځه " امر دی یعني "برو" یا ځر او زر یا ځوړ او زوړ یا نور...

څ:

دا توری هم اکثر زلمي لیکونکي له "س" سره گډوي اوعقیده لري چي "س" او "څ" فرق نه لري،مگر اشتباه کوي هم په تلفظ او هم په استعمال کي فرق لري مثلاً "څوك" او "سوك" په یوه معنا نه دی همدارنگه "څا" او "سا" "څر" او "سر" او " اوڅار" او "اوسار" یوه معنا نه لري یا نور...

ډ:

دا توری هم چي دانگلیسي (D) اواز لري اکثراً د "دال" سره مشتبه کیږي او ځیني زلمي لیکونکي چي هر ځای "دال" ویني " ډ" ئي لیکي مثلاً : په ډېرو ځایو یا اخبارو کي وینم چي " ځرگند" ځرگنډ لیکي او دا غلط دی. په پښتو کي "د" هم شته او "ډ" هم، او خپل خپل ځایونه لري مثلاً : "رډ" او "رد" "ډم" او "دم" ډډ او دد، ډډه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دده ډېر فرق سره لري.

ړ:

ددې توري ځای هم باید د "ر" څخه جلا وپېژانده شي هم په تلفظ او هم په معنی کي فرق لري مثلاً : موړ او مور، چاړه او چاره، پړ او پر ،خوړ او خور، یا نور داسي...

ټ:

دا توری هم چي د انګلیسي (T) آواز لري له " ت" څخه هم معناً او هم لفظاً جلا دی او دواړه په پښتو کي شته مثلاً : پټ او پت، سټ او ست، کت او کټ، ټول او تول یا نور داسي...

ڼ:

د پښتو دا نون هم د مشترك او عمومي نون څخه فرق لري او په غُنه ویل کیږي او داسي آواز لري لکه : "ړ" او "ن" چي سره یو ځای اداء شي ددې توری یو خصوصیت دادی چي هیڅکله د کلمې په سر کي نه راځي، او د نون سره هم معناً او لفظاً فرق لري مثلاً : باڼه او بانه، کاڼه او کانه، چڼه او چنه او نور...

(4)د "ی" د اقسامو پېژندل:

په پښتو کي د "ی" لیکل دا شکلونه لري:

الف : معروفه "ی"

لکه خپلوی، ورور ګلوی، دا "ی" بې له کومي نښې لیکله کیږي.

ب : مجهوله "ې"

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې توری شکل لومړی چپه "یا" وه چې اوږده لمن ئې درلوده مګګر ښنګه چې دا شکل که د کلمې په منځ کې راشي اشکالات پېښوي، نو "ې" یعني معروفه یا ته دوه ټکي سرپر سر ورکړه شوه چې په منځ او آخر کې یو شان وي او دا توری اوږد او کشاله وایه کیږي لکه: ناري، غلبلې، مېلمه، مېرمنه یا نور...

په لیکلو کې د معروفي او مجهولي "یا" فرق په کار دی که نه وي معناً غلطیږي مثلاً : خاندي (معروفه ی) خاندې (مجهوله ې) معناً فرق لري، یو غائب او بل مخاطب فعل دی، یا لکه : مستی او مستې، مینه او مېنه...

ج : تانیثي "ۍ"

دا "ۍ" په آخر کې یوه کوچنۍ "لکۍ" لري چې د نورو یاګانو سره ئې فرق وشي لکه : چوکۍ، خولۍ، ډوډۍ، نجلۍ او نور...

د : ثقیله " ئ: "

ثقیله (ئ) هم د تانیثي یا په شان ثقیله اداء کیږي مګر په لیکلو کې ئې شکل فرق کوي یعني په آخر یا پر سر همزه لري مثلاً : راغلئ ، ځئ، چې دا اکثراً د جمع مخاطب په آخر کې راځي.

ـ (5)د تنقیط د علامو پېژندل:

د تنقیط اصول ددې دپاره دي چې د ځینو اشارو د راوړلو په واسطه د کلمو یا جملو خصوصي روابط یا جلاوالي ښرګند شي، دا اشارې عموماً یوولس دي:

ـ (1)ویر ګول:

یا چپه واو (،) چې یوه لنډه او مختصره وقفه راښیي، دې ته فاصله او سکته هم وایي، او ددې علامې د استعمال ځایونه دادي:

الف : د یوې جملې د مشابهو قسمتو دجلاوالي دپاره یعني اسمونه، فعلونه، صفتونه، او نور لکه دا چې : "راغلل، ولاړل، هیڅ ئې ونه کړل) "6.)

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب : تر هغو کلماتو وروسته چي د التفات په صورت راغلي وي يعني بل ځانته ملتفت کوي مثلاً : " زما ورونو، يو له بله مه بېلېږئ) " ! 7(

ج : د عاطفه واو په عوض مثلاً : " زه، ته ، دی او هغه ټول پښتانه يو" مگر دلته دا نکته بايد ذکر شي چي د وروستنۍ عاطفي پر ځای بايد پخپله عاطفي توری "او" راوړه شي.

تبصره:

په اروپايي ژبو کي وير گول د راسته (و) شکل لري مگر په شرقي

ژبو کي ددې دپاره چي التباس پېښ نه شي (،) راوړه کيږي.

(2)کامه) :،(

دا علامه يوه منځنۍ وقفه وښيي چي د يوې جملې د شبيهو برخو د جلاوالي دپاره راځي خصوصاً هغه جملې چي دمخه د ويرگول په واسطه ويشلي شوي وي مثلاً : "ښه وکه، د خلکو به کست درکيږي ، تر هغه لا ډېر ښه وکه ، هغوی به هم ستا طرفداران شي"

(3)دوه ټکي: (:)

دا د شرح او بيانيي علامه ده او په دې ځايو کي راځي:

الف : تر جملې وروسته چي شرح ئې وروسته راځي لکه : احمد درې ورونه لري : محمود،مسعود، او مقصود.

ب : د هغي جملې تر يوې برخي وروسته چي د بل چا له قوله اخيسته شوي وي (8) مثلاً : لا هيڅوك نه شي ويلای چي : زه بالکل خوشبخته يم".

ج : تر هغي جملې وروسته چي دمخي جملې تشريح وي مثال : "پرېږدئ ، ناپوهان چي هرڅه وايي ودې وايي : پوهنه خپل قيمت نه بايلي) "! 9(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د : د مخه يا وروسته تر يوه نمبر لرونكي بيان راځي، نوكه دا تعدادي بيان جمله شروع كړي او كه ئې ختم. مثلاً : "د انسان د ژوند تاريخ په درو كلمو كي خلاصه كيږي : زېږېدل، زحمت ليدل، مړل" يا په معكوس صورت : " زېږېدل، زحمت ليدل او مړل : په همدې درو جملو كي د انسان د ژوند تاريخ خلاصه كيږي."

(4)استفهاميه : (؟)

دا علامه د پوښتني په پای كي راځي يعني د هغي جملې چي پوښتنه افاده كوي مثال : څه كوي؟ ولي ولاړ يې؟ څه وايي ؟.

(5)ټكی: (.)

دا علامه يوه لويه وقفه راښيي او تر يوې داسي جملې وروسته راځي چي كاملاً تمامه شوې وي مثلاً : "د وظيفې سره عشق د هغې ستړيا او زحمت سپكوي" .

(6)ندائيه: (!)

دا علامه د هري ندا په پای كي راځي او هم د هغو جملو په پای كي راځي چي مسرت، تعجب، تحسين، درد، دهشت او نور افاده كوي، مثالونه : "آ زلميه !" يا دا "اوه !" "آفرين ! " "ډېر ښه ! څومره ښكلى دى !" يا نور...

(7)دوه قوسه: ( )

دا علامه معترضه هم بولي او د جملې له منځه د يوې يا څو كلمو د جلاوالي دپاره راځي چي دا كلمې د جملې د حقيقي معنا سره لزوم ونه لري. او ددې دپاره په جمله كي داخلي شوي وي چي كاملاً يو فرعي فكر په ياد كړي مثال : "په دې ورځو كښي لويه تبه (چي دا ئې پښتو نوم دی) د خوارانو په پېڅه ده."

(8)مميزه يا دوه غبرګ قوسونه: " "

ددې علامې په منځ كي د بل چا اقتباس شوی قول راځي او كله

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله هم د هري اقتباس شوی لیکي په سر او پای کي راځي، مثلاً : ناپلیون ویلي وه : " محال د لېونو د قاموس لغت دی."

(9)دري ټکي: (...)

دې ته د انصراف علامه هم وایي او د یو موضوع په پرېکړه او یا ناتماموالي دلالت کوي یعني ددې ټکو راوړل پر دې دلالت کوي چي ددوی پر ځای د لیك یوه لړ برخه پاته ده لکه : "ده چي ستاسي په باب کښي ... خیر دا به سبا درته ووایم".

(10)خط کښ یا رابطه: (_)

دا علامه په څو ځایو کي استعمالیږي:

الف : په هغه ځای کي چي یوې کلمې ته د بلي کلمې سره ربط ورکوي (10) لکه : هغه _ دغه ټول یو دي. یا شپږ _ اوه تنه راغله.

ب : د یوې کلمې څه توری چي په یوه لیکه کي او څه توري په بله لیکه کي راشي نو دا علامه د لومړۍ لیکي په پای کي یا ددوهمي لیکي په سر کي راځي (11) مګر دا په اروپایي لیکنو کي راځي په شرقي لیکنو کي د یوې کلمګې توري سره وېشل عیب دي.

ج : د هغو جملو په سرکي چي د محاورې په توګه وي یعني سوال او ځواب وي نو په دې صورت د "ده وویل" ځای نیسي. مګر شکل ئې لږ اوږدیږي او په دې وخت کي نو فارقه علامه هم ورته وایي.

(11)تفریقیه: [ ]

کوم وخت چي د معترضه جملې په منځ کي بله معترضه جمله یا کلمه راوړه شي هغه ددې علامې په مینځ کي لیکل کیږي مثال:

"خوشحال خان خټك (خدای [ج] دې وبخښي) د پښتو پلار وْ.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

انشاء یا لیکنه:

انشاء د عربو په لغت کي ایجاد او نوی شي او اختراع ته وایي

(12)مگر په ادبي اصطلاح هغه لیك او بیان دی چي له خپله فکره ولیکل شي یا به بل عبارت هغه علم دی چي هر لیکونکی د هغه په مرسته کولای شي چي خپل افکار په ښه صورت د الفاظو په واسطه ښکاره کړي او له انشاء څخه اساسي غرض د نوي فکر او نوي مضمون پیدا کول او په ښو الفاظو کي مجسم کول دي.

د لیکني شرطونه او محاسن:

په لیکنه کي باید لیکونکی د لاندي شرطو مراعات وکړي:

(1)تر لیکلو د مخه باید فکر وشي:

چي تاسي غواړئ څه ولیکئ؟ څه مقصد او غایه لرئ؟

(2)چي مقصد مو وټاکه:

اوس نو کولای شئ خپل لیك لکه وینا پر درو برخو وویشئ : مقدمه یا مدخل، بیان یا د مطلب افاده او خاتمه یا نتیجه.

(3)صاف او واضح لیکئ:

په لیکلو کي تر هر څه دمخه صاف او واضح لیکل ډېراهمیت لري او دې ته اصطلاحاً "وضاحت" وایي او وضاحت دادی چي په لیك کي هیڅ ابهام، التباس او خفا نه وي او لوستونکي بې له کوم اشکاله په پوه شي او دې مقصد ته رسېدل ډېرگران کار نه دی :

لومړی: داسي مفرد کلمات وټاکئ چي د خپلي معنا په دلالت کي ډېر روښانه وي .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم : دا چي په يوه جمله کي ډېر آدات او روابط او عوامل رانه وړه شي د ضميرونو تعدد او تشتت پکښي نه وي. معترضي جملې ډېري نه شي.

(4)په ليك كي بايد صراحت وي:

او صراحت خو دمخه درته تېر شو چي په كلام كي د تاليف او تركيب ضعف نه وي، د صريح او واضع تر منځ دا فرق دی چي هر صريح واضح وي مگر هر واضح صريح نه وي. لكه د عوامو كلام.

(5)حتی الامکان د الفاظو له تسلسل او تکرار څخه ځان ژغورئ:

له حاجته زياتي كلمې په ليك كي مه راوړئ، د كلماتو په تقديم او تاخير كي دقت كوئ، دې ته اصطلاحاً " ضبط" وايي.

(6)طبيعي اوسئ:

په ليكلو كي مو څو توان وي، د طبيعت مراعات كوئ، يعني حتی الامكان څه چي واياست هغه ليكئ، ځكه چي تكلفي تعبيرات او ډېر لوړ اصطلاحات راوړل چي هغه هم ستاسي له مقصده سره په تكلف برابر شوی وي ډېر بد او مضحك ښكاري.

(7)وحشي او نامانوسی كلمې مه راوړئ:

نرم او پاسته كلمات چي په ژبه درانه نه وي استعمالوئ. ابوالفتح

بستي پخپل يوه شعر كي وايي:

"خپل كلام خپلي خوښۍ ته پرېږدی، زړه ئي چي هره معنی اوالفاظ خوښوي، پر خپل بيان هيڅكله زور او جبر او اكراه مه كوئ، ځكه چي د بيان په دين او آئين كي اكراه نشته (13)" دې ته اصطلاحاً "سهولت" وايي.

(8)په ليك كي بايد د كلماتو انسجام وي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسجام په لغت کي د اوبو جريان ته وايي او اصطلاحاً هغه کلام منسجم باله کيږي چي تعقيد پکښي نه وي.

(9)د ليك معاني بايد التساق ولري:

التساق د معانيو ټينګ اتصال او ارتباط دی چي بې ربطه معنی را نه وړه شي.

(10)ليك بايد جزالت ولري:

جزالت دادی چي د سپکو او رکيکو معناوْ او الفاظو څخه قلم او ژبه وساتل شي، شريفي معناوي په وړو الفاظو کي راوړه شي، يعني هر کله بايد د قلم عفت وساتل شي. مثلاً : نغرل او خوړل يوه معنی لري مګګر د يوه بده او د بل ښه ده.

(11)جملي بايد لنډي لنډي وي:

مبتداء او خبر ډېر سره ليري نه وي.

(12)د هر مقصد دپاره بايد خپله خاصه کلمه استعمال شي:

او همېشه د مرادف او نورو کلمو له منځه همدغه خاصه کلمه انتخاب شي.

(13)ليك مه اوږدوئ:

ليك دومره مه اوږدوئ چي ويونکی ستړی شي.

(14)ډېر مختصر هم مه ليکئ:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دومره مختصر هم مه ليکئ چي مقصد فوت شي.

(15)ځنګه کلمې راوړئ:

په ليك کي بايد هغه کلمې راوړئ چي د هغو په معنا ښه پوهېږئ.

(16)پښتو کلمې استعمال کړئ:

تر څو چي مو په وسه وي پښتو کلمې استعمالوئ، دا د هغي خبري مانع نه ده چي وحشي او نا مانوسي کلمې مه راوړئ.

(17)په علمي او فني ليکنو کي:

د هر علم او فن اصطلاحات پر خپل خپل ځای راوړئ.

(18)په ضميرونو کي دقت:

په هر ځای کي د "زه او ته" پر ځای "موږ" او "تاسي" مه راوړئ بلکي د ځايو په ټاکلو کي ئې دقت وکړئ.

(19)خارجي کلمات:

که په پښتو کي استعمالوئ د پښتو د قوانينو تابع ئې بولي.

(20)د ګرامري قواعدو مراعات کوئ.

(21)جملې بايد بې ارتباطه نه وي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ليکني مواد:

ليکنه دوه مواد لري يعني ليکنه له دوو شيانو څخه پيدا کيږي : الفاظ _ افکار. دالفاظو بحث خو څه نه څه په املاء کي درته وويل شو، دلته به د افکارو په شاوخوا کي لنډه څېړنه وکو، دا قسمت د ليکني د فن اساس دی نو ليکونکي ته تر ليکلو دمخه فکري مواد پکار دي او فکري مواد له څو لارو لاس ته راوړل کېدای شي:

(1)د شخص د استعداد او سرمايې د لاري څخه چي دې ته انشاء يا ابتکاري انشاء وايي.

(2)د بل چا افکار اخيستل او دا هم څو لاري لري :

اول : دا چي په عاريه وغوښتل شي چي دې ته اقتباس وايي.

دوهم : دا چي دخپلي ليکني د دليل او شاهدۍ دپاره راوړه شي دې ته فضل او استشهاد وايي.

دريم : د بل چا شی په ځان پوري تړل چي دې ته غلا او سرقه وايي، دا هم فرق لري يوه داسي غلاوي چي بې له کوم تغيره د بل افکار حتی الفاظ واخيستل شي. دا د سپيني ورځي غلابولي او مرتکب ئې سپين سترګي غل دی. او بله داسي غلا چي شکل ته ئې لږ تغير ورکړی دی دوهم قسم غلا ته تقلب او غولونه وايي، نو په دې ترتيب مېړه او خوشبخت هغه ليکونکی دی چي له خپلو افکارو څخه کار واخلي او څه چي زړه ورته وايي هغه وليکي، په دې ځای کي مي د "سيدني" انګليسي شاعر يو شعر را ياد شو چي هلته دبل د افکارو د نه پېروۍ کول توصيه کوي دی غواړي خپل رښتينی عشق د غزل په صورت خپلي محبوبي ته وړاندي کړي چي په دې واسطه هغه دخپل زړه په حال خبره کړي او پر ده باندي مهربانه شي. نو په ښکلو ښکلو الفاظو پسي ګرځي په آخر کي وايي : "ټول هغه بديعي صنعتونه چي ذوق خوښول ما مطالعه کړل، ديوه او بل کتابونه مي وپلټل چي ګوندي ښکلي کلمات او تعبيرات پکښي پيدا کړم. کلمات په ډېر زحمت پيدا کېدل او هره کلمه د ذوق، لطف او انتخاب ته اړه وه، بديعي صنعت چي د فطرت اولاد وْ، په مطالعه او دقت کي لاس ته رانه غی، د نورو بحرونه او اوزان او د موسيقۍ نوټونه راته پردي او نا آشنا ايسېدل، قلم مي په غاښ کړ او شونډي مي وچيچلې، په دې وخت کي ذوق چيغه وکړه چي : اې لېونيه ! د نورو پېروي پرېږده ! خپل زړه ته وګوره څه چي زړه درته وايي هغه وليکه ! (14) که تل د نورو د افکارو پېروي وشي قوي استعدادونه هم له منځه ځي او بل دا چي د نورو د افکارو نقل ته انشاء نه شو ويلای ځکه چي دانشاګء په تعريف کي موږ ويلي وه، چي انشاء نوی فکر او نوی مضمون راوړلو ته وايي، نو ځکه ليکونکی بايد له خپلو مغزو او افکارو څګخه مرسته وغواړي او دهغو په مرسته څه وليکي.

ځيني زلمي ليکوال دا فکر کوي چي زه له ځانه فکر نه شم کولای ځکه نو د نورو افکار بايد واخلم مګر دا اشتباه ده، هر انسان د فکر کولو استعداد لري، په مشق او تمرين او مطالعه سره کولای شي خپل فکر وروزي او ورو ورو لوړ

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي او دا " چي څوك او څوك وائي د پخوانيو په شان فكر نه شو كولاي " دا هم كوم اساس نه لري، فرض كړو چي حقيقتاً هم موږ د پخوانيو په شان فكر كولای نه شو مگر هيڅ مجبور نه يو چي حتماً به هغسي فكر كوو، ځكه هره زمانه او هر وخت خپل مقتضيات لري پخوانيو د پخوا زمانې د احتياجاتو دپاره فكر كاوه موږ د نن ورځي دپاره فكر كوو نو ضرور به فكرونه سره جلاوي. د فكر د تقويت دپاره محسوسات، حافظه، مطالعه، دقت، او قضاوت ډېر خدمت كوي(15). مگر هو ! دلته بايد دا خبره هم وشي چي په علمي او فني او تاريخي مسائلو كي ليكونكي مجبور دي چي د پخوانيو د آثارو څخه به استفاده كوي او ځای ځای به هم د هغو قول د دليل او شاهد په توگه را اخلي او دخپلو نظرياتو د ټينگښت دپاره به ئې راوړي ليكن دا خبره نو دا معنا نه لري چي په داسي مسائلو كي به نو ليكونكی د بل چا افكار په ځان پوري تړي او يا به خپله نظريه په هيڅ نه راوړي بلكي ليكونكی بايد د هغو سم او ناسم، غلط او صحيح سره وسنجوي او سم له ناسمه جلا كړي.

(1)تصوير :

تصوير د عقلي صورتو ښودل دي چي دواقع سره مطابق وي (16) تر ليكلو دمخه ليكونكی بايد خپل هغه مطلب چي ليكي ئې پخپل ذهن كي سره وسنجوي او كلمات په خپل فكر وتلي مثلاً : كه چاته خط استوي بايد دهغه مقام او حيثيت په فكر كي ونيسي او دهغه د شانه سره سم كلمات پيدا كړي كه مشر وي د مشرتوب الفاظ او كه كشر وي د كشرتوب كلمات ورته استعمال شي، همدارنگه كه اديب وي ادبي تعبيرات او كه رسمي سړی وي رسمي القاب ورته راوړه شي، ځكه چي د موضوع ترليكلو دمخه د موضوع تصوير د ليكلو په وخت كي ډېر سهولت پېښوي او د قلم سره مرسته كوي يا مثلاً : كه غواړي د چلم په بدوالي كي مضمون وليكې بايد دمخه ئې فكر وكي چي په دې مضمون كي دي څه څه نقصانونه په سترگو ليدلي او څه قصې دي له نورو اروېدلي څه څه علمي دلائل لري؟ يا همدا شان نور موضوعات دمخه فكر او تصوير غواړي.

د تصوير اقسام) 17: (

د تصوير قسمونه بالنسباَ دي مثلاً:

نستب و طبيعت ته:

پر دري قسمه دی:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدوي تصوير : يعني د مجرد طبيعت تصوير .

فردي يا کليوالي تصوير : يعني د کليو د معيشت تصوير او صناعي طبيعت په بسيطو حالاتو کي ليدل.

حضري يعني ښاري تصوير : چي د طبيعت په وصف کي ابتکار او د صناعي طبيعت په ليدلو کي تفنن وي.

نسبت و ليکونکي ته:

پر دوه ډوله دی:

طبيعي : چي ليکونکي تکلف ته اړه نه شي.

صناعي : چي ليکونکی پخپله ليکنه کي مصنوعي جامه واغوندي يعني داسي څه وليکي چي دده په زړه کي هغه نه وي.

نسبت ليکني ته:

دا هم دوه قسمه لري:

معنوي : هغه دادی چي عقل معنوي صورتونه رسم کړي.

خيالي : هغه دادی چي عقل خيالي صورتونه رسم کړي.

د تصوراتو ادوات:

تصوير درې شيان غواړي:

حافظه.

پوهنه.

ذوق.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ليکني قسمونه:

ليکنه ډېر قسمونه لري، بلکي پر ډېرو علومو وېشله کيږي (18) خو مشهوره ئې دا درې قسمونه دي:

.1ليك.

.2روايت.

.3وصف.

(1)ليك:

ليك دادی چي د هغه په وسيله خپل افکار بل چاته څرگند کړه شي او د غائبو خپلوانو سره دقلم په ژبه خبري وشي. دا څو قسمه دی:

الف : کورني ليکونه:

چي د پلار، زوي، مور، لور، ورور، خور، مېره، مانديند او نور کورني اشخاصو په منځ کي وي.

ب : د خپلوی ليکونه:

چي علاوه پر خپلي کورنۍ د نورو خپلوانو اودوستانو په منځ کي ولي لکه : تربور، دوست، ملگري، اشنای، مينه، مين، همصنفي،او نور داسي دوستان.

ج : تجارتي ليکونه:

چي په تجارتي معاملو کي د تجارانو او بډايانو تر منځ کيږي.

د : اجتماعي ليکونه:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي د ښوونکی او زده کوونکی یا د بلونکي، یا غوښتونکي یا نورو تر منځ په عمومي اجتماعي موضوعاتو کي سره کيږي، لکه رسمي ليکونه چي د رسمي دوائرو په منځ کي سره کيږي یا نور...

هـ : علمي او ادبي ليکونه:

چي د علماء اوپوهانو، شاعرانو او موسيقي پوهانو تر منځ سره کيږي.

د ليك اجزاء:

په هر ليك کي د څوشيانو مراعات کول ضروري او دا اجزاء عموماً اته دي:

(1)د ليك په سر کي تاريخ:

که څه هم پخوا په شرقي ليکنو کي اکثراً تاريخ د ليك په پای کي ليکل کېده او تراوسه لا هم زموږ په هيواد کښې تر ښارو دباندي دا عادت جاری دی مگر نوره دنيا ئې خصوصاً هغه نوې دنيا چي اوس ئې موږ تقليد کوو د ليك تاريخ د ليك په سر کي ليکي او ددې مطلب به شايد دا وي چي ويونکي د مخه تر دې چي ليك ولولی د ليکلو وخت ئې ورته څرگند شي او دا تاريخ د ليك پر تندي ښی خوا يا کيڼي خواته ليکل کيږي.

(2)پيل يا آغاز:

چي دا غالباً د مرسل اليه القاب او نوم وي، مگر د اسلام په ابتداء کي ئې د مرسل اليه ترنامه دمخه : بسم الله الرحمن الرحيم ليکله بلکي حمد او درود هم ورسره ليکله کېده چي وروسته "هوالله تعالی شانهُ" ئې پر ځای راتی، څه وروسته بيا يوازي "هوالله" پاته شو. له هغه نه پس يوازي "هو" قايم مقام شو. څو کاله دمخه بيا دا "هو" هم د ابجد په حساب اليش شو يعني "11" ليکل کېده چي اوس ځينو پرې ايښي او ځيني ئې لا ليکي.

(3)مقدمه:

مقدمه تر شروع وروسته راځي او دا به يا د مخاطب د ليك د رسېدو اطمينان وي او يا به خپله مينه څرگنديږي.

(4)مطلب:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلب خو معلومدار هغه افکار ليکل دي چي ليکونکی غواړي خپل مخاطب په پوه کړي.

(4)پای:

دا هغه لنډي جملې دي چي د ليك په پای کي ددې دپاره ليکل کيږي چي تامېده ځيني ځرګند شي.

(5)لاس ليك:

امضاء يا لاس ليك تر خاتمې وروسته کيږي مګر لاس ليك بايد واضح او خوانا وي.

(6)پر پاکټ د مرسل اليه پته:

ليك چي وليکل شو په پاکټ کي اېښوول کيږي او پر پاکټ د مرسل اليه ځای، ښار، او که مشهور نه وي کوڅه او دکان ليکل کيږي تر دې پتي وروسته ئې نوم راځي.

(7)د ليکونکي پته:

د مرسل اليه تر نامه وروسته خپل نوم او پته وليکل شي ځيني وخت لا داسي هم کيږي چي خپله مفصله پته د ليك په پای کي وليکل شي.

د ليك اخيستونکي لقبونه:

لقبونه دوه قسمه دي :

رسمي:

خصوصي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(1)رسمي:

لقبونه هغه دي چي د حکومت له خوا رسمي مامورينو ته ورکړه شوي دي او هغه دادي دا هم پر دوه قسمه دي:

ملکي : عسکري:

(1)ملکي:

د لقب

رتبه : اصل لقب مخفف شوی توری

صدراعظم جناب عاليقدر جلالتماب ج، ع، ج

وزيران عاليقدر جلالتماب ع ، ج

مستقل رئيسان جلالمتآب ج

مستشاران، مشاوران،

مستوفيان او معينان عاليقدر صداقتماب ع، ص

نائب الحکومه ګان والاشان جلالتمآب و، ج

اعلی حاکمان عاليجاه عزت وصداقت همراه ع،ع،ص

لوی حاکمان عاليجاه، عزتمند ع،ع

حاکمان عاليجاه، اخلاصمند ع،ا

علاقداران اخلاص مند ا،

عمومي مديران عاليقدر ع،

مديران صداقتمند ص،

قاضي فضيلت مآب ف،

(2)عکسري:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نائب سالار عالیشان عزت وشجاعت ع، ع، ش

فرقه مشر عالیشان شجاعت ع، ش

لوا مشر صداقت وشجاعت ص، ش

غنډ مشر حمیت مند ح

کنډك مشر شجاعت مند ش

ټولیمشر غیرتمند غ

بلوکمشر بسالتمند ب

نښانونه:

زموږ په هیواد کي ځیني نښانونه شته چي د هغو په نومو کي هم تخفیف شوي دی او داسي دی:

1.المر اعلی نښان (ا، ا، نښان)

2.المر عالی نښان (ا، ع، نښان)

3.سردار اعلی (س ، ا ، نښان)

4.سردار عالي (س، ع، نښان)

تبصره:

په لیکلو کي لومړی القاب او وروسته دنښانو توري لیکل کیږي.

(2)خصوصي لقبونه:

مخصوص توري یا قواعد نه لري، د هر چا خوښه چي هر څنګه لقب خپل مخاطب ته ټاکي، مګر په دي شرط چي باید د خپل مخاطب مقام او حثیت په نظر کي ونیسي. یعني که پلار، استاد، مور یا بل مشر وي باید د احترام په القابو یاد شي او که دوست یا محبوب وي باید د میني او محبت په القابو یاد شي او که کشر وي باید د لطف په القابو یاد شي یا داسي نور...

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(2)روایت:

روایت د واقعې لیکنه ده (19) نو که دا واقعه پېښه شوي وي او که ئې د پیښې امکان وي (20) دې قسم ته تحکوي هم وایي یعني د یو څه حکایت کول چې په دې تعبیر نو قصه، حکایت، سرګذشت،

افسانه په روایت کې شاملیږي) .21(

د روایت ښه والی:

ښه روایت هغه دی چي دا څلور خاصیته ولري:

(1)ایضاح

(2)ایجاز

(3)امکان

(4)تلطف

د ایضاح څخه خو مقصد د روایت واضح والی دی او ایجاز هغه دی چي حشو او فضول زوائد له کلامه لیري کړه شي اود امکان څخه مطلب دادی چي حتی الامکان باید له داسي موضوعو څخه روایت وشي چي هغه امکان ولري او یو خارق العاده موضوع نه وي (22) او د موضوع لطف د روایت د ابتداء خوږوالی دی چي اروېدونکی یا ویونکی د لیکني ویلو ته ترغیب او تشویق کړي او خواږه تعبیرات پکښي راوړي.

د روایت انواع:

روایت درې نوع لري) 23 : (

(1)خبري

(2)خیالي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(3)قضائي

(1)خبري :

خبري روایت د یوې مشهورې واقعې لیکل دي چې په دې نوع کې

حکایتونه، فکاهیات، لطایف، نوادر او یا تاریخي پیښې دا خلیږي. د فکاهي او لطیفې په منځ کې دا فرق دی چې فکاهیات هزلیه حکایتونه دي او لطایف هغه حکایات دي چې د ویونکي او یا لیکونکي پر ذکاوت دلالت کوي مگر نوادر هغه نادري خبرې دي چې ډېر لږ واقع کیږي او واقع ئې تعجب پیدا کوي.

(2)خیالي:

خیالي روایتو د خیالي قصې یا واقعې لیکل دي لکه په عربي کې د "الف لیلته ولیلاً" کتاب یا په پښتو کې د سیف الملوك او بدرو افسانه یا نورې خیالي افسانې.

(3)قضائي:

قضائې روایت د هغه امر لیکل دي چې پر هغه باندې شخړه وي یعنې دا روایت اکثراً په دعوو کې راځي (24) یعنې جګړیزې پیښې لیکل.

وصف:

وصف د یو شي یا د یوې منظرې یا یوه سړي یا یوه عادت او نور ښه والی او بدوالي لیکل او څرګندول دي. لکه د پسرلي صفت، د ګلو ستاینه، د درواغو او خیانت عنعنه، یا نور هغه څه چې صفت وباله شي او که ښه وي او که بد...

د وصف اصول:

وصف دوه اصله لري :

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(1)خاص

(2)عام

(1)خاص:

خاص هغه وصف دی چي بې له پخيل موصوفه پر بل شي نه صادقيږي لکه "برندي سترگي" برندوالی يو ادبي او نزاکتي صفت دی خو خاص د سترگو دپاره، مثلاً : برندي پښې نه شو ويلای يا برند غوږونه نزاکت نه لري.

(2)عام:

عام هغه وصف دی چي علاوه پر خپل موصوف پر بل شي هم صادقيږي لکه : "ښکلې پېغله" ښکليتوب داسي صفت دی چي د بل شی سره هم راوړل کېدای شي لکه : "ښکلی مخ" "ښکلی پسگرلی" يا نور...

د وصف قسمونه:

وصف ډېر قسمونه لري مگر لکه يسوعي چي خاص کړيدي مهم ئې دوه قسمونه دي) .25: (

(1)د شيانو وصف

(2)د اشخاصو وصف

په شيانو کي د درو شيانو وصف اهميت لري:

د ځايو وصف لکه : د کم ښار يا کلي صفت.

د پيښو وصف : مثلاً د کمي جگړې صفت د طبيعي مناظرو وصف لکه د هرات د غروب وصف، د اشخاصو وصف هم له دوو لارو کيږي : يا د خلق يعني پيدايښت له لاري يا د خلق يعني خوی له لاري.

د پيدايښت څخه خو مقصد د مخ او نور صورت ښکلوالی يا بدوالی دی همدا شان د حرکاتو تناسب او بد ډول والی يعني د اشخاصو کړه وړه ستايلي کيږي د خوی څخه مطلب د اشخاصو د ښو يا بدو اخلاقو او عاداتو وصف کول دي.

د وصف حسن او ښه والی:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په صفاتو کي هغه وصف ښه دی چي اروېدونکي یا ویونکي ته د هغه موصوف داسي مجسم شي لکه د سر په سګترګو چي ئې ویني او دا په وصف کي ډېر مهم شی دی او بل دا چي ډېر صفتونه تر یوه حکم لاندي راوړی (26) یعني که غواړي د پسرلي صفت وشي باید د طبیعت ښکلا او د قدرت صنع او هغه خوندونه چي د پسرلي له مناظرو مونډل کیږي او نور ټول یوازي د پسرلي د ستاینې دپاره وستایل شي.

)پای(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمن ليكونه

1.كابل مجله لومړى كال 15 مخ 9 ش.

2.جواهر الادب ج 1، ص 59.

3.كابل مجله ، لومړى كال ، 9 ش 15 صفحه.

4.روش نگارش ـ 10 مخ، د ښاغلي كاظم رجوي ليكنه.

5.د ليك او وينا پوهه د ښاغلي الفت اثر .

6.فرانسوى گرامر ـ د كلود اوژه اثر د ښاغلي رښتيا ترجمه.

7.فرانسوى گرامر ـ د كلود اوژه اثر د ښاغلي رښتيا ترجمه.

8.فرانسوى گرامر د ښاغلى رښتيا ترجمه.

9.فرانسوى گرامر د ښاغلي رښتيا ترجمه.

10.روش نگارش ـ كاظم رجوي 41 او د 42 مخونه

11.همدا پورتنى اثر .

12.جواهر الادب محمد زكي الدين 77 مخ.

13.د ليك او وينا پوهه د ښاغلي الفت اثر .

14.تاريخ ادبيا ت انگليس د لطفعلي صورتگر اثر .

15.روش نگارش 67، 69، 70، 73 او 74 مخونه.

16.فن التاليف الحديث 45 مخ.

17.فن التاليف الحديث د ، ن فريد المصري اثر 45 ، 46 مخونه.

18.دستور نگارش د حسين اميد اثر 3 مخ.

19.د ستور نگارش 4 مخ

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

20.علم الادب یسوعي ج اول 253 مخ.

21.روش نگارش 127 مخ

22.علم الادب یسوعي جز اول 254 ، 225 مخ.

23.علم الادب یسوعي جز اول 262 مخ

24.علم الادب یسوعي جز 2 ، 95 مخ

25.علم الادب یسوعي لومړی جز 229 مخ.

علم الادب یسوعي لومړی جز 229 مخ _ د فن التالیف الحدیث 43 مخ.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بدیع علم

تعریف:

بدیع نوی شي ته وایي، او بدیع هغه علم دي چي د کلام د تحسین او ښه والي وجهي په پېژندل کیږي او څنگه چي بدیع نوپیدا ته وایي نو بدعت هم له دې قسمه دی) .1(

د بدیع د علم واضع:

د بدیع د علم واضع عبدالله بن المعتز دی چي دا علم ئې اختراع کی، او په 274 هـ کال ئې د بدیع نوم پر کښېښود .
)2(

د بدیع اقسام:

د بدیع علم پر دوه قسمه دی:

معنوی

لفظي

لومړی معنوي:

معنوي هغه دی چي د معنی رعایت پکښي واجب وي، نه د تلفظ او ډېر مشهوره ئې دادی) : 3(

_ (1)متضاد:

چي دوې ضدي معناوی سره راوړي که په نثر کي وي او که په نظم کي عبدالقادر خان په لاندي بیت کي خندا او ژړا سره راوړي دي:

چي ئې تللم په خندا خندا دیدار ته

اوس ئې درومم په ژړا ژړا مزار ته

شمس الدین کاکړ وایي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

آخر به ومري په ډېر غربت کـــــــي

بې کس زما زړه تنهـــــــــا زما زړه

خراب له عشقه آباد له حـــــــــسنه

مجنون زما زړه ليلی زمـــــــا زړه

په اوښکو غرق شو له صبره وچ شو

دريا زما زړه صحرا زمـــــــا زړه

دا لاندي بيتونه هم د طباق له قسمه دي، عبدالقادر خان وايي:

نمروته نه گورم، گورم خپل نـــــــــــــگار ته

گل ته نظر نه کړم، نظرکړم هغه رخســــار ته

باغ وته مي بولي، نه مي بولي د يار کوی ته

کوی ته به ئې درومم نه به دروومم و گلزار ته

(2)مراعاآ النظير:

مراعاآ النظير دادی چي اقلاً دوه شيان په يوه جمله يا يوه شعر کي مناسب سره راوړه شي لکه په دې لنډۍ کي:

سينه مي دېگ زړه مي غـــــــــــــــوښي

اوښکي اوبه دي بېلتون اور پسي کوينه

دېگ او غوښي او اوبه او اور مناسبت سره لري.

(3)براعاَ استهلال:

د براعاَ استهلال لغوی معنی ابتدائي تفوق او برتري ده، او په اصطلاح کي د کتاب د مقدمې او شروع مناسبت د کتاب د متن او موضوع سره دی مثلاً که کتاب په نحو کي وي په مقدمه کي ئې : رفع، نصب، جر، فاعل، مبتداء

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

او نور راوړي، چي يو فاضل سړی د کتاب مقدمه ووايي له هغه څخه پوه شي چي د کتاب موضوع څه ده چي ددې صنعت مثالونه په پخوانيو عربی او پارسی کتابو کي ښېخي ډېر ليده کيږي.

(4)عکس:

دا صنعت قلب مطلب هم بولي چي يو عبارت په خورا ښکلي ډول سره راوړي، ګل محمد هلمندی وايي:

ما په سل کرته ياد کړې ته رانغلې

زه به سل کرته درسم که تا ياد کړم

(5)رجوع:

دا صنعت دادی چي يو مطلب وويل شي بيا بيرته دهغه مطلب باطلوالی ته رجوع وشي لکه خوشحال خان چي وايي
:

که ښه وايم وچاته هم ئې بد نيسي په زړه کښې

يا بخت دی د مغولو يا زما څه عقل کـــــم دی

نه بخت دی د مغولو نه زما څه عقل کـــــم دی

دا کل واړه پېری ده چي مي کار برهم درهم دی

(6)استخدام:

د استخدام مثال هم دمخه درته وښودل شو.

(7)لف ونشر:

لف او نشر دادی چي يو وار څو شيان ذکر شي اووروسته د هغو تعبير په ترتيب سره وشي لکه حنان چي وايي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا څه یار دا څه حنان دا څه اغیار دی

دا څه گل دا څه بلبل دا څه زغـن دی

شمس الدین وایي:

یو کاندي ویشتل بل بندول دریم نتل کا

ورځي دي کمان زلفي رسۍ سیاهي کاکل

لف او نشر دوه قسمه دی یو مرتب او بل غیر مرتب، مرتب هغه دی چي شیان په ترتیب سره راوړه شي، لکه په پورته بیتو کي او غیر مرتب هغه دی چي بې ترتیبه ذکر شي.

(8)تفریق:

تفریق دادی چي متکلم دوه شیه له یوې نوعي څخه ذکر کړي او د معنا د زیاتوالي دپاره تفصل ورکړي یعني تفریق ئې سره وکړي، رحمان بابا وایي:

لږ تفاوت نه دی د رنـــــــدۍ او زاهدۍ

چرته زلمي جونه، چرته کونډي یتیمان

(9)جمع:

جمع داسي صنعت دی چي څو شیان تر یوه حکم لاندي کړي عبدالقادر وایي:

چي پرې غم غلطوم درې مي محرم دي

یو قلم دویم کتاب دریم اشعار خــــپل

چي قلم او کتاب او اشعار ئې د غم غلطولو تر حکم لاندي کړیدي.

(10)تقسیم:

تقسیم هغه دی چي څو شیان ذکر کړي او بیا هر یوه ته بل شی منسوب کړي، خلیل خان نیازی وایي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خړي اوريځي ژاړي لـــــــه پاسه

کويله رږغ کا بپلتون له لاســــه

يه هغه لوني گوهر په خول ستا

دا مرحبا کا ستـا زموږ مواسه

په پورتنۍ رباعي کي د رجوع صنعت هم راغلی دی.

(11)حسن تعليل:

حسن تعليل دادی چي ويونکی د يوه وصف دپاره داسي علت راوړي چي په حقيقت کي علت نه وي خو د لطافت او مناسبت له حيثه ښه علت وباله شي، لکه زاخيلي چي وايي:

ورغړوه سترگي، زلفي ليري د رخساره که

ستا ليدو ته ريږدي لمر په پاښو کي د گلو

د لمر دوړانگو دريږدېدولو علت ئې د خپل يار مخ وباله، که څه هم حقيقتاً خو دا علت نه دی مگر ډېر ښه لطافت لري، يا لکه حميد چي وايي:

چي نظر ئې د گلرخ ساقي په مـــــــخ شو

د نرگس له لاسه جام پرېوت نسکور شو

(12)حسن مطلع:

حسن مطلع دادی چي د لومړی بيت الفاظ ډېر مانوس او ذهن ته نژدې وي چي ويونکی يا اروېدونکی دې ته مجبور کړي چي راتلونکي بيتونه هم ووايي يا ئې واوری، او په ويلو ئې زړه خوش شي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

پـــــــــه مجالس کښي بيرون له همه

د آواز وخوت د خُم لـــــــــــــــــه فَمه

چي زه هم ستاسي ميخور زلمی وم

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما له حاله مه شئ بې غــــــــــمه!

(13)حسن مقطع : حسن مقطع دادی چي غزل یا قصیده یا نور څه په ډېره زړه وړونکي او مطبوع کلام بې له کوم شرطه قطع شي لکه دخوشحال دا لاندي قصیده:

د ښادمنو په خندا ږو

د غمجنو په ژړا ږو

د رندانو په رندۍ

د شیخانو په تقوا ږو

د وصال په سل خوښۍ

د هجران په زر بلا ږو

د بهار په ښو ګلونه

د بلبلو په نوا ږو

چي د وهمه پکښي نشته

د رښتینو په رښتیا ږو

په دا همومره سګوګندونه

صد هزار ځله بیا بیا ږو

چي تر ځان مین پر تا یم

(14)اغراق:

اغراق په لغت کي درې معناوي لري : په اوبو کښي ډوبول، یو شی تر خپل حد پورته بېول، دلنډۍ کشول، خو د بدیع په اصطلاح هغه صنعت دی چي د یوه شی ښه والی یا بدوالی یا د هغه تصدیق او تکذیب ته شدت او قوت ورکوي، داسي نه چي هیڅ نه وي او وویل شي چي شته، دا اغراق نه دی درواغ دي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوك وايي چي اغراق درې مرتبې لري : لومړی دا چي مدعا عقلاً او عادتاً امكان ولري، خوشحال وايي:

د خوشحال سره كه كښيني يو څوكاله

دا دغره ختټك به واړه شاعران شي

دامبالغه هم بولي، دوهم هغه دی چي مدعا د عقل له رويه ممكنه وي مگر په عادت كښي محاله وي، شمس الدين وايي:

زړه مي داسي اندېښنو دهجران ډك كی

ځای د وصل پكښي نشته يو خاش خاش

دا اغراق هم بولي، دريم هغه دی چي مدعا هم عقلاً هم عادتاً محاله وي دا نو غلو هم بولي، حميد وايي:

چي بليږي پكښي اور زما د آه

څه به نه وي د فلك مانۍ سياه

(15)التفات:

التفات په لغت كي د سترگو تر كنجكانو كتل او يو كار ته توجه كول دي، او هم لطف او مهربانۍ ته وايي اصطلاحاً داسي صنعت دی چي د عبارت سياق ته تغير وركړي، دا نو پر شپږ ډوله دی:

اول : له غيبته تكلم ته التفات ، عبدالقادر خان وايي:

ظاهربين ئې په ظاهر صورت غلط شو

په باطن په خاورو پټه خزانـــــــــــــــه يم

په لومړی مصرع كي غيبت او دوهم كي تكلم دی.

دوهم : له تكلمه و غيبت ته التفات ، خوشحال خان وايي:

چي دي ښه له خويه بويه خبردارشوم

د خوشحال سره ياري كړې په دروغ

دريم : له غيبته وخطاب ته التفات ، خوشحال خان وايي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي دلبره دلربـــــــــــا ده هغه ته يې

چي خودرايه خودستا ده هغه ته يې

څلووم : له خطابه تکلم ته التفات ، عبدالقادر خان وايي:

باد يې بوي عبدالقادره سحر راووړ

شگفته لکه غونچه په دغه باد شوم

پنځم : له تکلمه و خطاب ته التفات ، رحمان بابا وايي:

خبر نه يم چي ئې راوستــــــــــــــم له کومه

بيا مي کومي خواته استوي چي دورمه!

شپږم : له خطابه و غيبت ته التفات : لکه دا چي پلار زوی ته نصيحت کوي او ورته وايي : " زمری جانه ! زما خبري واوره، ستا دپاره وايم، زه زمری بولم نو که زمری د ځان زوی بولم نو که زمری اوس لوی شوي وي او ځان تر ما پوه بولي دا نو بېله خبره ده".

(16)اعداد:

دا صنعت داسي دی چي د ممدوح ځو صفتونه او يا نور شيان پرله پسې راوړه شي، لکه خوشحال چي وايي:

ناز، نخرې، مهر، خندا، فتنې، جنگونه

د خپل يار سره هم تا زده دا رنگونــــــــه

(17)تنسيق الصفات:

ځو صفتونه پرله پسې راوړل دي ، لکه عبدالقادر خان چي وايي:

پر لاري تلمه، په مخه راغله، يوه دلبره، پري رخســــــــــاره

د لمر په شانه، لاترې روښانه، په ښکلي مخ وه هغه نگاره

غاړه بلنده، خاطر پسنده، عنبرين بويه، ياسمن مــــــــــويه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شونډو لعله، په زړه الماسه، په سپینو غاښو درشهواره

بې میو مسته،خوړه نیست وهسته، ډکه له نازه خالي له نیازه

سر تر قدمه ثابته روغه، له هره عیبه پاکـــــــــــــــــــه ویزاره

(18)حشو حشو:

حشو په نظم او نثر کي معترضه جمله ده، یاهغه زاید کلام دی چي د جملې په منځ کي واقع شي، علي خان وایي:

اوس مي څه زده "باقي دا" چي له څه راغی

ځي به چېرته سوربا پلي زمـــــــــــــا روح ؟

حشو پر درې ډوله ده : قبیه، متوسطه، ملیحه _ قبیه حشو د کلام قیمت ورکوي.

(19)تجاهل العارف:

تجاهل العارف دادی چي ویونکی یا لیکونکی قصداً خپل ځان ناپوه واچوي که څه هم واقعه ورته معلومه وي خو د یو نزاکت دپاره خپله ناداني ښکاره کړي لکه علي خان چي وایي:

دا د دلبر مخ دی چي له شاله نیم لیده شي ؟

یازیړوتي لمر دی چي ښکاریږي نیم له غره ؟

(20)مدح ما یشبه الذم:

مدح مایشبه الذم دادی چي داسي مدح وشي چي د ذم سره مشابهه وي لکه شمس الدین چي د خپل آس مدح کوي:

تر ولاړ داوبو تېز دی په رفتار کي

د ګانټې مزل په میاشت وهي تنها

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(21)ذم ما يشبه المدح:

دا داسي دی چي داسي ذم وشي چي دمدح سره مشابهه وي لکه علي خان چي وايي:

عاشقانو به فرياد بې شانه نه کـــــــــــــړو

معشوقې که په يو شان وای نا انصافي

(22)ارسال المثل:

دا صنعت داسي دی چي يو متل يا يو مشهوره جمله په نظم کې راوړه شي لکه عبدالعظيم چي دا متل "دګورشپه نه په کور کيږي" په يوه بيت کي راوړی دی:

د ګور شپه چېر دچا نه په کور کيږي

غم د چا په خوشحالۍ کلــــه بدليږي

(23)ارسال المثلين:

دا دادی چي دوه متلونه په يوه بيت کي راوړي، لکه خوشحال خان چي وايي:

وايي چي : "له ځانه په اولاد وي پېرزوينه"

خدای په کارواني په اصلي والــــــي اوبه"

(24)سوال و جواب:

د سوال و جواب معنی خو ښکاره ده ، شمس الدين کاکړ وايي:

ما وي ستا د مخ وګل ته مي لار نشته

دي وي کړه په شپه ژړا ما وې په سترګو

(25)ښه او بد:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښه او بد هغه صنعت دی چي په پارسي ئې زشت او زيبا بولي هغه دادی چي په لومړی مصرع کي ښکنځل او په دوهمه کي بيرته مدح ځيني جوړه شي، شمس الدين وايي:

بد ښه

يو وار ما واخيستای پېښي د خپل نگار

چي مي رنگ کړای په نکريځو گل انار

ته ويده وې ما به درسته شپه کولې

باری ستا په باب دعا هزار هزار

که ئې يو ځله پر سگر وربادي کښيني

رنځ د هجر به شي دفع د بيمار

بند ئې خلاص که پورتې ونيسه پخپله

مخ پوټې په نقاب نه ښايي د يار

که هر څو پر موتې زور کړم درست په نه ځي

په رقيب کي ځما غشی د آزار

په مدار مدار بې کاږم چي خوږ نه شي

د بانو په ستني ستا د پوندي خار

څو پر سپور يې باندي ښوره شمس الدينه!

د عشق اوښ پر لاري کله ځـــــــــــــي هموار

(26)اطراد:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اطراد هغه صنعت دی چي په نظم یا نثر کي د ممدوح نوم او د ممدوح د پلار نوم د ولادت په ترتیب ذکر کړي لکه په بیت کي چي دا جمله راوړي : "الامیر ابن الامیر ابن الامیر" یا نور...

(27)توجیهه:

دا صنعت محتمل الضدین هم بولي او داسي دی چي یو کلام د دوو مختلفو وجهو احتمال ولري لکه دعربي دا شعر چي په یوه سترګه ړوند خیاط ته چا ویلی وْ:

خاط لي عمر وقبا لیث عینهُ سوا

یعني کشکي ستا دواړي سترګي سره برابري وای، نو دا معنی هم ورکوي چي کشکي ړوند وای، او دا معنی هم ورکوي چي کشکي دي دواړي سترګي جوړي وای.

یا په پښتو کي چي وایي : "احمد ډېر غوړ سړی دی" دواړی توجهي روا دی : یوه دا چي کالي ئې غوړ دي او بل دا چي کالي ئې ډېر پاك او مفشن دي.

دوهم لفظي صنایع :

د بدیع د علم دوهم قسم لفظي صنعتونه دي اوهغه څه چي په پښتو کي ما تطبیق کړای شوه هغه دادی:

(1)ترصیع:

ترصیع داسي صنعت دی چي شاعر خپل کلام برخي برخي کړي، نو هر لفظ ئې د بل داسي لفظ پر برابر راوړي چي په وزن او دروي په توري کي سره متفق وي لکه رحمان بابا چي وایي:

په حالت، د عاشقانو، نظر، بویه

په زیارت، د شهیدانو، ګذر، بویه

(2)المشجر:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

المشجر د توشیح جزو دی، هغه دادی چي یوه غزل ووایي چي په لیکلو کي د وني شکل پیدا کړي لکه شمس الدین چي وایي:

(3)المربع:

دا هم د توشیح یو قسم دي چي یوه رباعي پر څلور برخي داسي وویشي چي هم افقي او هم عمودي وویله شي لکه عبدالقادر چي وایي:

(4)اسجاع:

اسجاع د سجع جمع ده، او سجع قمري، موزون او مقفي آهنګ ته وایي (4) نودا پر درې رازه ده:

(1)متوازی:

(2)مطرف:

(3)متوازن:

اول : متوازي : متوازي هغه بولي چي ددوو مصرعو په آخر کي داسي کلمې راوړه شي چي دحروفو په عدد او وزن او روي کي سره متفقي وي لکه عبدالقادر خان چي وایي:

بد یم دا نه وایم چي زه ښاغلی یم

په مریي والي دتا راغلــــــــــــی یم

مرګ مي قبول دی شړل دي نه وي

تښتی بنده یم درته راغلــــــــــی یم

دوهم : مطرف ، دا بولي چي د دوو مصرعو په آخر کي داسي کلمه راوړه شي چي دروي په حروفو کي متفق اما د حروفو په عدد او وزن کي مختلف وي لکه رحمان بابا چي وایي:

خبر نه یم چي ئې راوستم له کــــــــــومه

بیا مي کومي خواته استوي چي درومه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم : متوازن هغه دی چي په دوو مصرعو کي داسي کلمې راوړه شي چي هر يوه د خپل نظير سره په وزن کي موافق وي مگر دروي په حروفو کي مختلف وي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

بند ئې ، په تاريم د دوو زلفينو

مست ئې، په جام يم د دوو عنينو

(5)تجنيسات:

تجنيسات اوه دي : تام ، ناقص، زايد، مرکب، مکرر، مطرف، خطي:

اول . تام:

تام تجنيس هغه صفت دی چي په شعر يا نثر کي دوې داسي کلمي ذکر شي چي په صورت کي هيڅ تفاوت نه سره ولري مگر معنا ئگې جلا جلا وي. په پښتو کي دا صنعت بيخي ډېر دی، بلکي په متلو کي هم موجود دی لکه چي وايي : "خواري کړې هغه مينځي چي دمينځې کال مينځې" په ادبياتو کي هم ډېر دی، پيرمحمد وايي:

فراق په ما خوري دزړگي ويني

آشنا مي نسته الله مـــــــي ويني

عبدالقادر خان يوه مفصله نصيحت نامه چي تقريباً زر بيتونه دي په همدې صنعت کي ويلې ده.

دوهم، ناقص:

ناقص تجنيس دا بولي چي په تورو کي لکه تجنيس تام غوندي يو شی وي مگر په حرکاتو کي مختلف وي لکه حميد چي وايي:

چي رښتنی ساده صاف نه وي حميده

بولي، بولي عاقلان دا هســــــي بول

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم . زاید:

زاید تجنیس دادی چي د متجانسو کلمو په سر یا په آخر کي یو توری اضافه وي لکه عبدالقادر خان چي وایي:

چي عاقبت به له دنیا لیږدي

ولي دا هونبره طولاني بلیږي

ځلورم. مرکب :

مرکب تجنیس پر دوه ډوله دی : متشابه او مفروق. متشابه هغه دی چي د بسیط لفظ سره مرکب د بسیط په شکل راوړي لکه عبدالقادر خان چي وایي:

ربه ته زما ښنتن زه بنده ستـــا یم

تا به غواړم تا به بولم تـــا به ستایم

په نسیم د محبت لـــــــکه ګل وایم

په تجنیس په نصیحت بیتونه وایم

مفروق مرکب هغه دی چي بسیط او مګرکب لفظونه د بسیط او مرکب په شکل راوړه شي عبدالقادر خان وایي:

چي په سترګو ځراغ وویني پتنګ

ځو ونه مري له ژوندونه وي په تنګ

پنځم . مکرر:

مکرر تجنیس دادی چي د بیتونو په آخر دوه متجانیس لفظونه اړخ پر اړخ مکرر راوړه شي او معناوي ئې جلا وي نو که د لومړی حرف په سر کي څه زیاتوالی هم وي روا دی لکه پیرمحمد چي یوه غزل پردې صنعت ویلې ده چي دوه بیته ئې دادي:

بوي د زلفو چي مي تېر شو تر مشام شام

و بلبل ته مي د زړه ږدي ګـل انــــدام دام

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خندا به سور کفن له قـــــــــــــبره پاڅم

دا مسيح که مي لږ واخلي پـه دشنام نام

دا قسم تجنيس هم د پښتو په ادب کي خورا ډېر دی او راز راز راوړل شويدی مثلاً حنان داسي راوړی دی:

هيڅ مي نه مونده په عشق کي د زړه کام کم

نه مي درومي له خاطره په پيغـــــــــــــام غم

پوخ مين آه وفغان نه کـــــــــړي په عشق کي

مدام وي له اضطـــــــــــــــرابه څخه خام خم

شپږم. مطرف تجنيس:

دادی چي دوې داسي کلمې راوړه شي چي ټول حروف ئې يوشی وي خو د پای توري ئې مختلف وي عبدالقادر خان وايي:

د يار ياد لکه صيقل زړه پري صفا که

آئيني دي د خاطـــــــــــــــر ونيوه زنگ

اووم. خطي تجنيس:

خطي دادی چي دوې داسي کلمې راوړه شي چي تحريري شکل يې يو دی نو که يوه کلمه ټکي ولري او بله يې ونه لري پروا نشته لکه محرم او "مجرم" چي سره راوړه شي عبدالقادر وايي:

چي نوم ئې وشي د محـــرمی

خوب به په څه کا د بېغـــمی

په يوه ټکي محرم مجرم شي

وېره دي کاندي د مـــجرمی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(6)اشتقاق:

بل د لفظي صنايعو څخه دی چي ويونکی داسي الفاظ استعمال کړي چي له يوه اصله څخه مشتق وي لکه حنان چي وايي:

که په تور د تورو زلفو تور شم څه شو

د تور بخت له تورو زلفو آشنايي ده

او يا په نظر کي داسي ښکاره شي چي له يوه اصله دي مگر نه وي لکه خوشحال خان چي وايي:

هيچري د شولـــــــــــــــــــــو د سړی برکت نه وي

شل شي شول شي شوم شي چي همېش شولي کرينه

(7)مقلوب:

مقلوب يعني اوښتی دا عموماً پر دوه ډوله دی :

لومړی مقلوب بعض :

چي په نظم يا نثر کي د کلمو بعضې حروف سره واوړي شمس الدين وايي:

که څه وايم د دلبر له تورو زلفو

د سواده مي په سر کي ده سودا

دوهم مقلوب کُل:

چي ټوله کلمه سره اړولې شوې وي. لکه عبدالقادر خان چي وايي:

د دوران له انقلا به لا بقا شي

اعتماد به دانا څه په دا اقبال کا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(8)تضمین:

تضمین دادی چي یو شاعر یا لیکونکی د بل شاعر یا لیکونکي یوه مصرع یا جمله دخپل شعر په ضمن کي راوړي مګر په دي شرط چي د سند او مثال په ډول وي نه دغلا په توګه، مثلاً حمید وايي:

دا شرف د عاشقۍ نه دی نو څه دی

چي سینه شوه د حمید دکان د مشکو

حنان شاعر دده وروستنۍ مصرع تضمین کړي وايي:

د حنان سینه نوخطو تور سکاره کړه

که "سینه وه د حمید دکان د مشکو

(9)اعنات یا "لزوم ما لایلزم"

دادی چي شاعر یو غیر لازم شی پر ځان لازم وګڼي یعني که دهغه التزامه صرف نظر وشي هیڅ عیب نه وي مثلاً عبدالعظیم شاعر دلاندي بیتونو په آخر کي " زلزله، غلغله، ولوله، سلسله" یا نور راوړي چي دوه لامه ئي لازم کړي مګر که ئي پر ځای " فیصله، مرحله، ناله" یا نور راوړي وای څه عیب نه وْ بیتونه ئي دادی:

نن مي ګډه په صورت بیا زلزلـــــه ده

راپسي د مفسدانو غُلغُلـــــــــــــه ده

ما وي نن خو به مي پرېږدی پر قراره

پرون ټوله ورځ مي کړي ولولــــــه ده

دا دُر نه دي چي په مخ څمـا ځلیږي

دا څما د سپینو اوښو سلسلــــــه ده

(10)حذف:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل صنعت حذف دی چي شاعر له خپله کلامه یو یادوه حرفه وغورځوي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

هومري اور پکښي بليږي ايري نه شوې

بلا سخت يې د عاشق نته لرمـــــــــــونه

ننه په اصل کي "دننه" دی ، دال حذف شویدی.

(11)رقطا:

رقطا داسي صنعت دی چي په نظم کي يو حرف منقوط يعني نقطه دار او بل غير منقوط وي. مثلاً خوشحال خان وايي:

زه زاير يم ځان ستا تر تل تـــــــــــل

تر تا ځگر شم ځان ډېر ښه ئې تــــــــر بل

يو په مثل ته ښايسته يې د جونو خانه

تابه ستايم تا به ستايم يو په شــــــــل

ته جانا تل تازه تر تر نستـــــــــــــرنه

زه زهير خسته جليا يم تــــــــــر بلبل

)په پورته بيتو کي په پخوانۍ املاء (ځ) په دوو ټکو هم ليکله کېدله(

(12)خيفا:

دا صنعت داسی دی چي يوه کلمه يا يوڅو توري منقوط او بله کلمه يا دتورو په شمار غير منقوط وي خوشحال خان وايي:

نن ما خپل گنېي له طـــــــنزه

ما خو نه زده هونبره فـــــن

بختور مي يې نوم کښېښ

لا كه نه شي دروغجـــــــــن

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنې تا وکا چین یې ګورم

شي بنده درته ختـــــــــــن

)په پورته لومړی بیت کي دوره توري منقوط او دوه غیر منقوط دی په دوهم بیت کي درې توري منقوط او درې غیر منقوط، په دریم بیت کي څلور توري منقوط او څلور غیر منقوط دي(

(13)رد المطلع:

دادی چي د لومړی بیت یوه مصرع د غزل په آخر کي تکرار کړي عبدالقادر خان وایي:

خو همدا عبدالقادر ته بیا بیا وایه

"یوه زړه لره یوه مینه کافي ده"

(14)رد العجز علی الصدر:

صدر د شعر او عجز ئې پای دی، دا صنعت داسي دی چي د شعر صدر په آخر کي تکرار کړي، رحمان بابا وایي:

سر زما، سامان زما، جار شه تر جانان زما

جارشه تر جانان زما، سر زما، سامان زما

دا صنعت ډېر قسمونه لري کله داسي کیږي چي د لومړی بیت عجز ئې ددوهم بیت په صدر کي راوړه شي او د غزلي تر پایه پوري همداسي وي دا قسم ډېر لږ دي، خوشحال خان وایي:

همدا شان د غزلي تر پایه پوري...

(15)الملمع:

الملمع هغه دی چي یوه مصرع پښتو او بله عربي وي، شمس الدین وایي:

که داخل مي په روضه کښي د رضوان کا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لعمري لا يطيب العيش لـــــــــــــــــــولاك

خوبرويان كه د جهان شي راته جمــــــــع

فوالله لست انظير عنك ســـــــــــــــــواك

(16)ذوالقافيتين:

ذوالقافيتين دا دی چي په نظم کي دوي قافيې ښنگ پر ښنگ راوړه شي، مثلاً عبدالقادر خان وايي:

كه ورځه نه دی چي مريي ستا نومــم

بس دی وماته چيري له تا درومـــــــم

ته به زما غوندي مريونه ډېر مومــې

كله به تا غوندي ښښتن زه بيا مومم

(17)ذوالقافيتين مع الحاجب:

چي رديف د دوو قافيو په مينځ کي راوړه شي،مثلاً عبدالقادر وايي:

مين را ياد شو دتا له رنـــــــــــگه

كه يو درنگ كښيني زما له ښنكه

كه آشنا نه يې د آشنا مثال لــــري

جار شم قربان شم تر تا ملنگـــــه

(18)ذولسانين:

چي نظم په دوو يا ډېرو ژبو راوړه شي، لكه خوشحال خان وايي:

افغان بچه شوخي، هرگز په عاشق بانـــــــــــدي

لطفي نكني رحمی، دا هم كله څوك كانــــــدي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

يك لحظه بيا بنشين ما خوښ په ښه خندا كړه

قربان سرت گردم چي نورو وته خانــــــــــــــــدي

(19)غير منقوط:

دا داسي صنعت دی چي په شعر كي بې ټكو الفاظ استعمال شي، لكه د شمس الدين دا بيتونه:

خوشحال خان وايي:

د دلدار هوا دار له درد او دوكه دما دم د آه سرد سره راوا كا

درومه درومه گيله مه كوه له درده كله كله درد هم مراد اداء كا

(20)منقوط:

منقوط هغه دی چي په شعر كي ټول نقطه دار توري راوړه شي، لكه خوشحال چي وايي:

ښې ښې شپې شي ځيني پيښـي

غېږ په غېږ شي شفت ځبيښي

څښي څښي ښيښي تشــــــــېږي

نن بشي بخښني ، ښي ـــ ښي

(21)مقطوع:

مقطوع دادی چي د شعر ټول توري سره بيل ئي مثلاً خوشحال وايي:

دل آزاري ! م دی ځ ل رب ډار دی

زړون م آزاروه روی ددا دار دی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ت چ پ ژاړي زار زار ژړا دي اروم

دادي واړه درد او دوك زړه دي آزار دى

چ اول دي د زړه داغ وت آرزو وه) 5(

اوس ور دروم زړه دي ښ ش چ داغ دار دى

(22)موصل:

موصل دادى چي د شعر ټول حروف سره ونښلي، او دا درې قسمه دى : لومړى دادى چي د شعر توري سره ونښلي لكه خوشحال خان چي وايي:

پورته دوه بيته منقوط هم دي، د موصل دوهم قسم دادى چي دوه توري سره نښلي، لكه د خوشحال دا بيتونه:

مخ په مخ شه ماته خانده چي خاطـــــر مي

هوسي شي په خوښۍ شي هم بې غـــــــم

گل، مل چي مخ په مه شي په خوښۍ شي

طوطا كله گويا يي كا بې موســــــــــــم

د مرصل دريم قسم درې حرفي دى _ لكه دا بيتونه:

ځيني خپل جيش، لښكر، حشم كسي

ځيني خپل لعل، گوهر، نعم كســــــي

ځيني خپل علم، هنر، قلم كســــــــي

ځيني ختك، هغه، صنم ، كســــــي

(23)لغز:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لغز په پښتو کیسۍ یا دوړۍ بولي چي په پارسي ورته چیستان وایي دا هغسي دی چي یو پوښتنه وکي د یو شی نښاني ووایي او له مخاطبه د هغه شی د نومو پوښتنه وکړي. دکیسۍ مثالونه په پښتو کي ډېر دي.

(24)معما:

معما داده چي د معشوق یا بل شي نوم په بیت کي پټ او په رمز کي راوړي، نو که د تصحیف دلاري وي که د قلب او یا حساب او یا تشبیه او نورو لارو، مگر په دې شرط چي له ښي طبع څخه بېخي لیري نه وي، اوږده اوږده ناوړه الفاظ پکښې نه وي لکه یونس چي د محمد (ص) په نامه معما لیکلي ده:

خم چي یونس واړاوه څخوپکي ځینـــــي پریوت

هوښ له مدهوښ ورك كا ، اسم لوی وه د هغه

لمن لیکونه

1.مختارالصحاح

2.عبدالله بن المعتز د عباسیه د خلفاء څخه دی چي د مقتدر خلیفه د مریانو دلاسه مړ شو (په 296 کي) "دکابل مجله _ لومړی گڼه څلرم کال"

3.مخصوصاً دلته هغه صنعتونه ټاکلي شویدي چي مائې په پښگتو کي مثال پیدا کړیدی، ممکن دی چي ډېر نور به داسي هم په پښتو کي وي چي ما نه وي لیدلي. "مؤلف"

4.مدارج البلاغه 205 مخ

5.په پخوانی املاء کي غیر ملفوظي (هـ) لکه (په، ده ، زه او نور) نه لیکله کېده.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بیان علم

بیان په لغت کي کشف او ایضاح ته وايي (1) خو په اصطلاح کي هغه علم دی چي د یوې معنا دلالت پر مختلفو لارو راښيي (2) یسوعي بیا وايي : بیان په اصطلاح کي هغه فصیح منطق ته واي چي له ما فی الضمیر څخه تعبیر په وشي) 3.(

د بیان د علم لومړی کتاب:

په دي علم کي لومړی کتاب (مجازالقران) دی چي ابی عبیده د خلیل شاګرد لیکلی دی.

اصول:

دا علم درې اصله لري یعني په درو شیانو کې بحث کوي) 4: (

1.تشبیه

2.مجاز

3.کنایه

تشبیه:

تشبیه د دوو شیانو معنوي اشتراك ته وايي، نو كه دا اشتراك حقیقي وي او كه خیالي او مقصد له معنو ي څخه هغه صفت دی چي د باندنیو موجوداتو څخه نه وي لکه : پوهنه، زړه ور توبي ، ځکه چي د دوو تنو اشتراك په کور او کالو کي تشبیه نه باله کیږي) .5(

د تشبیه رکنونه:

تشبیه څلور رکنونه لري :

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی رکن : ئې د تشبیه دوې خواوي دي چي یوه خوا ئې مشبه او بله خوا ئې مشبه به بولی او په عربی طرفین ورته وايي.

دوهم رکن : د تشبیه توري دي.

دریم رکن : د تشبیه وجهه ده.

څلورم رکن : د تشبیه غرض دی.

د یوه شي تشبیه چي له بله شي سره کیږي لومړی شی مشبه او دوهم مشبه به او ددوي منځ کي معنوي اشتراك وجهه شبه یا د تشبیه وجهه ده، او په کوم توري چي دا تشبیه راغلي وي هغه د تشبیه توري بولي او کوم مقصد چي پر بناء وي هغه ته د تشبیه غرض وايي.

لومړی رکن:

د تشبیه دوې خواوي : یعني مشبه او مشبه به مثال " پوهنه د رڼا په څېر ده" پوهنه مشبه ، رڼا مشبه به شوه. نو تشبیه د خپلو دوو خواو په اعتبار پر څلور ډوله ده:

(1)د مفرد تشبیه له مفرد سره:

(2)د مرکب تشبه له مرکب سره:

لکه د مخ تشبه له ګل سره یا د زړه ور تشبیه له زمری سره:

لکه عبدالعظیم چي وایي:

سره لبان دي په خندا کي هسي زیب کا

لکه ګل چي په ګلزار کـــــــــي وغوړیږي

سره لبان او د خندا ترکیبي حال مشبه او د ګل د غوړیدلو ترکیبي حال مشبه به دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(3)د مفرد تشبيه له مركب سره:

لکه په دې لنډۍ کې:

پر ګودر سور سالو ښکاره سو

ما وې دې نورو اوبو اور واخيست مينه

سالو مفرد او مشبه دئ او دا اور او د اوبو د سوروالي ترکيبي حال مشبه به دئ.

(4)د مرکب تشبيه له مفرد سره:

عبدالقادر وايي:

لکه څوك چې په ويشتل د ګلو خوښ شي

هسې خوښ شي مشتاقان د يـــار له سوکه

ګ د ګلو وېشل ترکيبي صورت مشبه او سوك مفرد مشبه به دئ.

ددو خواوو د مادې په اعتبار:

د مادې اعتبار هم پر څلور ډوله دی:

اول : د محسوس تشبيه له محسوس سره:

شمس الدين وايي:

زړه مې بې ديار له مخه مدار نه کا

عندليب غوندې بې ګلو قرار نه کا

زړه او عندليب دواړه محسوس دي.

دوهم : د معقول تشبيه د معقول سره:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه د ناپوهۍ تشبیه له مرګ سره او دعلم تشبیه له ژوند سره:

دریم : د معقول تشبیه له محسوس سره:

شمس الدین وایي:

د ریا طوق شو را په غـــــــــــــاړه

لکه خپور شي په جګړه دستار د چا

څلورم : د محسوس تشبیه له معقول سره:

لکه دا بیت:

یا پر جستجوي زما هسي خندا کا

لکه خاندي پر تدبیر باندي تقدیر

مفروقه او ملفوفه تشبیه:

په پورته تشبیه ګانو کي دوه رازه تشبیه راځي:

چي یوي ته ملفوفه او بلي ته مفروقه تشبیه وایي : ملفوفه تشبیه هغه ده چي د یوه بیت په یوه مصرع کي څو مشبه او بله مصرع کي څو مشبه به راوړه شي لکه حنان چي وایي:

دا څه زلفي څه رخسار او څه ذقن دی

څه سنبل او څه ګلاب څه نسترن دی

مفروقه تشبیه هغه ده چي په یوه بیت یا یوه مصرعه کي څو مشبه او څو مشبه به سره راوړه شي مثلاً بیا حنان وایي :

خوله غونچه، سترګي نرګس، زلفـــــي سنبل دي

خط ریحان دی، څه ګلزار په لاس راکښېووت

دوهم رکن : د تشبیه توري:

د تشبیه توري دري ډوله دي : حروف ، اسماء، افعال:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(1)حروف:

په پښتو کي دا حروف د تشبيه دي : لكه ، غوندي، دود، ورته...

د لكه د توري مثال:

عبدالقادر وايي:

ګوندي بخت مي د دلبر د زلفو ږمونځ کا

كه فلك ټوكرې ټوكرې لكه شمشاد كړم

د غوندي توری:

خوشحال خان وايي:

كه زما په مرګ دي زړه دي تېغ راواخله

د قصاب غوندي مي بند پر بند جلا كړه

د دود توری:

لكه پيرمحمد كاكړ چي وايي:

ما له ياره سپينه خوله په خندا غوښته

ده له كسته د غونچګې په دود ونغښته

ورته توری:

دا توری په ادبياتو كي زما په سترګه نه شو، مګر په محاوره كي ډېر مستعمل دی : ستا كتاب زما كتاب ته ورته دی. يا نور...

(2)اسماء:

په پښتو كي دا اسمونه د تشبيه دپاره شته : شان، څېر، سيال.

د شان مثال:

عبدالعظيم وايي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ستې په شان به سوځم ســــــــــرترپایه

چي تازه مي کړ خپل ځان وته نېران بیا

د ښېر مثال:

رحمان بابا وايي:

وړاندي هم تېوله ستـــا په ښېر سرې وه

ته هم پاڅه د هغو په ښېر همت کړه

د سیال مثال:

عبدالقادر وايي:

نمر له تانه منـــــــــــــــور شو دا له نمره

ښوك به میاشت کا ستا له مخه سره سیاله

(3)افعال:

په پښتو کي دا افعال د تشبیه دپاره راځی : ته وا ، ته به وايي، وائې ته چي وائې، تابه ویل:

د ته وا مثال:

مخلص وايي:

رامو نه وړو د پردو له کـــوره گټه

یو د بل له جېبې کاړو ته وا غله یو

د ته به وايي مثال:

خوشحال خان وايي:

ته به وايي د گلاب په گل شبنـــــــــــــــــم دی

چي باړخو دی د نماشتې په وخت خولې شي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وائي مثال:

عبدالقادر وايي:

ژړ او سره نمری اغوستي ګلرخانو

وايي سپروني ونيول ګلونـــــــــــــه

تا به ويل مثال:

پر دې ښاغلي سپی داسي ګران وْ تا به ويل زوی ئې دئ.

د ته چي وايي مثال:

مدېر صاحب داسي پر چوکۍ ناست دی ته چي وايي د پړنګي سر ئې په توره وهلی دی.

د تشبيه اقسام د تشبيه د اداتو په اعتبار:

که په تشبيه کي د تشبيه ادات نه وي راغلي موکده ئې بولي، او که راغلي وي مرسله يا مطلقه ئګې بولي هغه چي د تشبيه توري نه وي پکښي راغلي لکه رحمان بابا چي وايي:

شام سحر مي دغه ستا زلفي رخسار

نور مي مه پوښته له شام او له سحره

مطلقه خو دمخه تېره شه.

(3)رکن د تشبيه وجهه:

د تشبيه وجه د مشبه او مشبه به تر منځ يو مشترکه معنی ده، چي په مشبه به کي به د اصليت او مشبه کي د فرعيت په توګه وي او دابه هم د ويونکي په نظر کي وي (6) د ويونکي نظر ځکه ضروری دي چي مثلاً که يو سړی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یو پهلوان سره تشبه کړه شي که څه هم دا سړی په ډیرو شیانو کي لکه خوله، پزه، لاسونه، جسمیت، او نورو کي پهلوان سره شباهت لري مګر د ویونکي نظر او مقصد غښتلوالاو قوت دی، دا د تشبیه وجه به یا د حقیقت له رویه وي لکه چي ووایو : احمد لکه زمری دی ! یعني په زړه ورتوب کي او یا به د تخیل له رویه وي لکه حسن او ښکلیتوب (7) چي ووایو : مخ لکه سپوږمۍ دی.

د تشبیه د وجهه په اعتبار د تشبیه اقسام:

د تشبیه د وجهي په اعتبار تشبیه پر لاندي قسمو وېشلې شویده : تمثیلیه او غیر تمثیلیه ، مجمله او مفصله، قریبه او بعیده.

تمثیلیه تشبیه:

هغه ده چي د تشبیه وجهه ئې له متعددو شیانو څخه راوتلې وي لکه حمید چي وایي:

دا زما له غمه شین زړه پکښي خیال د یــــــار د شونډو

هسي رنګ زیب و زینت کا لکه مې په شنه پیاله کښي

دلته د تشبیه وجهه له څو شیانو څخه راوتلې ده د زړه او پیالې له شینوالي، د شونډو او مې د سوروالي څخه او دا چي شونډې او مې دواړه د څکلو شیان دي او هم زړه د خیال او پیاله د میو ظرفونه دي ددې ټولو څخه د تشبیه وجهه راوتلې ده.

غیر تمثیلیه تشبیه:

هغه ده چي د تشبیه وجهه له مفرد شی څخه راوتلې وي لکه شمس الدین چي وایي:

د ګلرخو په هوس شپې روڼومــــــــه

آموخته لکه شبنم په دا شبخون یم

مجمله تشبیه:

هغه ده چي تشبیه وجهه پکښي نه وي ذکر شوي مثلاً رحمان بابا وایي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هلال دی چي ليده شي په شفق کي

که په لاس د گل اندامي سپين وښی دی

مفصله تشبيه:

هغه ده چي د تشبيه وجهه ذکر شوي وي مثلاً حنان وايي:

تبسم ئې له دشنامه سره خوند کا

قدر ډېر لري ترخه چي شي شراب

تريخوالی د تشبيه وجه ده.

قريبه تشبيه:

هغه ده چي ببله فکره ويونکی يا آروېدونکی ته د تشبيه وجهه ځرگنده شي عبدالقادر وايي:

که مو عمر د چمن تر گـــــــــلو کم دی

د لاله غوندي سور مخ د زړه په داغ يو

بعيده تشبيه:

هغه ده چي د تشبيه وجهه تر ډېر وخت وروسته ځرگنده شي لکه محمد هوتك چي وايي:

د بيلتون په تاريکوکي مي زړه شين شو

رڼا لمر د جام د ميو په ظـــــلام را) 8(

لمر د شرابو سره تشبيه شويدی، په لومړی وار د تشبيه وجه سری دستي نه شي موندلای ځو ورته ډېر دقيق نه شي وروسته ځرگندېږي چي شايد د تشبيه وجه به حرارت وي ... دا تشبيه په پارسي کي ډېره ده.

(4)رکن د تشبيه غرض:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تشبیه غرض د مشبه تعریف دی یعني د مشبه د حال بیان او وصف غرض دی لکه ښکلیتوب ، ښه والی، بدوالی او نور ځکه د تشبیه غرض اکثراً مشبه ته راجع کیږي، دا غرض پر څو ډوله دی :

لومړی دا چي د مشبه بدوالی غرض وي لکه چي حمید متملق او مداح او غوړه مال شاعر ته وايي:

لکه سپی چي په مردار شاوخوا کیږي

هسي ته کس وناکس په اسره ستايي

دويم دا چي د تشبیه غرض د مشبه د حال ايضاح او بیانول وي لکه علي خان چي وايي) : 9(

زه درپسي درسته شپه پټ ژاړم لکه پرخه

ته سبا خندان لکه ګل وازګرېوان د چايي؟

په دي بيت کي د تشبیه غرض د مين پټه ژړا او د معشوق خندا ده چي دواړه د مشبه حال باله کیږي.

دريم دا چي د تشبیه غرض د مشبه د حال د مقدار څرګندول وي لکه حمید چي وايي:

که ئي سپك كا عاشقي لـــكه بڼه

هغه کس تر کوه قاف دروند وګڼه

يا نور داسي مثالونه چي غرض پکښي ښکليتوب زينت يا نور وي، مګر کله کله د تشبیه غرض مشبه به ته هم رجوع کوي دا هغه وخت چي د تشبیه د وجهي له رويه چي هره خواناقصه وي هغه مشبه به شي او غرض ځيني اکمليت او بشپړتوب وي، دې ته مقلوبه تشبیه هم وايي ځکه چي مشبه به د مشبه پر ځای راوړه شوی دی لکه رحمان بابا چي وايي:

دا هلال دی چي لیده شي په شفق کـــــي

که په لاس د ګل اندامي سپين وښی دی

په دي بيت کي هلال مشبه او وښی مشبه به دی، مګر په مشبه به کي د تشبیه وجهه ناقصه ده ځکه چي هلال خو تر وښي په ښکليتوب کي اکمل دی خو د تشبیه غرض وښي ته راجع دی.

د تشبیه نور عمومي اقسام:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عموم طور تشبيه نور قسمونه هم لري چي مشهوره ئې اوه دی:

.1مطلقه تشبيه:

چي شرط او قيد ونه لري لکه د خوشحال دا بيت:

د اميد غوټۍ مي واړه شګفته شي

چي د دوويم پر ما لـــــــــکه صبائي

.2مشروطه يا مقيده تشبيه:

چي يو شرط يا قيد پکښي وي لکه پيرمحمد کاکړ چي وايي:

مخ که دي ګلشن دی يا څراغ دی يا سورګل

زه باندي بورا يم يا پتنګ يم يـــــــــا بلبل

"که" په پښتو کښي د شرط توری دئ .

.3تشبيه تفصيل:

چي يو شی د بل شي سره تشبيه کړي بيا بيرته ووايي چي داسي نه ده او د مشبه به افضليت ثابت کړي مثلاً خوشحال وايي:

چي و مخ وته دي ګورم لکه لمر هسي ځليږي

قربان دي تر جمال شم په معنی تر لمره غټ يې

.4د تسوياَ تشبيه:

چي د يو شي صفت د مطلوب له صفته سره مساوي وباله شي لکه ګل محمد هلمندی چي وايي :

لکه څنې چي دي ستـــــا پر مخ پريشاني

هسي شان مي د خاطره پريشاني ده(10)

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.5د اضمار تشبيه:

د اضمار تشبيه داده چي تشبيه مضمره وي لکه پيرمحمد کاکړ چي وايي:

محبوبا پر پالنګ واوښته په خوب کي

که هوسۍ وه د بهار پر ګلـــــو رغښته

.6کنايه تشبيه:

کنايه تشبيه هغه ده چي د تشبيه توری وغورځول شي او يوازي مشبه به راوړه شي لکه عبدالعظيم چي وايي:

سپيني مرغلري د ګلاب په ګــــــــــــل بهيږي

روغ زړه مي غوځيږي چي اوريږي له نرګسه

.7معکوسه تشبيه:

د عکس تشبيه داده چي دوه شيه يو له بل سره تشبيه کړی شي رحمان بابا وايي:

پخواني هم تولـه ستا په څېر سړي وه

ته هم پاځه د هغو په څېر همت کـــړه

دوهم اصل مجاز:

مجاز لغتاً د لاري او تېرېدو معنی ورکوي او اصطلاحاً د لفظ هغه معنی ده چي حقيقتاً دده دپاره نه وي وضع شوي يعني مجاز د حقيقت عکس دی نو حقيقت بايد وپيژنو:

حقيقت:

حقيقت د لفظ هغه معنی ده چي دده دپاره وضع شوي وي لکه د زمری لفظ چي د يوه ځېرونکي حيوان دپاره ټاکل شويدی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حقيقت اقسام:

حقيقت پر څلور ډوله دی : عقلي ، لغوي ، شرعي ، اصطلاحي يا عرفي.

عقلي حقيقت : هغه دی چي د يوه لفظ نسبت داسي شی ته وشي چي ويونکي په عقل منلی وي لکه څوك چي ووايي " خونه بناء جوړوي" "ور ترکاڼ تراشي"

لغوي حقيقت هغه دی چي يو لفظ په لغت کي د يو شي دپاره وضع شوی وي لکه د "اور لړوني" کلمه چي د آتش کاو دپاره راغلې ده.

شرعي حقيقت:

هغه دی چي په شرع کي ديني او شرعي امورو ته يو لفظ وټاکل شي لکه د "نمونځ" لغت چي په لغوي حقيقت کي د "نمانځني" څخه چي د احترام او ستايش په معنی دی اخيستل شويدی مگر په شرعي حقيقت کي د څو مخصوصو اقوالو او افعالو دپاره راوړل کيږي.

عرفي حقيقت:

هغه دی چي په عام عرف کي کوم لفظ د يو شي دپاره ټاکل شوي وی لکه د "مېړه" لغت چي له لغوي حقيقت له رويه هر نارينه ته ويل کيږي مگر په عرف کي د ښځي د سړي يعني شوهر په معنا هم راځي.

علاقه:

د حقيقي او مجازي معنی په منځ کي بايد ضرور يو علاقه او قرينه وي که علاقه په منځ کي نه وي د هغه لفظ استعمال په مجازي معنا غلط دی مثلاً که څوك کتاب ته اشاره وکړي او ووايي : "دا آس دی" دلته مجاز بالکل غلط دی، ځکه چي د آس او کتاب په منځ کي هيڅ علاقه نسته او که يوه زړه ور او جنگي سړي ته اشاره وکړي او ووايي "دا زمری دی" دلته مجاز درست دی ځکه چي د دوی په منځ کي زړورتوب او شجاعت علاقه ده. نو که پدي علاقه کي تشبيه وه مستعار مجاز ورته وايي او که نه وه مرسل مجاز ئې بولي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مجاز اقسام:

مجاز پر دوه قسمه وويشل شو:

.1مستعار مجاز

.2مرسل مجاز

لومړی مستعار مجاز:

مستعار مجاز پر څو استعارو مشتمل دی. او استعاره په لغت کښي عاريه غوښتل دي او په اصطلاح کي يو لفظ د هغه شي دپاره استعمالول دي چي په حقيقت کي د هغه دپاره نه وي وضع شوی مگر ددوي په منځ کي به د تشبيه يوه علاقه وي.

د استعارې ارکان:

استعاره درې رکنونه لري : يو مستعار منه (يعني مشبه به) بل مستعار له (يعني مشبه) چي دوي دواړو ته په عربی طرفان وايي او دريم رکن مستعار باله کيږي چي هغه د تشبيه وجه ده او په عربی جامع هم ورته وايي.

د استعارې ډولونه:

استعاره د طرفينو په اعتبار دوه ډوله لري:

يوه ممکنه

بله ممتنعه

(1)ممکنه:

ممکنه هغه ده چي د تشبيه دواړي خواوي يعني مستعار منه او مستعار له يوه شي سره يوځای کېدلای شي لکه د علم تشبيه له ژوند سره او د ناپوهی تشبيه له مړيني سره ځکه چي علم او ژوند په يوه سړی کښي سره يوځای کېدلای شي هم په سړی ژوند وي هم به عالم وي همدارنگه ناپوهي او مرگ دا استعاره وقافيه هم بولي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(2)ممتنعه:

ممتنعه هغه ده چي ددواړو خواوو يوځای کېدل امکان ونه لري او منع وي دا استعاره عناديه هم بولي لکه د ښه مړی تشبيه له ژوندي سره مثلاً وويل شي : "پښتون سيد جمال الدين ژوندی دی" او دا څرګنده ده چي ژوند او مګرګ په يوه وخت او يوه سړي که نه سره يوځای کيږي او د عناديې د اقسامو څخه دا هم دی چي پر ضد د شي راوړه شي (11) لکه يو بې زړه سړی ته چي د استهزاء په توګه وويل شي : "زمری دی" يا يو جاهل ته وويل شي : "د علم درياب دی" دا قسم تهکميه او تمليحيه هم بولي.

همدارنګه استعاره د طرفينو په اعتبار تحقيقيه او تخليه ته هم وېشله کيږي تحقيقيه هغه ده چي مستعار له حقيقي وي نو که محسوس وي لکه اړخګی د کوچنۍ غونډۍ دپاره او که عقلي وي لکه د نور استعاره د عقل دپاره، او تخيله هغه ده چي مشبه يوازي ذکر شي، خو د مشبه به ځيني لوازم ورسره وي لکه حنان چي وايي:

پر عصا نرګس تکيه کړې ده ولي ؟

شوه ورپېښه ستا د سترګو بيماري

نرګس مستعار له او بيمار مستعا ر منه دی، لکړه لګول د مشبه به يعني مستعار منه له لوازمو څخه دی.

استعاره د جامع په اعتبار:

د جامع يعني د تشبيه د وجه په اعتبار هم پر دوه ډوله ده : يوه مبتذله استعاره، بله بعيده استعاره.

مبتذله استعاره چي عاميه ئې هم بولي هغه ده چي جامع پکښي څرګند وي. او بعيده استعاره چي غريبه او خاصه ئې هم بولي هغه ده چي جامع پکښي ذکر شوی نه وي لکه چي وايو : "احمد په لوی لاس ځان ښکاره کوي" دلته په لوی لاس د قصداً په عوض استعاره شوی ده خو د تشبيه وجه ئې څرګنده نه ده. يا لکه کاظم خان شيدا چي وايي:

د آفتاب په کمند نه خېژم آسمان ته

نه ړدم بار لکه شبنم پر دوش د ګلو

کمند ذکر شوی مراد ځيني شغلې دي او جامع پکښي نری والی او اوږدوالی دی چي ذکر يې نه دی راغلی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

استعاره د طرفینو او جامع په اعتبار:

یعني استعاره د مستعار منه او مستعار له او جامع درو سرو سره په اعتبار پر دوله ډوله ده : یوه مصرحه بله مکنیه مصرحه هغه ده چي مستعار منه یعني مشبه به ذکر شي او مستعار له یعني مشبه حذف وي لکه خوشحال خان چي وايي:

چي د غوړو در ئې نه وینم په سترګو

دُر ګوهر مي په هر هر بانړه سفته شي

په دوهمه مصرع کي در ګوهر مستعار منه راوړه سوئ مراد څني اوښکي دي چي مستعار باله کیږي.

دوهمه مکنیه هغه ده چي مستعار له ذکر شي او مستعار منه حذف وي خو د مستعار منه له لوازمو څخه یو شی ذکر شي، حمید وايي:

زړه مي له غیرته په کـــــــــوګل دننه دود شي

ږمونځ چي دی بې فهمه وهي ګوتي په کاکل

ږمونځ ذکر شوي مراد "مشاطه" ده او ګوتي وهل د مستعار منه له لوازمو څخه بلل کیږي دا ځکه مکنیه بولي چي مشبه به پکښي پټ دی مکن هم پټوالي ته واي.

د مصرحې ډولونه:

مصرحه استعاره عموماً اوه ډوله لري : عنادیه، وفاقیه، اصلیه، تبعیه، مطلقه، مجرده، ترشیحیه، عنادیه او وفاقیه خو دمخه درته وښودلي شوې، اصلیه او تبعیه به هم وروسته په بل قسم کي درته راوړه شي، ترشیحیه، مجرده، مطلقه به دلته بیان کړو:

مطلقه استعاره:

مطلقه استعاره هغه ده چي خاص په یوه خوا (مستعار له یا مستعار منه) پوري اړه ونه لري بلکي دواړو خواوته شامله وي یعني داسي استعاره راوړه شي چي هم د مستعار له اوهم مستعار منه مناسبت پکښي وي لکه

خوشحال خان چي وايي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زمريو مړنتوب په لښکـــــــــــــر نه وي

مټ ئې هرکله يوازې پر خپل ځان شي

زمرى مشبه به مراد ځيني زړه ور سړي دى، " پر ځان مټ" هم د زمرى او هم د زړه ور سړي سره مناسبت دى همدارنګه مړنتوب.

مجرده استعاره:

مجرده استعاره هغه ده چي يوازې د مشبه به مناسبت راوړه شي لکه د خوشحال خان دا بيت:

مست هاتيان خوني زمريو تورى وکښې

چي د سرو تر ويري تېر شي کار آسان دى

مست هاتيان او خوني زمرى مشبه به مراد ځيني جنګيالي زلميان دي چي مشبه به باله کيږي او تورى کښل د زلميانو سره مناسبت دى.

ترشيحيه استعاره:

ترشيحيه هغه ده چي د مشبه به مناسبت تر قرينې وروسته راوړه شي لکه رحمان بابا چي وايي:

نيمه شپه ئې يار تر سره پوري کښيني

لکه شمعه چي ځوك بله پر مزار کـــــا

مزار مشبه به مراد ځيني بيده عاشق دئ، د مشبه به شمع ده او قرينه ئې سرته کښېناستل دي.

استعاره د لفظ په اعتبار:

د لفظ په اعتبار استعاره پر دوه ډوله ده اصليه او تبعيه:

.1اصليه هغه ده چي د مستعار لفظ پکښي جامد وي لکه قلندر چي وايي:

نه دي چا ليدلي صبح وشام په يوه ځـــــــــــــاى کي

ماته لمر ښکاره شو ستا د زلفو په تورتم کي) 12(

ذکر لمر مراد مخ دى، او لمر جامد هم دى.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(2)تبعیه:

تبعیه هغه ده چي د مستعار لفظ مشتق وي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

له غیرته مي زړګي ټوکر ټوکر شي

چي ئې ګوتي په وېښتو وهي شانه

ګوتي وهل مشبه به مراد ځیني ږمونځول دي او ګوتي وهل مشتق دی.

دوهم مرسل مجاز:

مرسل مجاز هغه دی چي د تشبیه علاقه ونه لري بلکی له ځانه مخصوصي نوري علاقي ولري.

د مرسل مجاز علاقي څو دي ؟

د مرسل مجاز په علاقو کي اختلاف دی ځوك وايي اتلس دي ځوك وايي 27 دي (12) ځوك وايي 36 دي (13) خو په پښتو کي دا 25 پیدا شوي چي هغه دادی : سببیت، مسببیت، کلیت، جزئیت، لازمیت، ملزومیت، اطلاق، تقلید، عمومیت، خصوصیت، ظرفیت، مظروفیت، بدلیت، مبدلیت، آلیت، مجاورت، مصدریه، مظهریه، علیه، معلولیت، متعلقیه، دالیه، مدلولیت، سلیقیت، لاحقیت.

(1)سببیت:

د سببیت علاقه داده چي ذکر سبب شي مراد ځیني مسبب وي لکه خوشحال خان په دې بیت کي:

چي دا اوښکي مي غماز ي د فراق دي

زه ئې ځکه په ګـــــــرېوان کښي تویوم

په ګګرېوان کي د اوښکو تویول راوړه شوی دی مراد ځني پټوالی دی او ګریوان سبب د پټوالي دی.

(2)مسببیت:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسببیت علاقه داده چي ذکر مسبب شي مراد ځیني سبب وی لکه د خوشحال خان په دې رباعي کي:

چـــــــــــي آئینې ته ښکاره دیدار کړي

آئینه درسته سره گـــــــــــــــــلزار کړی

چي شونډې کښېږدي د جام په مورگو

اوبه په جام کښي رب انار کـــــــــــــړي

ذکر مسبب چي رب انار دی مراد ځیني سبب چي د شونډو د سوروالی انعکاس دی.

(3)کلیت:

کلیت هغه دی چي ذکر کُل شي مراد ځیني جز وي لکه د خوشحال خان دا بیت:

گوتي ومنډه په غوږو تـــــــــــــــــري تېرېږه

ذاکر زر ذکرونه کا زړه ئې په دام کښي

گوتي ذکر دي مراد ځیني یوه گوته ده

(4) .جزئیت:

جزئیت دادی چي ذکر جز شي مراد ځیني گل وي رحمان بابا وایي:

وړاندي سرای لره توښه تړه رحــــمانه

څو سفر دي کړی نه دی له دې سرایه

ذکر سرای مراد ځیني دنیا یا عقبی ده.

(5)لازمیت:

لازمیت دادی چي ذکر لازم شي مراد ځیني ملزوم وي لکه د لمر ختو پروخت چي وویل شي : "رڼا راپورته شوه" یعني لمر راپورته شو، ذکر رڼا مراد ځیني لمر دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(6)ملزومیت:

ملزومیت دادی چي ذکر ملزوم شي مراد ځيني لازم وي لکه د ځاښت په وخت کي چي څوك وايي : "لمر سرای ته را ولوېد" یعني د لمر رڼا سرای ته را ولوېده، ذکر لمر مراد ځيني رڼا ده.

(7)اطلاق:

اطلاق دادی چي ذکر مطلق شي، مراد ځيني مقید وي لکه خوشحال چي وايي:

د سبا باده ! گـــــــــــذر په چمن بيا کړه

په چمن کښي رنګا رنګ ګلونه بيا کړه

د سبا باد مطلق ذکر شوي مراد ځيني د پسرلي د سبا باد دی.

(8)مقيد:

مقيد هغه دی چي ذکر مقيد شي مراد ځيني مطلق وي لکه حميد چي وايي:

که آسمان د مهجورانو په ځان ژاړي

چي دا آه د چا په ځان وي نه دي ګرم

دلته ذکر ژړا چي د انسان په اوښکو پوري مقيده ده مراد ځيني مطلقي اوبه دي.

(9)عموميت:

عموميت دادی چي ذکر عام شي مراد ځيني خاص وي لکه خوشحال خان چي وايي:

د عشق غم لــــــه خلق پټ لره خوشحاله

څه ئې پټ کړم چي جهان ځيني خبر دی

ذکر جهان مراد ځيني مخصوص او شاوخوا خلك دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(10)خصوصیت:

خصوصیت هغه دی چي ذکر خاص شي مراد ځیني عام وي لکه یو باغوان چي وایي : "زما د باغ تاك نوی دی" ذکر یو تاك مراد ځیني ټول تاکان دي.

(11)ظرفیت : ظرفیت هغه دی چي ذکر ظرف شي مراد ځیني مظروف وي مثلاً وایو : "ناوه بهیږي یا واله بهیږي" ذکر ناوه او واله ده مراد ځیني اوبه دي.

(12)مظروفیت:

د مظروفیت علاقه داده چي ذکر مظروف شي مراد ځیني ظرف وي لکه دا چي چپراسي ته د اوبو ډك ګیلاس ورکو او ورته ووایو : "دا اوبه چپه که" ذکر اوبه مراد ځني ګیلاس وي.

(13)بدلیت:

بدلیت هغه دی چي ذکر بدل شي مراد ځیني مبدل وي لکه : پوروړي چي خپل پور اداء کي نو وایي : " ما پور له خانه واړاوه" دلته اړول د اداء کول بدل راغلی دی.

(14)مبدلیت:

مبدلیت هغه دی چي ذکر مبدل شي مراد ځیني بدل شي لکه یو ځوك چي دخپل پلار قاتل مړ کړي نو پښتانه وایي : "پلانکي خپل پلار واخیست" یعني د خپل پلار بدل ئې واخیست.

(15)آلیت:

چي ذکر آله شي مراد ځیني هغه اثر وي چي ددې په ذریعه څرګندیږي لکه چي وایو : "د پلانکي په غوږه ژبه وغولېدم" یعني په خبرو ئې او ژبه د خبرو آله ده عبدالقادر خان وایي:

در پوهېږم چي په ژبه مي تېرباسې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي ويپلي شي دا هســـي مطولي

(16)مجاورت:

د مجاورت علاقه داده چي يو شی ذکر شي او مراد د هغه شي مجاور (گاونډی) وي لکه د چا شونډي چي تر تبي وروسته ووزی نو وايي : "خوله مي ووتله" ذکر خوله مراد ځيني شونډي دي چي د خولې مجاور بللي کيږي همداشان وايي : "مرغلره پاك لمنې ښځه ده" ذکر لمن مراد ځيني بدن دی.

(17)مصدريه:

مصدريه دا دی چي مجازي معنی دموضوع څخه صادريږي لکه سخي سړی ته چي ويل کيږي " په لاس کي خلاص دی" يا "دلوی لاس خاوند دی" يعني بخښوونکی دی، ذکر لاس مراد ځيني بخښه ده او لاس د بخښي د صدور محل دی.

(18)مظهريه:

مظهريه دا دی چي موضوع له د مجازي معني د ظهور ځای لکه چي وايي : "د احمد دموټ پيچلو سړی نشته" ذکر موټ مراد ځيني قوت دی يعني دده د قوت ساری نشته او قوت له موټه ظاهـريږي.

(19)عليه:

عليه دا دی چي ذکر علت شي مراد ځيني معلول شي لکه يو تږی سړی چي ووايي : "له تندي مي زړه اور واخيست" ذکر اور مراد ځيني حرارت دی.

(20)معلوليه:

چي ذکر معلول شي او مراد ځيني علت وي لکه چي وايي : " په دې

صندلۍ کي حرارت نشته" يعني اور نشته.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(21)متعلقیه:

متعلقیه د لام په زېر دادی چي ذکر متعلق شي مراد ځني متعلق وي لکه مصدر چي ذکر شي او مراد ځیني اسم فاعل یا اسم مفعول وي لکه چي وایو : " سید جمال الدین سرترپایه علم وْ، یعني عالم وْ.

(22)دالیه:

دالیه دادی چي ذکر دال شي مراد ځیني مدلول شي لکه چي وایو: "د کتاب په تورو وپوهېدم" یعني په معنی ئې وپوهېدم، توري ذکر شوه مراد ځیني معنی ده.

(23)مدلولیه:

چي ذکر مدلول شي نو مراد ځیني دال وي لکه چي ووایي : "ما دا کتاب په معنی ولوست" یعني په الفاظو ، ځکه چي الفاظ لوستل کېږي او معنی فهمول کېږي.

(24)سابقیت : سابقیت یعني د پخوا په اعتبار یو شي ته کتل دي، لکه یو زلمی ته چي وایي : "هلکه دا کار مه کوه !" که څه هم اوس زلمی دی خو چي تیري شوي زمانې ته وکتل شي پخوا هلك وْ.

(25)لاحقیت:

لا حقیت یعني د راتلونکي زمانې په اعتبار یو شي ته کتل، لکه

عبدالقادر خان چي وایي:

نه ما څه کړیدي نه به څه کـــړمه

چي را کوې ئې هغه کــــــــومه

نوم د ژوندون مي نوم د علم دی

مړ یم عـــــــــــالمه مړ یم مړ یمه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم اوس مړ نه دی خو د راتلونکي زمانې په اعتبار چې ورته وکتل شي مري.

کنایه:

کنایه په لغت کښې د تصریح نقیض دی (13) او دبیان د علم دپوهانو په اصطلاح کنایه هغه ده چې د یو شي تعبیر په غیر صریح کلام سره وشي) .14)

د مجاز او کنایې فرق:

په مجاز کې د حقیقي معنا مرادول روا نه دي او په کنایه کې روا دی چې حقیقي معنا هم مراد شي.

د کنایې غرض : د کنایې غرض د لفظ تحسین ، دکلام خوږ والی او د اروېدونکي ابهام دی.

د کنایې اقسام:

کنایه پر درې قسمه ده : لومړی هغه ده چې کنایه له موصوفه څخه وي یعني دکنایې څخه ذاتاً موصوف مراد وي لکه عبدالعظیم چې وایي:

سپیني مرغلري د ګلاب پر مـــــــــــخ بهېږي

روغ زړه مې غوځیږي چې اوریږي له نرګسه

په پورته بیت کې مرغلري د اوښکو څخه د ګلاب ګل له مخه څخه، نرګس له سترګو څخه کنایه دی چې اوښکي او مخ او سترګي موصوف باله شي.

د کنایې دوهم قسم له صفته څخه کنایه ده یعني له کنایې څخه مقصد صفت دی لکه رحمان بابا چې وایي:

که د عقل څه اثر لـــــــــــــــري و سر ته

لاس په سر مه شه د هر ګیډي و در ته

لاس په سر کېدل کنایه له سوال او طمع څخه دی، طمع او سوال صفت دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کنايې دريم قسم له نسبته څخه کنايه ده اوهغه يو امر د بل امر دپاره اثبات يا نفي کول دي. لکه دا چي ووايو : "د احمد سترگي په آسمان کي دي" يعني متکبر دی که څه هم صريحاً متکبر نه وي ورته ويل شوي، مگر دده وسترگو ته ئې په آسمان کي ځای وټاکه او دهر چا سترگي چي په آسمان کي وي هغه متکبر دی نو احمد متکبر شو بانسبته کنايه شوه.

دکنايې ملحقات:

د بديع په علم کي ځيني انواع شته چي له کنايې سره خورا لږ اختلاف لري، ځکه ئې نو دالته راوړو هغه دادی : تعريض، توريته، استخدام ، ادماج پر اعته الطلب او نور...

(1)تعريض:

تعريض دادی چي له کنايې څخه داسي موصوف مراد شي چي هغه ذکر شوی نه وي او تعريض د هغه عبارت راوړل دي چي لفظ ئې پر يو شي دلالت کوي اود مفهوم او اشارې له لاري بل شی مرادوي لکه څوك چي بې نوبته کار يا خبري کوي او دا متل ورته ووايه شي : "ژرنده که د پلار ده هم په وار ده."

(2)توريته:

دې نوع ته ايهام هم وايي، او دا داسي دی چي په نظم يا نثر کي يو لفظ استعمال کړي چي دوې معناوي ولري، يوه ليري، بله نژدې. لومړی وار د ويونکي يا اورېدونکي ذهن نژدې معنی ته ولاړ شي مگر مقصد ليري معنی وي. لکه پير محمد کاکړ چي وايي:

جدايي په غم شريك کړم د غمجنو

د هر چا پر غاړه ژاړم لـــــــــــکه نی

د غاړې لفظ دوې معناوي لري نژدې معنی ئې (گردن) او ليري معنا ئې (طرز، اداء، روش) دی. چي د شاعر مقصد هم ليري معنی ده.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(3)ادماج:

ادماج هغه دی چي يو داسي کلام راوړه شي چي دوې معناوي ولري مګر په دوهمه معنی تصريح نه وي شوې د ادماج او توريته فرق دادی چي په توريته کي يولفظ راځي چي دوې معناوي ولري مګر په ادماج کي يو کلام راځي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

سر په لاس درپسي درومم نه قبليږي

نصيب مه شه د چا دا سرګـــــــــرداني

سرګرځول يا سرګرداني دوې معناوي لري دلته پرېشاني غرض ده.

(4)براعت الطلب:

براعاّ الطلب چي حسن طلب ئې هم بولي او د تعريض يو قسم دی يعني په ښه صورت شی غوښتل لکه په دې لنډۍ کښې:

پر ديوال هســـــــــــــــــــــکه شه خوله راکه

يو همزولتيا ده بل منت درته کومــــــــــــه

که دي خوله راکــــــــــــــــــــــړه څه به وشي

زړه به مي ښه شي خوله به بيا درسره وينه

تبصره:

کنايه هم ليري او نژدې لري د نژدې مثالونه ذکر شوه او ليري کنايه لکه دا متل : "ښځه له اجاغه غواړه،اور و لنده بل ته ورکوه" اجاغ کنايه له مهمانداری څخه دی يعني سخا، ځکه چي اجاغ پر اور دلالت کوي او ډېر اور بلول پر ډوډۍ پخولو او ډوډۍ پخول پر سخا دلالت کوي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمن ليکونه

(1)علم الادب يسوعي ــ لومړی جز 56 مخ.

(2)مفتاح العلوم ــ سکاکي 140 مخ.

(3)علم الادب 56 مخ.

(4)علم الادب يسوعي ــ 57 مخ مختصر المعاني 313 مخ او نور.

(5)نوادر الاصول في شرح الفصول.

(6)نوادر الاصول فی شرح الفصول 230.

(7)علم الادب 65 مخ.

(8)پټه خزانه خاتمه.

(9)د علي خان دېوان مخ

(10)د ګل محمد دېوان قلمي.

(11)حدائق البلاغه 30 مخ.

(12)د قلندر قلمي دېوان.

(13)قطوف الدانيه فی علوم ثمانيه 211 مخ.

(14)قطوف الدانيه فی علوم ثمانيه 211 مخ.

علم الادب يسوعي ــ لومړی جز 87 مخ.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قافيې علم

قافيه په لغت کي وروسته او د غاړي پای ته وايي، مثلاً په عربی کي وايي "قفوت فلاناً" يعني په پلانکی پسي ولاړم.(1) او ځکه چي په شعر کي تر ټولو آخر او وروسته راځي او بيت په تماميږي نو اصطلاحاً هغه علم وباله شو چي د نظم له اواخرو څخه بحث کوي، او قافيه د بيت د وروستنۍ کلمې آخر ته وايي مگر په دې شرط چي هغه کلمه عيناً په يوه معنی د نورو بيتونو په آخر کي تکرار نه شي لکه عبدالقادر چي وايي:

که خبر مي شی له خوږ زړگـــــــــــــــــگيه ته

شپه او ورځ به په نارو شي لـــــــــــــــــکه زه

څو تاونه باندي تېر شي چـــــــــــــي پخېږي

د پخو په حال خبر نه دي اومــــــــــــــــــــــــه

که دي سوی چيري زړه د عشق په اور وي

ستا په هاله زړه په سويو بانـــــــــــــــدي سه

عام عالم له حقيقته خبر نه شـــــــــــــــــــول

د تقليد خندا کوي لـــــــــــــــــــــــــــکه کاڼه

گوره بيا د کوم کم بخت سرې په خوله شو

سل ښکنځل راته کـــــوي چي غواړم خوله

په پورته بيتو کي (ته، زه، مه، سه،ڼه) د قافيې توري دي، که څه هم (هـ) تکرار راغلې مگر دا (هـ) ملفوظي نه ده بلکي د (زور) بدل اوعوض باله کيږي او په ټولو بيتو کي قافيه يوحرف او حرکت دی مگر که وروستۍ کلمه تکرار راغلې وه هغه نو بيا رديف بولي او قافيه تر رديف دمخه توری دی، لکه يونس چي وايي:

څو ونه ښانده په مينه باندي سر چا

کله بيا موند شرين وصل د دلبر چا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د "چا" کلمه تکرار راغلې نو ردیف باله کېږي، او قافیه د "سر" او "دلبر" په کلمو کې د "ر" توری دی او څنګه چې تر "ر" دمخه حرف متحرك دی نو په دې بیت کې هم قافیه یو حرف او یو حرکت دی او کله د قافیې تر وروستی توري دمخه توری ساکن وي لکه رحمان بابا په دې بیت کې:

زغره واغونده ملا وتړه د جنګ

هله پسه مرکه کـــــــــوه د ننګ

د "ګ" توری قافیه ده، تر ګاف د مخه "ن" ساکن دی، نو دلته قافیه دوه توري او یو حرکت دی او کله د قافیې تر وروستي توري دمخه دوه توري ساکن وي چې په دې صورت کې نو قافیه دوه توري او یو حرکت دی، لکه د مېرمن حلیمې د خوشحال خان د لور دا بیت:

د آشنای په فکر خوښه هسې شان شوم

نه پوهېږم چې ممتاز که نورجهان شوم

د "شوم" کلمه ردیف دی، نون او الف ساکن دي شین متحرك دی نو قافیه دوه توري او یو حرکت دی همدارنګه که د قافیې د کلمې وروستی توری د قافیې د اصلي کلمې څخه نه وي او د کوم علت په واسطه پورې نښتی وي نو هغه اضافه کلمه هم قافیه بلل کیږي لکه د مېرمن زینبې د میرویس خان نیکه د لور د هغې مرثیې په یوه بند کې چې دخپل ورور شاه محمود په مرګ ئې ویلې ده د "نا" توری چې د ترنم دپاره دی:

ځوان وْ، مېړه د توری جنګ ونا

ولاړ د کام په نام وننګ ونا

دښمن له ده په وینو رنګ ونا

پر میدان شیر وْ یا پلنګ ونا

افسوس چې مرګ دده په خوا سونا

قندهار واړه په ژړا سونا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعر باید د قافیې کم شیان وپېژني ؟

هر ناظم ته د قافیې پنځه شیان پېژندل په کار دي، د قافیې توري، حرکات، انواع، حدود او عیبونه.

(1)د قافیې توري او د هغو نومونه:

د قافیې توري (9) دي او نومونه ئې دا دي : روی، ردف، قید، تاسیس، دخیل، وصل، خروج، مزید، نائر:

د روی توری:

د قافیې د کلمې آخر توری روی بولي، اود قافیې بنسټ پر ولاړ دی خو چې دا توری د نفس کلمې څخه وي، رحمان بابا وایي:

ته چې ماته وایي پر څه کـــــــوې ژړا

نه در معلومېږي دغه خپل جوروجفا

په "ژړا" او "جفا" کي الف د کلمې اصلي توری دی، نوځکه ددې بیت روي "الف" دی او که د نفسي کلمې څخه نه وي هغه د روي توری نه شي کېدلای لکه د پښتو په اشعارو کي د ترنم نون چې اکثګره د بیت په آخر کي راځي لکه : "کوینه" یا "ځینه" . روی د روا څخه اخیسته شویدی او روا هغه رسۍ ده چې داوښ بار په ترې نو ځکه چې په روي ټول بیتونه سره تړل کیږي مجازاً دلته راوړه شو) .2(

د قافیې نور اته توري څلور تر روی د مخه راځي اوڅلور وروسته هغه چې دمخه راځي دادي:

د ردف توری:

هر "الف، واو، یا" چې د روی تر توري دمخه راشي هغه ته ردف وایي او هغه قافیه نو مردفه قافیه بولي خو په شرط ددې چې دالف دمخه توری زورناك او تر واو دمخه توری پېښ ناك او تر "یا" دمخه توری زېرناك وي. دا درې واړه مثالونه د رحمان بابا په دې بیتو کي وګورئ:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د "الف" مثال:

هسي مست یم ستا د شونډو په شراب

چي به نه وي بال دا هسي مست خراب

د "واو" مثال:

ورقونه لټوم د هر مـــــــــــــــــــــــــــکتوب

پکښي غواړم خط وخال د خپل محبوب

د "یا" مثال:

دنیا دار د دنیا کـــــــــــار کا زه ددین

خوانین زما په ملك دي خوشه چین

په لومړی بیت کي "ب" روی او "الف" ردف او په دوهم بیت کي "واو" ردف دی او په دریم بیت کي "نون" روي او "یا" ردف دی.

او که تر ردف وروسته دوه ساکنه راشي لکه دوست، پوست، جوړ، کور یا نوري داسي کلمې نو ځینو پوهانو د ردف وروسته توری هم په ردف کي داخل بللی دی او دا نو زاید ردف بولي، خواجه نصیرالدین طوسي پخپله رساله "معیار الاشعار" کي دا توري په روی کي داخل ګڼي او دا روی نو مضاعف روی بولي. په پښتو کي د ردف "واو" پر دوه ډوله راځي : معروف او مجهول.

قید:

د قافیې بل توری چي تر روی د مخه راځي قید بولي او قید هر هغه ساکن توری دی چي بېله فاصلې تر روی د مخه راشي مګر دا ساکن باید "واو، یا او الف" نه وي لکه : جنګ ، ننګ، درد، غبرګ، چرګ او نور ... او که "الف" او "واو" او "یا" هم وي باید تر الف دمخه زور او تر "یا" دمخه زېر او تر "واو" دمخه پېښ وي، د قید توری اختلاف روا دی لکه بحر او شهر چي سره راوړه شي (3) سعدي وایي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي مصر وچه شام و چه بر و چه بحر

همه روستایند شیراز شـــــــــــــهر

خو د مخرج قيد هم شرط دی او يوه بله خبره هم سته چي دا اختلاف تحسين نه دی بلکي په غزل کي خو قبيح دی او په مثنوي او نورو کي روا دی مگر تحسين نه گڼل کيږي.

تاسيس:

تاسيس هغه ساکن الف ته وايي چي تر روی دمخه راشي مگر دده او دروی د توري تر منځ بل متحرك توری واسطه وي لکه ځناور، دلاور، حاصل، ساتل، او نوري کلمي ... او تاسيس په قافيه کي د لزوم مالايلزم حکم لري، يعني که ئې التزام ونيسي قاقيې ته نقص نه رسوي.

دخيل:

دخيل هغه توری دی چي د "روی" او "تاسيس" په منځ کي واسطه وي لکه د ځناور د کلمې واو.

وصل:

د وصل توري ببله فاصلې تر "روی" وروسته راځي نو که د اضافت توری وي او که د نسبت او که د جمع او که د تصغير يا ربط توری وي مثلاً د عبدالقادر په بيت کي د جمع واو د وصل توری دی، دی وايي:

تر قربان شه سل ښادۍ د ښادمنو

ربه مه وړه خپل غمونه د غمجنو

خروج:

خروج هغه توری دی چي تر وصل وروسته ببله فاصلې راځي، خوشحال وايي:

اې ! چي مخ دي ښايسته دی په خالونه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دا خپل شايست ډېر مه کوه خيالونه

مزيد:

مزيد هغه توری دی چي تر خروج وروسته راشي لکه په پورته بيت کي د (هـ) توری.

نائر:

نائگر هغه توری دی چي بې فاصلې تر مزيد وروسته راشي لکه په پارسي کي د پرداختنيستيش ـ درسا ختنيستيش (4) دا توری په پښتو شعر کي ډېر لږ راځي.

(2)د قافيې د تورو حرکات او د هغونومونه:

دا شپږ دي : رس، اشباع، حذو، توجيه، مجري، نفاذ:

رس:

د تاسيس دالف دمخه حرکت ته "رس" وايي او رس په لغت کي په يو شي په پټه او ورو ورو پيل کول دي او دا حرکت به خامخا فتحه وي، لکه په "ځناور" کي د "نون" حرکت.

اشباع:

د دخيل حرکت ته اشباع وايي لکه په "دلاور" کي د "واو" توری.

حذو:

حذو د ردف د توري دمخه حرکت ته وايي، لکه د "ت" حرکت په "تور" کي او حذو برابر "واو" ته وايي.

توجيه:

د ساکن روی دمخه حرکت توجيه بولي او ساکن روی ته مقيد روی وايي لکه په "سفر" کي د "ف" حرکت.

مجری:

د روی حرکت مجري بولي، لکه : څمه، کومه.

نفاذ:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفاذ د وصل حرکت دی، مګر په پښتو او پارسي کي دا لازمه نه ده چي وصل به حرکت لري. که "خروج" راغلی وْ، البته حرکت لري او که نه وْ راغلی نه ئې لري.

(3)د قافيې قسمونه:

قافيه پر دوه ډوله ده : يوه مطلقه او بله مقيده، مطلقه هغه ده چي روی متحرك وي لکه : کومه،تلمه او نورو کي او مقيده هغه ده چي روی ساکن وي، نوپه دې دواړو قسموکي که د روی توری يوازي راغلی وْ، او دقافيې نور توری ورسره نه وْ، دا قافيه مجرده بولي، او که کوم بل توری ورسره راغلی وْ نوقافيه هغه توری ته منسوبيږي، مثلاً: که روی مقيد تنها وی مجرده ئګې بولي او که د ردف د توری سره راغلی وي مقيد ردف ئې بولي همدارنګه نور...

د قافيو حدود:

قافيه د وزن او حدود په اعتبار پر پنځه ډوله ده:

متـرادفه قافيه:

چي دوه ساکن بېله فصله سره راغلي وي لکه د "ډېر" په توري کي.

متـواتره قافيه:

چي و متحرك د دوو ساکنو په منځ کي واسطه وي، لکه محکم او محرم چي قافيه راوړه شي.

متـدارك قافيه:

چي د دوو ساکنوپه منځ کي دوه متحرك راشي، لکه د "ځپلانه" توری چي قافيه شي.

متـراکبه:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي درې متحرك د دوو ساكنو په مينځ كي راشي، تراكب يو پر بل كښېناستل دي.

متكاوس:

چي څلور متحركه د دوو ساكنو تر مينځ راوړه شي، دا قسم مخصوص په عربی پوري دی، په پښتو كي ئې ما مثال ونه ليد، متكاوس د ګڼ او انبوه په معنی دی.

د قافيې عيبونه:

دا څو رازه دي چي مشهور ئې دادي : افوا، اكفا، سناد، ايطا، تضمين، اجازه، غلو، عدول:

افوا:

د مجری يعني روی د حركت اختلاف ته قلندر وايي:

هوسيه وخورې د سترګـــــــو توری

پر لوړ ولاړه ښكاريان په ګورې

ښكاريان لا كله د ګور بنديان شوه

خيزې ولاړې دي تشي تـــــــــــوري

"توری" او د "يا" په حركت كي اختلاف سره لري.

اكفا:

د روی د توري اختلاف ته اكفا وايي، چي دا ډېر بد عيب دی، لكه : رقاص اوخناس يا روح او يوه يا ټك اوتېګ ، لحاظ او ابراز چي سره راوړه شي.

سناد:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سناد د ردف اختلاف دی لکه کار اوکور چي سره راوړه شي، دا عيب په پښتو او پارسي کي ډېر بد دی، اوهيڅ روا نه دی، مګر په عربی کي جواز لري مثلاً په عربی کي جميل او نزول په قافيه کي سره راتلای شي.

ايطا:

د قافيې د آخر توري تکرار دی په يوه معنی دا دوه قسمه دی : جلي، خفي . جلي هغه دی چي تکرار ئې ښکاره وي لکه ستمګر او خواستمګر. خفي هغه دی چي تکرار ئې نه وي ښکاره لکه : دانا، بينا. جلي ايطا په قافيه کي عيب دی.

تضمين:

دادی چي قافيه په وروستني بيت پوري معلقه شي، يعني لومړی بيت بېله دوهم بيته خپله معنی پوره نکړي لکه عبدالقادر خان چي وايي:

لاړم وباغ ته په نيت دګـــــــــــلو
د پرېکولو آواز د بلبلــــــــــــــــــــو
وکړ دستي مي له لاســــه پرېوتي
هس رنګ مست شوم لکه په ملو

او دا ځکه عيب دی چي دادب پوهان وايي چي د نظم هر بيت بايد دومره مستقل وي چي معنا تمامه کړي البته دکلام د سباق د معنی په ترتيب کي به د نورو سره شريك وي.

اجازه:

دا عيب داسي دی چي دوه مختلف روی سره راوړه شي لکه : کاسب او فاضل.

غلو:

چي د روی توری يو ځای ساکن او بل ځای متحرك راوړی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

عدول:

عدول څو ډوله دی : یو دا چي شاعر د وزن دصحت دپاره په لغت کي تصرف ورکړي بل دا چي په قصیده کي له یوې قافیې څخه وبلي قافیې ته ولاړ شي، دا عیب دی مګر که د قصیدې په مګینځ پخپله شاعر دې تغیر ته اشاره وکړي عیب نه دی، د ځانه څخه د شعر په پای کي لغت جوړول یا پر اصلي لغت څه شی اضافه کول یا د کوم لغت معنی اړول یا بېځایه استعمالول هم عدول دي.

لمن لیکونه

1.المعجم فی معائیر اشعار العجم 153 مخ

2.المعجم فی معائیر اشعار العجم 153 مخ

3.حدائق البلاغه 121 مخ

4.المعجم فی معائیر اشعار العجم 212 مخ

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وینا یا خطابه

تعریف:

وینا چي په عربي ئې خطابه بولي هغه فن دی چي د هغه په واسطه وینا کوونکي پخپله وینا خپل اروېدونکي قانع کوي. او خپل مطلب ته ئې رابولي، او تشویقوي ئې، ځکه نو خطابه په لغت کي د بل د پوهولو دپاره وینا کول دي، او په اصطلاح کي هغه صنعت دي چي د پل د اقناع دپاره کار ځیني واخیستل شي) 1.)

موضوع:

وینا یا خطابه د نورو ادبي فنونو په شان کومه خاصه موضوع نه لري بلکي په هره موضوع کي وینا کېدالاي شي نو ځکه ټول موضوعات که کُلي وي که جزئي که معقول وي که محسوس د وینا د موضوع عنوان راتلای شي خو په دې شرط چي بلاغت پکښې وي) 2.)

غرض:

د وینا او خطابې غرض د اروېدونکو اقناع او ترغیب دی، په هر کار کي چي وي او هر کار ته چي وي) 3.)

اقناع:

اقناع پر دوه ډوله ده، یوه علمي او منطقي اقناع ده چي برهان ئې هم بولي او بله خطابي اقناع، علمي او منطقي قانع کول دادي چي مدعا په برهان ثابته شي او عقل ته هېڅ شك او تردید پاته نه شي، دا راز اقناع په علمي امورو کي وي او دهغه چا کار دی چي د خطابې په موضوع کي متخصص وي یا اقلاً هغه موضوع ئې د ځان فن گرځولی وي، مثلاً : په طبي چارو کښې د ډاکټر وظیفه ده او په مهندسي چارو کي د مهندس یا نور) ... 4)

خطابي اقناع داده چي علمي اقناع ته حاجت نه وي ځکه چي ټول شیان او هر امر ددې وړ نه دی چي په برهان ثابت شي او یا ډېگر داسي کارونه شته چي ثابتوالی او نه ثابتوالی ئې نسبتي دی، یعني د یو موضوع ثبوت په یو خاص وخت او خاص ځای کي اویا نسبتاً مخصوصو خلکو ته درست وي مگر په بل وخت یا بل ځای کي یا د بل چا په نسبت درست نه وي، داسي چاري نو ددې وړ نه دي چي په برهان ثابتي شي، ځکه چي په برهان باید هغه څه ثابت شي چي په هر وخت او هر ځای او د هرچا دپاره یو شانته ثابت وي او که دا هم وړ وي خو د هرچا ذهن بیا د

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

برهان پوهېدلو او درك كولو ته حاضر نه وي له دې كبله ډېر داسي كيږي چي داروېدونكو د اقناع او ترغيب دپاره بېله علمي اقناع بلي اقناع ته هم ضرورت وي چي دا نو خطابي اقناع بولي، په خلص طور خطابي اقناع داده چي عقل دداسي مدعا تصديق وكړی چي له منل شوو يا مظنونه قضاياو څخه مركبه وي چي گويا ظن او گمان هم په دې تعريف كي شامل شوه.

د خطابې لنډ تاريخ:

نطق او وينا د بشري غرايزو څخه دي او هر كله او هر ځای چي انسانان سره اوسي غواړي چي له خپلو همنوعانو سره ارتباط او اړه ولري. څنگه چي د ارتباط مهم شی خبري او وينا كول دی ځكه نو هر څوك غواړي چي بل څوك په خپله خبره او وينا وپوهوي او دوينا په واسطه ئې د ځان ملگری او تابع كړي. نو دې غريزې د بشر ټولني له ابتداء څخه وده موندلې ده. او ټولو وگړو كه پوهېدل كه نه پوهېدل له دې غرېزې څخه كار اخيست او يو دبل داقناع او ترغيب دپاره ئې خبري او ويناوي كولې، ځكه نو ددې فن ابتدائي تاريخ يا د وضع كولو ځای په يقيني توگه ټاكل كېدلای نه شي، هو ! دا ويلای شو چي هر ځای او هرچيري چي هر څوك سره اوسگېدل ددوي په منځ كښې دا فن وْ، مگر البته دكوم علم يا فن په سترگه نه ورته كتل كېدل، او نه چا كوم خاص اهميت وركاوه خو په مجمل او مختصر نظر دا څرگندېږي چي هر ملت چي ډېر پخوا وجود او مدنيت درلود هغه ملت ددې فن ښه پالونكی بلل كيږي، د ماقبل التاريخ حال خورا څرگند نه دی او نه ئې كوم اثر راپاته شويدی، فقط دومره را معلومېږي چي هر ملت پخپله پخوانۍ دوره كي هم پوهان درلوده چي خپلو پيروانو ته ئې لارښوونه كوله او هم دا ښكارېږي چي د وينا او خطابې زوړ شكل بايد اكثراً بلكي كاملاً د مختصرو جملو او شعر او سرود په جامه كي وْ. په دې ترتيب نو په شرق كي د خطابې لومړی زانگو بايد د آريانانو پخوانی مركز وبولو ځكه چي هغه وخت تر هر نژاد د آرين نژاد متمدن او د ښو سرودو خاوند وْ. چي دلته نو دا يادونه ضروري ده چي با

آريانا او خطابه:

و مو ويل چي پخوا د وينا او خطابې شكل شعري جامه اغوستې وه چي گويا شاعرانو د خطيبانو او نطاقانو وظيفه هم پر خپله غاړه اخيستې وه او اجرا كوله ئې او هم له بلي خوا وينو چي آرين نژاد څو زره كاله پخوا خورا لوړ مدنيت درلود حتی د ريگويد غوندي مهم او غټ كتابونه ئې هم لرل او "ريشي" گانو به د ملت دهري طبقې دپاره په جلا جلا توگه لارښووني كولې او انسانان به يې سمي لاري ته رابلل، نو دا اټكل كولای شو چي د خطابې او وينا لومړي پالونكي هم ددې خاوري آريانان دي ځكه چي د آرين د نژاد لومړی مركز تر آريايي هجرت دمخه همدا ځای وْ، نو له دې كبله په ډېرو پخوانيو دورو كي د سرودو د روزني دپاره چي كومه روښانه دوره شته د رېگويدا دوره ده چي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(1000 � 2000 کاله) د مسیح تر میلاد دمخه وه او ویدي کتاب خو د افغانستان په زړې آریایي خاوره کي مینځ ته راوتلی دی نو د وینا اوخطابې د روزني لومړۍ زانګو هم باید دغه خاوره وبولو، د ویدي عصر "ریشیا ګانو" یعني شاعرانو چي د ملت لارښوونکي او خطیبان او مبلغین وه ټولو خپله وظیفه په سرودونو کي اداء کوله او د سرودونو په واسطه ئې خلکو ته مذهبي اودنیایي قوانین ښودل، پاتي په اجتماعي توګه د مړو د تدفین یا د واده د تجلیل مراسم پر ځای کول دا ټول پردې دلالت کوي چي (څو زره کاله) پخوا په دې خاوره کي چي د آرین نژاد لا هند او پارس ته نه وه تللی د وینا او خطابې فن ته وده ورکول کېدله، هو ! آریائیانو د مصر د فرعونانو په شان یا د هیورغلیف دکیسو په ښېر خپلي ویناوي په ډبرو کي ونه ګنډلي او نه ئې د پاپیروس پر پاڼو ولیکلي او نه د کلدانیانو او آشوریانو او بابلیانو غوندې ئې پر غرینو ډبرو اوپخو ختو خپلي کیسې را پرېښودلې، بلکي دوي د خوږو او جذابو سرودونو او شعرونو په واسطه پر پاکو آریایي زړو باندي خپلي ویناوي (چي ددوي د مادي او معنوي ژوندون جزئیات راښیي) نقش کړې او د صمیمي عشق او مینې په شان له یوه زړه بل زړه ته بې ړغه نقل شوه څو بعضي ئې تر موږ هم راورسګېدل دا سرودونه د 18 قرن په اولو کي د کاغذ پر مخ ثبت شول (5) یعني تردې وخته د خلکو په سینواو خولو کي وه، هغه وخت ئې دې خطیبانو یا په بل عبارت شاعرانو ته " ریشي" ویله ، دې "ریشي" ګانو پخپلو ښکلو سرودو کي خطابې بیانولې کله به یې دخپلو پلرو او نژاد نجابت او پاکي او کله به ئې دقوم او ټبر قوت او واك خپلو اروېدونکو ته ستایه کله به ئې د خپلو شاهانو عظمت او هم بیاناوه کله به یې د خپلي ښکلي مځکي او هیواد ستاینه او صفت کاوه، کله به ئې زلمیانو او نجونوته د عفت او نجابت لار ښووله او کله به ئې د دهقانانو سره د کرهڼي خوږې مرکې کولې، د وینو صافوالی، د نژاد پاکي، د کورنۍ د قانون احترام، په ټاکلي وخت واده، د ټبر غښتلوالی، د اندامو تناسب، د ښځګرې ښکلیتوب، د بدن صحت ، د روح نشاط، زړه ورتوب، جنګیالیتوب او نور داسي صفتونه ددوي په وینا کي په خورا ساده او طبیعي صورت لیدل کیږي. د خپلو شیدو لرونکو غواوو ، د خپلو شنو وښو، د خپلو آبادو غرو، د خپلو ډکو سیندو، دخپل د ستورو ډك آسمان تعریف په ډیرو خوږو الفاظو بیانوي څکه نو موږ دوی د آریایي روح روزونکي او دهغو د روحیاتو ساتونکي او داجتماعي ژوندون لارښوونکي ګڼو، مثلاً د مثال په توګه : د مړوښې (ازدواج) لار او سعادت د اویستا "یاسنا" د کتاب 53 فصل کي په ډېر ښه ډول ښیي، چي ګویا د آریانانو دنجابت یوه ښه او برجسته نمونه ده. د واده د جشن او خوښیو په وخت کښې یو روحاني خطیب دا وینا پخپلو اشعارو کي وایي :

"زه هغو پیغلونجونو ته چي غواړي میړونه وکړي څو له نصیحته ډکي جملې وایم ! او هم تاسي زلمیانوته ئې ارووم، څکه چي زه په هغو جملو ښه پوهېږم .... نو تاسي ئې پخپل غوږ کي ټینګي ونیسئ!

پاك او روحاني ژوندون ددین له لاري د خپلو مندو او پلور څخه زده کړي او په دې پوه شئ چي په دینداری کي یو دبل مینه او محبت سره غواړئ، څکه چي یوازي محبت کولای شي تاسي نیکمرغه او خوشبخته کړي) . 6(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا داسي نور مثالونه چي تر ټولو مشهور د زردشت مشهور ګاتونه دي چي هر ګات ئې معناً یوه وینا او خطابه بلل کیږي د آریانا نور خطیبان تر اسلام دمخه ټول هغه پوهان دي چي سرودونه ئې ویل او خپل ټبر ته ئې د ژوند سمه لاره ښودله چي دکتاب د پاڼو د تنګوالي او دموضوع د اوږدوالي له بیري مو دهغو دنومو د راوړلو څخه صرف نظر وکړ او تر اسلام وروسته هم په افغانستان کي خطیبان اونطاقان وه، اوس څم د نوری دنیا خطیبانو ته.

یونان او خطابه:

کوم ملت چي خطابې ته علمي رنګ ورکړ او هغه ئې دمنطق د پنځګونو صفتو څخه وبلله یونان او د یونان فلاسفه وه،څنګه چي سیسرون (7) د روم مشهور فیلسوف او خطیب پخپل کتاب بروتوس کي لیکلي لومړی طایفه چي په یونان کي په خطابه او وینا مشهور دی "سوفسطائیان" دي او ددې طایفې منځ ته راتله داسي بیانوی) : 8(

کوم وخت چي د صقلیا (سیسل) د جزیرې ظالمانو او یاغیانو او غاصبو حکومتو سقوط وکړ تر هوسایي او امنیت وروسته خلکو قضایي محکمو ته خپل عرضونه وړاندي کړه، څنګه چي دعوې ډیري وې او مدعیانو هم خپلي دعوې ښه نه شوای ثابتولاي نو ځکه ددعوې وکیل ته وکیلان ډېګر شوه اوهم ددې دپاره چي یو پر بل بری ومومي د ښو دلائلو په لټون او پیدا کولو کي ئې زیار یوست. ددې زیار په اثر د خبرو فصاحت منځ ته راغی او د وینا او خطابې بازار تود شو، څو چي هغو کسانو چي په دې فن کي یې ښه لاس موندلی وُ، خورا لوړ مقامونه اشغال کړه، او په دې طائفه کي چي کوم دوه ډېر مشهور شوه دوه کسان دي : یو "کوراکس (9) بل "تینسیاس" نومیده، په یونان کي دا دوه لومړی کسان دي چي د نطق او خطابې د تدوین فکر ئې مغزو ته ورڅېرمه شو، او دوي غالباً خپل دلائل لیکل او بیا ئې محکمې ته وړاندي کول تر دوي وروسته دوو نورو کسانو "پروتاګراس" (10) او بل "کرجیاس" (11) نومېده بیخي ډېر اهمیت او شهرت وموند ځکه چي دومره ښه نطق ئې کاوه چي تل به ددوی مدعیان محکومه وه، او بری به ددوی په برخه و، څنګه چي وکالت او نطق ډېر اهمیت وموند، نو ډېرو اشخاصو توجهه دې خواته شوه او هر چا غوښته چي ښه نطاق او وینا کوونکی شي، نو ځکه د پروتاګراس او ګرجیاس څخه غوښتنه وشوه چي ددې فن د اصولو تدریس شروع کړي هغو هم د سیسل د جزیرې په مرکز د "سیراکوز" په ښار کي کورسونه جوړ کړه، او د څه فیس په عوض به ئې د خطابې او نطق د فن زده کړه نورو ته کوله، دوي په دې کار کښي دومره مهارت وموند چي خلکو دوي ته د "سوفیست" (12) لقب ورکړ. او سوفیست ئې په یوناني ژبه یو پوه اوحکیم سړي ته ویل، چي په ډېرو علومو به عالم وُ مګر څه موده وروسته ددوي پیروانو یعني محکمو وکیلانو دا فن خورا بد استعمالاوه او بده استفاده به ئې ځیني کوله ددوی د شاګردانو فقط دا مقصد وُ چي خپل مقابل په هر صورت چي که حق وي که ناحقه باید مغلوبه ئې کړي، د حق او عدالت له دائرې ووتل د روه او مغالطه او خطا ایستل بیخي پکښي ډېر شوه، ځکه نو د خلکو کي بد ایسېدل، او وکیلان به ئې په بده ستایل او دعامو خلکو په نظر کي سوفیست کلمې هم خپله حقیقي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنی بایلوله او سوفیست دروهلئ، غولوونکئ مغالطه کار وباله شو، ددوي کار په سفسطه مشهور شو اوددوي طائفه باطله وبلله شوه پای ته ددې طائفې شاملین او شاګردانو ویل چي د شیانو حقیقت پېژندلای نه شو او فرضاً که ئې وپېژنو بل چا ته ئې معرفي کولای نه شو، څنګه چي ددوي عقیدو د خلکو په فکرو کي ډېر انقلاب او تشتت څرګند کړ او د اجتماعي حیات دپاره ډېر مضر وْ، نو خلك ئې بالمقابل جګړې ته تکړه شول، او لومړی سړی چی ددې طائفې پر ضد يې ملا وتړله سقراط وْ، چي په تصوراتو او ادراکاتو کي بحث کول دده مفکوره ده، مګر سقراط غلبه ونه موندله، تر ده وروسته افلاطون ددوی پر ضد اقدام وکړ او په تصدیقاتو کي ئې خبري شروع کړې او ددوي څو کتابونه ئې شرح او ددوی دلائل يې ټول رد کړه مګر افلاطون پوره بری ونه موند خو چي ارسطو مینځ ته راغی او دا پیاوړی فیلسوف د دوي د عقایدو دبندولو دپاره راولاړ شو د خلکو دخبرولو دپاره يې منطق تدوین کړه او مخصوصاً ئې خطابې ته ډېر اهمیت ورکړ او په خطابه کي ئې یومستقل کتاب تالیف کړ.

د یونان وینا کوونکی:

د میلاد دمخه تر لسم قرن پوري د یونان د وینا کوونکو یعني خطیبانو نوم نشته تر دې تاریخ وروسته ډېر خطباء پکښې پیدا شویدي خصوصاً د یوناني لوی شاعر "همر" له دورې څخه د ډېرو خطیبانو نومونه یادېږي چي مشهوره ئې دادی:

1.سولن Solon د آتن قانون ایښوونکی او د هغه ځای د اهالیو د اجتماعي خویو او آدابو مصلح (558 _ 640) تر میلاد دمخه.

2.پي سیس ترات Pisistrate د سولن رقیب او د هیپارك زوی، دا سړی د همر د اشعارو ټولوونکی دی (528) تر میلاد دمخه.

3.تمیسیتو کل Themistocle یونانی سردار اود لښکري خطیبو مشهرو خطیب په (464 _ 528 ق م)

4.اریستید : سیاسي خطیب د تمیسیتو کل رقیب.

په یونان کي خطابه تر میلاد دمخه د پنځم قګرن په پای کي د پریکلس له عصره خپلي نهایي لوړتیا ته ورسېدله او دا لاندي کسان ډېر مشهور شوه:

1.پریکلس Pericles چي د آتن له لویو نامدارو زعماوو څخه وْ او هم یو قوي او غټ خطیب باله کېده.

2.اېسوکرات Isocrate په تتبیني خطابه کي (436 _ 338) تر میلاد دمخه.

3.دمستن Demositine امیر الخطباء د ویناکوونکو مشر (381 _ 312 ق).

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

4.اسکین : د دمستن رقیب مشاجروي خطیب ؤ (387 _ 312 ق م) دمستن هغه خطیب دی چي د وینا او خطابې په ټولو فنونو کي ئې خورا لوی لاس درلود دده ډیري معروفې او ښې خطابګې هغه دي چي د فلپ مقدوني د اسکندر د پلار پر ضد ئې کړیدي او پنځلس کاله د خپل وطن دساتني دپاره ئې دهغه سره مخالفت کاوه دا خطابې دفیلپیك نومیږي چي په فرانسوي هم ترجمه شویدي.

روم او خطابه:

څنکه چي د سیسګرون په قول د سوفیسطایانو سته له سیسل څخه اېښوول شوې وه، او بیا د سوفیسطائې عقیدې په اثر یا ددې عقیدې پر خلاف منطق منځ ته راغله اوخطابه د منطق مهم رکن وباله شو نو لیري به نه وي چي ووایو د خطابې د علم د وضع باعث روم یا رومیان دي، مګر البته په علمي حیث د خطابې فن یونانیانو تر هرچا دمخه تدوین کړیدی او وروسته د سیاسي شخړو په واسطه په روم کي هم دې فن شهرت وموند او د روم کوم وینا کوونکي چي د ذکر وړ دي دادي) : 13(

1.کانون : چي مهم نقاد دی (232 _ 174) تر میلاد دمخه.

2.ژول قیصر : (101 _ 44) تر میلاد دمخه چي د روم مشهور سردار ؤ.

3.سیسرون : چي امام الخطباء باله شوی دی، په (106 _43 ق م) چي له هره حیثه د روم له اولو درجو وینا کوونکو څخه ګڼل شویدی.

ددې دریم خطیب درې ډوله خطابې ډېري مشهوري دي چي نومونه ئې دادی : لومړی "کایتلي " دوهم "ورین" دریم : "فیل پیك " لومړی خطابګې ئې د رومی سردار پر خلاف ویلي دي چي هغه غوښته د روم جمهوریت له منځه ورك کړي، خو سیسرون چي خپلي څلور ویناوي د سنا په مجلس او نورو عمومي مجلسو کي وکړي هغه سردار په نفي بلد محکوم شو، او سیسرون ته د سنا لخوا "د وطن پلار" لقب ورکړه شو.

دوهم ډول خطابې ئې د سیسل د جزیرې د یو مستبد او یاغي حاکم پر خلاف کړي وي چي تر محاکمې دمخه فرار شو.

دریم ډول خطابې ئې د آنتوان پر ضد چي د روم مشهور سردار ؤ پر خلاف کړي وې، او دده ټولي ویناوي په فرانسوي ترجمه او طبع شویدي.

عرب او خطابه:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عربو کي تر اسلام يو سلو پنځوس کاله دمخه دخطابې تاريخ شروع کيږي تر دې تاريخ پخوا څه په لاس کي نشته، ددې دورې په خطابو کښې اکثر دا موضو نه بيانېدل:

و جنګ ته ګمارل، د خون اخيستلو ترغيب د جنګ پر وخت، د اولسو په منځ کي روغه کول، وياړنه او مباهات، د نمائنده ګانو په واسطه د مقصد څرګندول، د ښو کارو توصيه او له بدو ځان ژغورل،د واده پر وخت د زوم او ناوي ستايل او نور داسي...

د عربو وينا کوونکي:

د عربو د خطباء زړونه لوی او صورتاً هم قوی خلك وه، ځانونه ئې پاك او ستره ساتل، شا وخوا ئې ډېر نه کتل، او څه چي ئې ويل هغه ئې کول، د خطبو پر وخت ئې مخصوص خويونه درلودل، مثلاً : د واده په خطبو کي به ئې په ولاړې پر لوړ ځای او يا اوښ پر شا وينا کوله او دا ددې دپاره چي ټول خلك ئې ږغ واوري، او دده دلاس او سر ښورول او حرکتونه په سترګو ووينې، لويه لنګوټه به ئې تړلې وه پر لکړه يا نېزه يا ليندۍ به ئې تکيه کوله، او کله به ئې هغه ښوروله او اشاره به ئې په کوله (14) د عربو ددې دورې خطيبان ډېر وه، چي د پخوانيو خطيبانو څخه ئې د لوی زوي کعب وْ چي د رسول کريم (ص) اوم نيکه دداو په عربو کي ئې دکنانه طايفه خصوصاً او نور عرب عموماً ښې لارې ته رابلل دې سړي په عربو کي دومره اهميت وموند چي دده مرګ ئې د تاريخ مبداء وګرزوله، او تر عام الفيل پورې د تاريخ مبداء وْ، د عربو د جاهليت د وخت بل مشهور خطيب قيس بن ساعده وْ، دا سړی هم ټولو عربو په فصاحت او بلاغت اوحکمت اوموعظه منلی وْ، او دده نطق او ذکاء جوړ متل ګرزېدلی وْ، که څه هم تر اسلام دمخه خو موحد او د قيامت پر ورځ ئګې ايمان درلود، او ټول عرب ئې له بت پرستۍ څخه منع کول، او دلوي خدای عبادت ته ئې رابلل، وايي چي دی لومړی سړی دی چي پر لوړه وخوت او په خطبه کي ئې د (امابعد) کلمه استعمال کړه ، او دوينا په وخت کي به ئګې پر توره يا لکړه تکيه کړې وه، او د فصاحت دا اصل چي "البيناَ على من ادعى والبين على من انکر) هم دده له ويناوو څخه دی، رسول کريم (ص) تر بعثت دمخه يوه ورځ دده وينا اورېدلې وه او خوښه کړې ئي وه، دی تر بعثت لږ دمخه وفات شويدی، او دده ډېره مشهوره وينا هغه ده چي د عکاف په بازار کي ئې ويلې ده او هغه

داده:

"ايهناس ! اسمعو اوعوا من عاش مات و من مات فات، وکل ما هو آت آت، ليل داج ونهار ساج، وسماء ذات ابراج، و نجوم تزهر، وبحار تزخر، وجبال مرساآ، وارض مدحاآ، وانهار مجراآ ان فى السماء لخبراً وان فى الارض لعبراً مابال الناس يذهبون و يرجعون ارضوواقاموا ؟ ام ترکو اقناموا يقسم قس باالله قم لااثم فيه، ان الله ديناً هو ارضي لکم وافضل من دينکم الذى لنتم اليه انکم لتاتون من الامر منکرا"

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه :

"ای خلکو ! واورئ او ښه يې زړه ته تېره کړئ، څوك چي پر دنيا اوسي مري اوڅوك چي مړشو ورکيږي، هر څه چي راځي راځي، شپه تياره، ورځ رڼا، د آسمان له برجو سره ستوري ځليږي، دريابونه مستی کوي، غرونه ټينګ دي، او مځکه غوړولي شوې ده، او ولې بهيږي، نو رښيتا چي په آسمان کي دليل او خبر او په مځکه کي عبرت شته، دا څه کيفيت دی چي خلك ځي او بيرته نه راګرځي؟ ايا خوښ دي چي هلته اوسي؟ اوکه پرېښود شويدي نو بيده دي؟ "

قس " په خدای سره قسم خوري چي په دې کي هيڅ ګناه نشته چي دلوی خدای دين ستاسي تر اوسني دين ښه او هم ستاسي خوښيږي، نو رښتيا چي تاسي يو منکر او بدکاره ته رهي ياست."

ددې دورې بل مهم او مشهور خطيب اکثم بن صيفي دی،دې خطيب د کسري نوشيروان په مقابل کي خطبه ويلې ده چي د کسری د اعجاب سبب شوله او ده ته ئګې وويل : "که په عربو کي بې تا څوك نه واي يوازې ته کافي وې" او هغه ډېر ښه خطبه چي ئې کسری ته ويلي ده داده : "ان افضل الاشياء اعاليها واعلى الرجال ملوکهم وافضل الملوك اعمها نفعاً و افضل الخطباء اصدقها الصدق منجاآ والکذب مهواآ آفته الرای الهوا والعجز مفتاح الفقر شر البلاد بلاد لا اميريها الصمت حکم وقليل فاعلهُ ، البلاغه الايجاز من شدد نفر ومن تراخي تالف"

ترجمه:

"بهترين د شيانو عاليترين د هغو دی، عاليترين د خلکو پاچهان دي، او بهترين د پاچهانو هغه دی چي نفع ئې عامه وي ، بهترين د خطيبانو هغه دی چي رښيتا وايي، رښيتا ويل د نجات سبب دي، درواغ ويل مهواآ دي درای آفت هوا او هوس دی، عجز د فقر کلي ده، په ښارو کي هغه ښار بد دي چي امير نه لري، پټه خوله حکمت دی،او پټ خولي لږ دي، بلاغت ايجاز دی، هر څوك چي شدت کوي د خلکو نفرت ډېروي او څوك چي مهرباني کوي خلك پر ځان راټولوي"

دا خطبه او نوري خطبې ئګې خطابي جنبه چنداني نه لري، بلکي لنډی لنډی جملې دي چي په مختلفو چارو کي د پند او موعظې په رنګ ويلي شويدي.

تر اسلام وروسته:

په عربو کي تر اسلام وروسته وينا ډېره لوړه موقع وموندله او نوي سبکونه او خصوصيات پکښي پيدا شوه، مثلاً د جمعې ، اخترو او حج خطبې سياسي دخلافت او سلطنت د ټينګولو دپاره ويناوي پکښي داخلي شوې د وينا او خطبو شروع کول په حمد او ثنا سره شروع شوه، د قرانکريم آيتونه تضمين شوه، او مرسته ځيني واخيستله شوه، همدا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شان د لنډوالي او اوږدوالي له حیثه ددې دورې خطباء دومره ډېر دی چې په هیڅ عصر کې دومره نه وه، خو دلته ئې څو مشهور خطیبان راوړو :

لومړی چې تر ټولو خطیبانو ئې اوله درجه وړېده رسول کریم (ص) دی چې هیڅوك دده ودرجې ته نه و رسیدلی او دومره بلیغي او فصیحي او جاذبې ویناوې ئې کولې چې ټول خلگ به دده پر وینا مینان کېدل او د هر چا دا زړه غوښته چې دده وینا واوري یا اقلاً دوې خبرې ورسره وکړي، حتی مخالفینو هم دده (ص) ویناوې اروېدلې او ویل به یې چې "محمد د خبرو سحر لري" دوهم خطیب علی کرم الله وجهه دی چې امام الخطباء باله شویدی، او د سید رضي نهج بلاغته ددې خبرې شاهد دی ، نور مشهور خطیبان سحبان، امل زیاد بن ابیه حجاج بن یوسف ثقفي، خالد بن ولید او نور چې خطبګې ئې په کتابو کې ذکر شویدي.

آشور او خطابه:

کوم بل ملت چې د خطابې آثار ځیني څرګند شویدي د آشور ملت دی چې دوې د نیکه ګانو د پخوانیو نوشتو څخه چې په میخي خط لیکلي پاته شویدي او هغه غالباً ددوی د ارباب الانواعو او پاچهانو قولونه دي چې وعظ او آداب ئې ښودلي دي.

خطابه په منطق کې:

خطابه دوه مخه لري : یو علمي بل ادبي.

له علمي مخي خطابه:

د علمي مخي خطابه د منطق د پنځګونو صنعتونو څخه ده، ځګکه نو باید لومړی د منطق په شاو خوا کښې لږ څېړنه وکړو بیا به د خطابې مقام په منطق کې وښیو.

د منطق د علم واضع څرګند نه دی خو دمدون اوبشپړونکی ئې ارسطو دی دمخه هم د منطق بحثونه وه مګر تدوین شوي نه وه ارسطو تدوین او بشپړ کړه ، او د منطق پاشلي او غیر منظم قواعد او قوانین ئې راغونډ کړه بلکې تر ارسطو دمخه خلکو له منطقه بد وړل او حکماوْ ئې تدریس نه کاوه حتی د افلاطون استاد سقراط په ټولو منطقي او فلسفي بحثو کې یوه کلمه هم نه ده لیکلې او دده ټول فلسفي عقاید دده دوو شاګردانو زینفون او افلاطون له کتابو څخه ښکاره شویدي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

افلاطون په لومړی سر کي د خپل استاد لاره ټينګه کړې وه خو په پای کي دکمزورۍ او ضعف له رويه وبېرېده چي دده عقايد له منځه ولاړ نه شي، نوئې دکتابونو په ليکلو شروع وکړ) 15. (

د ارسطو منطق:

دارسطو منطق اته کتابه دي چي نومونه ئې د ترجمې سره دادی:

فاطيغورياس يعني مقولات

باري ارمانياس يعني تصورات او قضيه او اقسام ئې

لومړی آنالو طبقای يعني د قياس تحليل (د قياس مقدمې او اجزا او اقسام او عکوس ئې ...)

دوهم آنالوطبقای = برهان

طوبيقا = جدل

صوفسطيقا = مغالطه

ريطوريقا = خطابه

بوطيقا = شعر

دا چي داکتابونه يوه مجموعه وه يا جلا جلا اختلاف دی مګرمحققه خبره دا ده چي شپږ کتابونه (مقولات، تصورات، او قضيه، دقياس تحليل، برهان ، جدل، مغالطه) يوه مجموعه وه او دوه کتابه (خطابه او شعر) جلا کتاب او مجموعه وه ددې دواړو مجموعو نوم ئې "ارګانون" ايښی وْ "ارګانون" په يوناني کي "اوزار" او آلې ته وايي. دلته هم ځکه چي منطق د قانون يو آله ده نو ارګانون ورته وويل شوه.

په دې ترتيب نو څرګنده شوه چي له علمي مخي خطابې په منطق کي لوړ مقام درلود او د ارګانون يوه جزء باله کيدله.

د منطق پنځګونه صنعتونه:

د منطق پنځه صنعتونه دادي : برهان ، جدل، مغالطه، خطابه او شعر) 16(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

_ برهان:

برهان هغه قیاس دی چي له یقیني قضایاوو څخه مرکب شوي وي چي اصول ئې دادي : اولیات، مشاهدات، تجریبات، حدسیات، فطریات او متواترات:

.1اولیات:

اولیات هغه قضایا دي چي هېڅ ډول استدلال ته اړ نه وي لکه کُل تر جز لوی دی.

.2مشاهدات:

هغه قضایا دي چي په ظاهري یا باطني حواسو درك كاوه شي لکه دا چي لمر روښانه دی او زه تږی یم.

.3تجریبات:

هغه قضاي دي چي د آزمايښت او تکرار له امله ثابت شوي وي لکه دا

چي کونین تبه لیري کوي.

.4حدسیات:

هغه قضایا دي چي د انسان ذهن د ټاكليو شوو مبادی څخه نتیجو ته ولاړشي لکه دا چي : د سپوږمۍ رڼا له لمره ده.

.5فطریات:

هغه قضایا دي چي د هغو د دواړو خواوو تصور له نسبته سره په حکم کي کافي نه وي. بلکي په غیر حسي یعني ذهني واسطه پوري اړه ولري او دا واسطه باید د قضیې د اطرافو د تصور په وخت کښې له ذهنه غائبه نه وي لکه دا چي څلور جفت دی، ځکه چي په دې قضیه کي حکم په ذهني واسطه سره دی چي هغه انقسام بمتساوین باله کیږي.

.6متواترات:

هغه قضایا دي چي حکم په هغو کي د یوې ډلې له خولې وي او اقلاً ددې ډلې موافق پر درواغو محال وي لکه دا چي مکه موجوده ده.

_ جدل:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

جدل هغه قیاس دی چي له مشهوراتو او مسلماتو څخه مرکب وي.

.1مشهورات:

هغه قضایا دي چي د بشري ټولني پرې اتفاق وي لکه دا چي : ښه ښه دي بد بد !!! یا دا چي د ځینو په عقیده پرې اتفاق وي.

.2مسلمات:

هغه قضایا دي چي د مناظگرې په وخت کي د یوې خوا په نزد منلي شوي وي یا دا چي په یوه علم کي برهاناً ثابت شوي وي او په بل علم کښې د مسلمه اصولو په عنوان منل شوي وي. لکه د حساب قواعد چي د ریاضي په اکثرو علومو کي د مسلمه اصولو په توګه اخیستل شوي دي.

_ مغالطه:

مغالطه یا سفسطه هغه قیاس دی چي له وهمیاتو او مشبهاتو څخه مرکب وي.

.1وهمیات:

هغه قضایا دي چي په هغو کي وهم حاکم وي نه عقل.

.2مشبهات:

هغه درواغجن قضایا دي چي د رښتنیو او صادقو او اولیه قضایاو سره شبیه وي لکه دا چي : انسان ویښته لري او ویښته شین کیږي نو انسان شین کیږي.

_ خطابه:

خطابه هغه قیاس دی چي له مقبولاتو او مظنوناتو څخه مرکب دی.

.1مقبولات:

هغه قضایا دي چي دداسي کسانو څخه واخیستل شي چي پر هغو د اروېدونکو اعتماد او اعتقاد وي لکه انبیاء، اولیاء، پوهان او نور...

.2مظنونات:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه قضایا دي چي په اروېدونکو کي د هغو د صحت او رښتیا والی گمان پیدا شي.

ــ شعر:

شعر هغه قیاس دی چي له مخیلاتو څخه مرکب وي او مخیلات هغه خیالي قضایا دي چي د نفس د انبساط او انقباض باعث وگرزي.

له ادبي مخي خطابه:

خطابه له ادبي لحاظه ځانته فن دی او دا خبره نشته چي دمنطق جز باله شي ادبي تعریف او د ادبي خطابې موضوع او غرض خو دمخه په لومړۍ برخه کي ولیکل شو دلته به د خطابې اصول ولیکو:

د خطابې اصول:

د خطابگۍ اصول درې دي : ابتکار ، تنسیق، تعبیر.

.1ابتکار:

د اروېدونکي د قناعت د وسائلو په ټاکلو کي فکر په کار اچول ابتکار دی. چي دهغه په اثر د اروېدونکي عواطف په شور راشي.

.2تنسیق:

دخطابې د معنا او د اجزاوْ د سیاق انتظام ته تنسیق وایي د تنسیق څخه مقصد د خطابې د اجزاوْ د ترکیب ټینگښت او دهغو یوله بله ارتباط دی، دا ددې دپاره چي اغېزه او تاثیر ئې ډېر شي او د اروېدونکو زړه تنگ نه شي د تنسیق اصول درې دي : مقدمه ، اثبات ، خاتمه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدمه:

وینا کوونکی باید له مقدمې څخه درې نتیجې واخلي، یوه دا چې زړونه جلب کړي او خلك ځانته متوجه کړي، دا له "ښه افتتاح" څخه

پیدا کیږي. دوهمه دا چې اروېدونکي باید د اجمال په توګه د خطابې موضوع له مقدمې څخه وفهموي، دا "دمقصد له بیان" څخه لاس ته راځي. دریمه دا چې د اروېدونکو شوق اوترغیب خپلي وینا ته پیدا کړي چې د وینا کوونکي وینا په ډېر شوق واوري دا د "خطبې په تقسیم" اړه لري.

ښه افتتاح:

ښه افتتاح داده چې الفاظ صحیح او سپك او معنی ئې څرګنده وي حشو او زوائد ونه لري، او افتتاح څلور قسمه لري : لومړی دا چې د یو موضوع په شرحه کي بېله تکلفه پیل وشي، دا افتتاح په عادي مجلسو او ادبي محافلو کي ښه ده، دوه دا چې دمطلب بیان په ښو خوږو او جذابو الفاظو او ښه تعبیر سره شروع شي، دا په هغو ځایو کي وي چي د یوې مهمې او لویې واقعې ښکاره کول وي. لکه ابوبکر صدیق (رض) چې د رسول اکرم (ص) د رحلت په ورځ چي هیچا دا جرئت نه درلود چي د حضرت وفات ښکاره کړي دی پر منبر وخوت وې ویل : " ایهناس انه من کان یعبد محمداً قدمات ومن کان یعبدالله فان الله حی لایموت" دریم دا چې د اروېدونکو غوږو ته د هغه کار علل ورسول شي چي خلك ئې د همت پر کښته والي حمل کوي، څلرم دا چې د حال د اقتضا سره سم په وینا کي کنایه، تعریض، تلویح او اشاره راوړه شي.

د مقصد بیان:

د مقصد بیان دادی چي حاضرینو ته خپل مطلب څګرګند کړي، او ددې شرطونه پنځه دي : لومړی دا چي د یوې چارې په شاوخوا کي وي ځکه چي د موضوع وحدت ښه څرګندوي. دوهم دا چي د مقصد بیان باید واضح وي او په صافو او ښکاره الفاظو وویل شي، ځکه چي د موضوع پېوالی اروېدونکي ستړي کوي.

دریم دا چي په اروېدونکو کي نشاط پیدا کړي او دا دمطلب په ابتکار اړه لري دا په هغه وخت کي چي اروېدونکي خواشیني اوغمګینه وي. څلرم دا چي له اصلي مقصد خارج نه شي ځکه چي له مقصده وتل د اروېدونکو د حواسو د پریشانی سبب کیږي او نتیجه لاس ته نه راځي. پنځم دا چي وینا کوونکی باید وار دواره د تفصیل په توګه په موضوع کي داخل نه شي، ځکه احتمال لري چي نتیجې ته به ونه رسیږي، یا به د ډېر غالمغال سبب وګرځي او له

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقصده به پاته شي، اول باید د اجمال په توګه مقصد شروع شي او ورو ورو چي د اروېدونکو زړونه ځانته جلب کړي په تفصیل به شروع کوي.

د خطبې تقسیم:

وینا باید پر څو اجزاوْ وویشل شي، ددې فائدې دادی چي : اول خو وینا کوونکی د معنا له تکراره ساتل کیږي، دوهم دا چي اروېدونکو ته د خطیب سبك او روش معلومیږي، دریم دا چي پخپله وینا ښه واضحه او ښکلي راځي. مثلاً علی کرم الله وجهه پلرونه داسي ویشي : پلرونه دري قسمه دي : یو هغه پلار چي تا پیدا کوي، دوهم هغه پلار چي تعلیم درکوي، دریم هغه پلار چي تاسي روزي.

اثبات:

د تنسیق دوهم اصل اثبات دی د وینا د موضوع تائید دی، چي په برهان او دلیل سره وشي، اثبات پر دوه قسمه دی : ایجابي، سلبي.

ایجابي:

ایجابي هغه اثبات دی چي د یوې موضوع شرح وویله شي، بیا هغه په ښکاره او ټینګو دلائلو ثابته شي دې ته تبیان هم وایي.

سلبي:

سلبي اثبات هغه دی چي وینا کوونکی د خپل مقابل دلائل رد کړي او د هغه عقاید باطل کړي.

خاتمه:

د تنسیق دریم اصل خاتمه ده، خاتمه د وینا کوونکو وروستنیو خبرو ته وایي، څنګه چي د خطیب وینا پر خاتمه تمامیږي نو وینا کوونکی باید خپل ډېر قوت پر دې خبرو واچوي چي د اروېدونکو داقناع او تحریك سبب وګرزي او ددوی عواطف په شور راولي، او زړونه ئې تر تاثیر لاندي ونیسي، او دلته باید د وینا غرض لاس ته راوړه شي، ځکه چي موږ خو د مخه ویلي وه چي د وینا غرض د اروېدونکو اقناع او ددوي ترغیب هغه کار ته دی چي د وینا موضوع

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، نو د وینا په پای کې باید دا دوه غرضه له نظره ونه لویږي او اکثراً هم چې د وینا وروستنۍ جملې ټینګې او جذابې وي اروېدونکي په ټوله وینا قانع کیږي او ترغیب پیدا کوي او که ټوله وینا ټینګه او متینه وي خو چې وروستنۍ جملې ئې سستې وي د اروېدونکو په مغزو کې چنداني کار نه کوي، ځکه چې اکثراً د اروېدونکو په مغزو کې وروستۍ جملې پاتیږي.

(3)تعبیر:

د خطابې دریم اصل تعبیر دی چې په وینا کې ددې اصل مراعات خورا مهم باله کیږي، یعني د مطالبو بیان او حسن تعبیر د وینا پوخ اساس دی او علاوه پر دې چې دبلاغت او فصاحت او معاني او بیان د د قواعدو مراعات باید وشي دا لاندې چارې هم په نظر کې ونیول شي:

لومړی : د اروېدونکو د حالت رعایت، یعني د ادیبانو په مجلس کې یو راز تعبیر او الفاظو ته ضرورت دی او د عامي طبقې دپاره بل راز تعبیر لازم دی، نو دحال مقتضا ته باید وکتل شي او د هرې طبقې سره د هغو په ژبه خبرې وشي که نه وي څه نتیجه په لاس نه راځي.

دوهم : دا چې دخبرو طرز باید مختلف وي،کله مدح، کله بد، کله هزل، کله جد، کله شکر، کله زجر، کله توبیخ، کله تشویق چې د هر یوه باید پخپل ځای کې مراعات او ساتنه وشي.

دریم : دا چې ویناکوونکی باید له خپله حاله سره سم تعبیر وکړي یعني د سپین ږیرتوب پر وخت د زلمیتوب او د زلمیتوب پر وخت د سپین ږیرتوب تعبیرونه ونه شي که زوړ د هلك چمونه وکړي یا هلك کلان کاري وکړي د لویانو په شان وغړیږي ډېر بد ایسي او علاوه پر هغه وینا ئې هم له تاثره لویږي.

څلورم : د لهجې پورته کښته والی هم ډېر اهمیت لري چې د قهر پر ځای په یو راز او رحم پر ځای په بل راز لهجه تعبیر وشي.

پنځم : په تعبیر کې د بدن حرکت دلاس خوځول شي او کښې خواته کتل، پر خپل موقع باندې ډېر اهمیت لري، همدارنګه د سر ښورول پر خپل ځای ښه تاثیر کوي.

د خطابې د اقسامو اصول:

د ارسطو د عقیدې په قرار د خطابې د اقسامو اصول درې دي : تثبیتي، مشوري، مشاجري:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(1)تثبيتي وينا:

ددې وينا مقصد د ښو خلکو ښه ويل او د بدو خلکو بد ويل دي، چي ددې خطابې تر عنوان لاندي دا موضوعات راتلای شي : مدح، ذم،تبريك، تعزيت، شکر، تهنيت، تسليت، هجوه، ښه راغلی او نور له دې قبيله مسائل چي هره موضوع پخپل ځای او خپله موقع کي جلا خطابه کېدلای شي. تثبيتي خطابې ته تشريفاتي او نمايشي خطابه هم وايي، دا راز خطابې د پارسي په نظم کښي ډيري پيدا کيږي خو په پښتو کي په دواړو خواوو يعني نثر او نظم کي شته مگر د مدح برخه ډېره لږ ده او د تنقيد جنبه ښه قوي ليدله کيږي.

کوم خلك چي په پورتنيو موضوعاتو کي ونيا وکړي بايد د هری موضوع د کيفيت او کميت څخه پوره خبر وي ، د وينا مورد د اشخاصو مقامات هم بايد په نظر کي ونيول شي.

(2)مشوري وينا:

مشوري وينا داده چي د يو کار د کولو يا نه کولو په تشويق او ترغيب وي تر دې عنوان لاندي دا موضوعات راځي : سياسي، عسکري، طبي، توصيوي، شفاعتي، تفريعي يعني توبيخي، تحريضي يعني حماسه او نور داسي موضوعات ...

(3)سياسي وينا:

دا وينا په شوری يا عمومي مجلسو کي وي چي دا مجلسونه د مملکت د چارو د تدبير او د دولت د سياست دپاره منعقدېږي هغه چاري چي په دې مجلسوکي تر نظر لاندي نيول کېږي او د يوه نطاق نمائنده توجه ځانته اړوي دادي : د عادله قوانينو واضع کول، د رسمي دوائرو تشکيل او تنظيم، د دولت په دباندنيو چارو کي غور کول او د خارج سره د ارتباط مسئله تر غور لاندي نيول، روغه او جګړه کول، د ښارينو چارو سمول، د معارف نظام او نور.. ،

سياسي وينا د سياسي خلکو کار دی يعني وزراء او د ملت نمائنده ګان او نور هغه څوك چي په ملي ټولنو يعني پارلمانو کي چي هلته د ملت د مختلفو طبقو سياسي حزبونه وي د افکارو تبادله سره کوي.

سياسي وينا کوونکی:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیاسي نطاق مهم صفتونه دادی:

باید د سیاست په ټولو دقایقو او رمزو پوه او خبر وي.

په عمومي او شخصي حقوقو کې باید د پوره تعمق او تبحر څښتن وي.

سیاسي نطاق باید دخلکو نبض وپېژني او وینا ئې باید ډېره ساده او بې تکلفه وي د خبرو په ښکلولو پسي ونه ګرځي.

زړه یې باید قوي او ژبه ئې خوږه او بیان ئې فصیح او بلیغ وي.

په کومه موضوع کې چې بحث کوي باید د هغې موضوع په ټولو اطرافو خبر وي.

د خپل مملکت سره باید صادق او رښتین وي شخصي اغراضو

ته لار ور نه کړي امین او بې غرضه وي.

مثال : کوم وخت چې میرویس خان ګورګین مړ کړ نو ئې یوه ملی جرګه جوړه کړه او په هغه کې ئې پښتنو ته دخپل وطن ساتلو او آزادۍ په باب کې دا وینا وکړه : "که تاسي زما ملا وتړئ او زما سره یو شئ، زه به ستاسي له غاړي د ذلت اوغلامۍ طوق لیري کړم، د حریت او عزت بیرغ به مو پر وطن هسك کړم...

د غلیمانو جوغ به ستاسي له اوږو پورته کړم".

د ملی قائد میرویس خان همدا لنډه وینا وه چې د پښتون ملت ویني ئې په جوش راوستلي او په یوه سلا ولاړ شوه ...

تبصره:

سیاسي وینا کوونکی ډېر لوړ مقام لري، مګر خورا ډېر اهمیت په هغو مملکتو کې لري چې د ملی حکومت لرونکي وي، نو که مشروطه وي اوکه جمهوري.

عسکري وینا:

دا وینا د عسکري قائد یا بل چا له خوا چې عسکرو ته امر کوي کیږي، په دې وینا به یا عسکر جنګ ته تشویقوي او یا به د خپل وطن ساتنه په زړو کې ورټینګوي. دا وینا نو باید دا خصوصیات ولري:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چي د عسکرو په زړو کي يوه خاص ډول جذبه او حماسه پيدا شي.

وينا کوونکی بايد دا افکار تعقيب کړي چي په لښکر کي هيجان راوستلای شي او هم ئې له ويناوو څخه د بري او فتح ټينګ اميد ښکاره شي.

وينا بايد د عسکرو تر فهمه لوړه نه وي.

حتی الامکان بايد لنډه وي چي عسکر ئې له اورېدو څخه ستړي نه شي.

پخپله وينا کوونکي بايد پخپلو الفاظو کي يو هيجان ولري او دده له خولې څخه بايد الفاظ او کلمات داسي په شدت راووزي لکه د اور بڅرکي چي د تناره له خولې راوزي چي د هغو په ګرمۍ اروېدنکي تر تاثير لاندي راولي. مثلاً د ميوند په جنګ کي دميوند پر دښت چي غازيان له تندي او ګرمۍ څخه ډېر په عذاب شوي وه اوبه هم ليري وې، کارطوس ئې پر تمامېدو وه، دښمن هم قوي وه، نژدې وْ چي غليم فتح وکړي، په دې وخت کي يوه پښتنه پېغله را د مخه کيږي او د پښتنو ملي بيرغ چي لوېدلی دی راپورته کوي په لوړ ږغ او خواږه آواز دا دوې لنډۍ وايي:

که په ميوند کي شهيد نه شوې

خدايږو لاليه بې ننګۍ ته دي ساتينه

خال به د يار له وينو کښېږدم

چي شينکي باغ کي ګل ګلاب وشرموينه

دې دوو لنډيو په پښتنو زلميانو کي دومره تاثير وکړ چي تابه ويل يو آسماني ږغ وْ د پښتنو زلميانو ويني په جوش راغلې او په يوه منډه ئې د دښمن پر توپو وختل او دښمن ئې تار په تار کړ. يا مثلاً لکه د جرمني مارشال رومل دا وينا چي خپلو عسکرو ته ئې ويل : "تر شا څه نشته شئ او کيڼ اړخ ته هم مه ګورئ ! څه نشته، فقط او فقط خپل مخ ته ګورئ، ستاسي مخ ته يو "رومل" شته او په ده پسي ځئ"

يا يو بل اروپايي سردار ويلي دي : " کوم وخت چي زه دمخه ځم

په ما پسي راځئ هغه وخت که زه له جنګه را پر شاه شوم ما مړ کړئ، او که زه په ميدان کي مړ شوم زما انتقام او د خون بدله واخلئ"

طلبي ، توصيوي ، شفاعتي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په طلبي وينا کي نطاق د ځان يا بل چا دپاره د فائدې غوښتنه کوي، په توصيوي وينا کي د بل دپاره خير غوښتل دي، همدارنګه په شفاعتي وينا کښي.

تقريعي او تعريضيويناوي:

تقريعي وينا داده چي اروېدونکي ملامت او توبيخ کړي، تعريضي وينا يو قسم حماسي وينا ده چي غرض پکښي د اروېدونکي په هيجان راوستل دي، لکه يوه کار ته د عامو خلکو رابلل، يا مذهبي تبليغت يا روغي او جنګ ته څوك رابلل يا نور...

مشاجري وينا:

دا هغه وينا د ه چي په قضايي محاکمو کي کار ځيني اخيستل کيږي، په دې معنا نو دا خطابه تراوسه زموږ په هيواد کي مورد نه لري، يوازي لکه پخوا چي ئې په يونان او روم کي په دې معنا مورد درلود اوس ئې په اروپا کي لري، په پخواني يونان او روم کي محاکمه د ډېرو لږو جماعتو په مخ کي کېدله، نن په اروپا کي هم داسي دی، په تېره بيا جنايي امور هغه داسي وي چي جنايي محاکماتو ته يو منصفه هيئت ټاکلي کيږي ددې هيئت اعضا عادي خلك وي، قضاوت ددوي کار او فن نه وي د مجرميت په تشخيص کي بالکل آزاد دي د ذوق او احساساتو له رويه رايه ورکوي.

مدعی او مدعی عليه بيا غالباً خپل کارونه که حمله وي که دفاع وکيلانو ته سپاري وکلا د فن خاوندان وي د وينا آداب زده کوي د محاکمې په وخت کي زيار باسي چي د خپل بلاغت په قوه د قاضيانو زړونه ځانته جلب کړي که په دليل او برهان نه کېده د عواطفو په تحريك کوښښ کوي چي هغه د ځان ملګري کړي.ددې وينا مقصود او غرض دادی چي د مظلوم سره مرسته وکړي او د ظالم دفع وشي، يا په بل عبارت د عدل په ملګری درېدل او د ظلم او ستم په مخ کي مانع کېدل دي.

مشاجري نطاق غالباً قضايي وکيل وي، دا وکيل بايد دا صفتونه ولري:

اول دا چي دا وينا کوونکی بايد سپېڅلی وي او په دفاع کي په ډېر غيرت او نشاط استقامت ولري، دا ترهغه وخته چي دده يقين وي چي دی پر حق ولاړ دی، دويم دا چي د قضايي قوانينو عموماً او د مملکتي د عدليي قوانينو خصوصاً عالم وي. دريم دا چي په اصلي دعوا بايد ښه پوره خبر وي چي حق ناحقه او ناحقه حق نه کړي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خطابې د اقسامو په اصولو کي اختلاف:

د خطابې د اقسامو په اصولو کښي دري قوله دي : يو دا چي د خطابې د اقسامو اصول دري دي لکه دمخه چي درته راوړه شوه يعني تثبيتي، مشوري او مشاجري ... دوهم دا چي اصول څلور دي دري هغه چي تېر شوه او بل څلورم اصول چي پر اضافه کيږي (وعظي خطابه) ده چي خاص په ديني او روحاني چارو کي وي چي نطاقان ئې هم غالباً د منبر خاوندان وي. دريم قول دادی چي اصول پنځه دي: علمي وينا، سياسي وينا، قضايي وينا، عسکري وينا، او ديني وينا .

د وينا عمومي آداب او شرطونه:

.1عموماً څو چي امکان لري بايد وينا د ليك له رويه نه وي. البته د وينا د ارتباط دپاره نوټ اخيستل ښه کار بلکي ضروري دي مگر ټوله وينا د ليك له رويه ويل د وينا اثر کموي، گويا د يو کتاب فصل دی اروېدونکو ته ويل کيږي (هو ! سياسي وينا کله کله له دې قيده مستثنی کېدلای شي).

.2د وينا سرمشق او ورزش او عمل لازم دي، يعني څوك چي غواړي وينا ئې جذابه او مؤثره واقع شي بايد وار دواره د وينا د علم په اساس ځان پوه کړي بيا مشق او تمرين وکړي او تر دې لا هم مهم داسي دی چي وينا کوونکی څه چي وايي بايد هغه وکړي او دا کار ډېر مهم دی، ځکه چي وينا کوونکی څه چي وايي هغه نه کوي په اروېدونکو کي هم څه تاثير نه ښندي، بلکي د تمسخر مورد واقع کيږي مثلاً يو څوك چي شپه او ورځ چلم څکوي که نورو ته نصيحت وکړي چي چلم مه کاږئ او هغه منع کوي هيڅوك به دده خبره ونه مني او وايي به چي که دا بد کار واي نو دی ئې پخپل ولي کوي؟

.3څوك چي خپله وينا د ليك له رويه کوي بايد د ليکني په اصولو هم خبر وي.

.4وينا کوونکی بايد خلك وپېژني او ددوي په روحياتو بلد وي، د هغو په اخلاقو او تاريخ هم ښه خبر وي.

.5تنقيدي وينا بايد پوه سړي ته راجع نه وي، که څه هم غواړئ چي يو سړی تنبيه کړئ مگر وينا به عمومي رنگ لري. (مشاجري خطابه مستثنی ده)

.6په وينا کي بايد شخصي اغراض په عمومي مجلسو کي تر نظر لاندي ونه نيول شي.

.7تر وينا دمخه بايد ځان او روح ستړی نه شي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

8.که د وینا په وخت کي حواس پرېشانه وي نو لږ تامل دي وشي، څو چي حواس بیرته پر ځای شي، تلوار دي نه کوي او آرام دي نفس وکاږي، بیا دي نو په وینا پیل وکړي .

9.په وینا کي باید اروېدونکو ته داسي خطاب ونه شي چي دوی ناپوه دي او په څه نه پوهیږي یعني اروېدونکو ته باید د ناپوهۍ نسبت ونه شي که نه وي اروېدونکي متنفر کیږي، اود نطاق غرور او خودپسندي ترې ښکاریږي.

10.په وینا کي باید د ځان صفت ونه شي او خپل ځان رښتین، بې غرضه، خیرخواه معرفي نه کړي بلکي باید داسي څه ووایي چي په غیر مستقي طور دده دا صفتونه ځیني وفهمول شي.

11.په وینا کي باید د وخت مراعات وشي، کومه موضوع چي باید وویل شي، هغه باید وویل شي مګر د اطناب او اوږدوالي باید ځان وساتل شي، حق او ناحقه وینا اوږده نه شي، چي اروېدونکي ستړي کړي.

12.د مشاورې په مجلسو کي باید مکرري خبري او ډیري خبري ونه شي و نورو ته هم باید د وینا فرصت ورکړه شي، او خپل ځان د خبرو په شهوت مه معرفي کوئ.

13.په وینا کي باید ډېر تلوار ونه شي، په زوره نارې هم باید نه وي، وینا کوونکي به په خبرو کي نه ماشین کیږي.

14.د وینا په وخت کي وینا کوونکي باید یوې خواته متوجه نه وي هري خواته باید وګوري.

15.وینا کوونکی باید پراخه سینه ولري، او له انتقاده زړه تنګی نه شي او دخپل هنر د پرمختګ دپاره باید له هغه څخه استفاده وکړي.

16.د وینا اول او آخر ته ډېره توجه په کار ده چي باید ښه او جذاب وي.

17.وینا باید طبیعي وي، تصنع وینا بې خونده کوي.

18.وینا باید ساده او روانه وي، مګر سره ددې باید بازاري هم نه وي.

19.په وینا کي مبتذل او ډېر مشهور عبارات او مشهوري جملې باید را نه وړه شي مګر په هغه ځای کي چي ډېر مناسبت ولري، ځکه چي ډیري مشهوري خبري وینا بې مزه او بې خونده کوي.

20.په وینا کي بېځایه لفاظي او زبان بازي کول داسي مثال لري لکه ډاکتر چي ناروغه ته د درمل پر ځای ادبیات وایي.

21.د وینا مطلب باید ډېر روښانه وي.

22.وینا باید د اروېدونکو د سلیقې او ذوق او عقیدې سره سمه وي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

23.په وينا کې د ژونديو او روح لرونکو شيانو څخه خبري کول، د بې جانو شيانو تر خبرو ښه تاثير کوي.

24.ظرافت په وينا کې خورا ضرور او ښه دی مګګر د تهذيب او نزاکت له دائرې وتلی نه وي.

25.وينا چې هر څومره متنوعه وي هغومري په زړو کې کښېني.

26.په وينا کې د درواغو حرارت ډېر وچ او بې مزه ښکاري.

27.وينا کوونکی بايد پخپل ځان شور ولري چې په نورو کې هم شورپيدا کړي، که نه وي امکان نه لري.

28.تملق او چاپلوسي او غوړه مالي د وينا تاثير بيخي کموي او ډېره ئې بې خونده کوي.

29.وينا کوونکی بايد خورا متين او خونسرده وي که حملې باندې وشي خپل ځان ونه بايلي، عصبي نه شي ځکه چې په مناظره کې عصبيت پخپله مغلوبيت دی بايد حاضر جوابه وي يا نور داسي آداب...

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمن ليکونه

1.علم الادب يسوعي ـ د دوهم جلد 5 مخ.

2.د ارسطو د خطابې کتاب د ابن رشد اثر د علم الادب يسوعي 2 جلد 6 مخ په حواله.

3.د ابن الفضل انظاکی کتاب المنفعه، د علم الادب په حواله، 2 ج، 6 مخ، اصول خطابه و تاريخ مختصر منطق تدين.

4.آئين سنخوری ـ فروعی.

5.آريانا ، د ښاغلي کُهزاد اثر 2 مخ.

6.پښتني مېرمني ـ ويدك هند.

7.سيسرون په 106 کال تر ميلاد دمخه زېږېدلی وْ، او تر 43 کال تر ميلاد دمخه ژوندی وْ. Ciceron

8.اصول خطابه و تاريخ مختصر منطق 10 مخ.

9. Corax

10. Gorgias

11. Protagoras

12. Sophisiet

13.اصول خطابه و تاريخ مختصر منطق.

14.اصول خطابه و تاريخ مختصر منطق.

15.تاريخ مختصر منطق ص 4 و 5.

16.اصول خطابه وتاريخ مختصر منطق 23 مخ

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ادبي فنون ماخذونه

1.مختصر المعاني تفتازاني

2.علم الادب يسوعي

3.حدايق السحر رشيدالدين وطواط

4.حدايق البلاغه _ طبع لاهور

5.شرك الائيل _ علي اصغر خديو

6.مفتاح العلوم _ سكاكي

7.روش نگارش _ رجوي

8.آئين سخنورى _ فروعي

9.اصول خطابه وتاريخ مختصر منطق تدين

10.اصول انشاء _ قارى عبدالله خان

11.دستور نگارش _ حسين اميد

12.د ليك او وينا پوهه _ الفت

13.ليك ښوونكى _ نوري

14.دېوان خوشحال خان خټك

15.دېوان پيرمحمد كاكړ قلمي

16.دېوان علي خان

17.دېوان عبدالقادر خان ختك

18.دېوان رحمان بابا

19.پټه خزانه

20.د 1318 د كابل كالنۍ د ښاغلي رښتين مضمون

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

21.دیوان کاظم خان قلمي

22.دیوان عظیم

23.علم بدیع ، فروغی - طبع ایران

24.الرجع في فنون البدیع

25.مدارج البلاغه

26.المعجم فی معاثیر اشعار العجم

27.د کابل د مجلې 9 گڼه لومړی کال

28.دیوان حمید بابا

29.دیوان شمس الدین قلمي

30.دیوان حنان قلمي

31.نوادر الاالوصول فی شرح الفصول _ مفتي محمد سعدالله

32.قطوف الدانیه فی العلوم الثمانیه _ سید محمد امین افندي

33.دیوان گل محمد قلمي

34.دستور حسن _ محمدحسن هروي

35.هفت قلزم

36.تاریخ ادبیات ایران _ جلال همایي

37.تاریخ آداب اللغت اللعربیه _ جرجي زیدان ج 2

38.دائرآ المعارف بستاني ، ج 2

39.کشف الظنون لومړی جز

40.فن التالیف الحدیث _ د ن فریدي اثر

41.جواهر الادب والانشاء _ محمد زکي الدین

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

42.فرانسوی گرامر د کلواوژده اثر د ښاغلي رښتيا ترجمه

43.د ژوند مجله _ منطبعه دهلي

44.قوائد ادبيه _ طبع کابل

45.نحو مير _ د نحو يوه رساله

46.بهار جانان

47.تاريخ ادبيات انگليس

48.جواهر الادب _ محمد زکي الدين

49.پښتني مېرمني

50.ويدك هند

51.آريانا _ تاليف کُهزاد

52.د قلندر قلمي دېوان

د مؤلف نور طبع سوي آثار

1.ميرويس نيکه (تاريخ)

2.پښتنې ميرمني (تذکره)

3.د پيرمحمد کاکړ دېوان (تصحيح ، تدوين او مقابله)

4.د غنمو وږی (د احمد شاه بابا د تاج پوښی منظومه)

5.د پښتو کلی څلرم ټوك

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.6د دار مستتر پښتو څېړني (پښتو کول د ښاغلي حبيبي په ملګري)

.7ګيتانجلي (ترجمه)

.8د علامه اقبال د "مسافر" ترجمه په پښتو شعر.

Download from: ketabton.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library